

Povreda prava osobnosti u rimskoj pravnoj tradiciji

Maljković, Paula

Master's thesis / Diplomski rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Law / Sveučilište u Zagrebu, Pravni fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:199:121598>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-18**

Repository / Repozitorij:

[Repository Faculty of Law University of Zagreb](#)

**REPUBLIKA HRVATSKA
SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
PRAVNI FAKULTET**

Student:

Paula Maljković

Kolegij:

RIMSKO PRIVATNO PRAVO

Naslov diplomskog rada:

**POVREDA PRAVA OSOBNOSTI U RIMSKOJ
PRAVNOJ TRADICIJI**

Mentor:

Prof. dr. sc. Tomislav Karlović

Zagreb, 2023.

IZJAVA O AUTORSTVU DIPLOMSKOG RADA

Ja, Paula Maljković, pod punom moralnom, materijalnom i kaznenom odgovornošću, izjavljujem da sam isključiva autorica diplomskog rada te da u radu nisu na nedozvoljeni način (bez pravilnog citiranja) korišteni dijelovi tuđih radova, te da se prilikom izrade rada nisam koristila drugim izvorima do onih navedenih u radu.

Paula Maljković v. r.

SADRŽAJ

1.	UVOD	1
2.	O PRAVU(IMA) OSOBNOSTI.....	4
3.	POVREDA OSOBE U RIMSKOM PRAVU.....	7
	3.1 Izvorno uređenje prema Zakoniku XII ploča	7
	3.2 Uređenje i razvoj povrede prava osobnosti pretorskim ediktima, te osvrt klasičnih pravnik na iste	11
	3.2.1 <i>Edictum generale</i>	11
	3.2.2 <i>Edictum de adtemptata pudicitia</i>	14
	3.2.3 <i>Edictum de convicio</i>	18
	3.2.4 <i>Edictum ne quid infamandi causa fiat</i>	20
	3.2.5 <i>Edictum de iniuriis quae servis fiunt</i>	22
	3.3. Povreda prava osobe u kazuistici klasičnih pravnik	24
	3.3.1. <i>Pretpostavke odgovornosti</i>	24
	3.3.1.1 Subjekti	24
	3.3.1.2 Štetna radnja.....	33
	3.3.1.3 Šteta	35
	3.3.1.4 Kauzalni neksus.....	38
	3.3.1.5 Protupravnost	39
	3.3.1.5.1 <i>Krivnja (subjektivna odgovornost)</i>	40
	3.3.1.5.2 <i>Isključenje protupravnosti</i>	44
	3.3.1.6 Određivanje visine naknade/kazne	46
4.	POVREDA PRAVA OSOBE U HRVATSKOM PRAVU – ODGOVORNOST ZA ŠTETU	46
	4.1 Odgovornost prema Zakonu o obveznim odnosima iz 1978.	46
	4.2 Odgovornost prema Zakonu o obveznim odnosima iz 2005. uz navođenje razlika u odnosu na ZOO-78	49
	4.2.1 <i>Subjekti</i>	49
	4.2.2 <i>Štetna radnja</i>	50
	4.2.3 <i>Šteta</i>	50
	4.2.4 <i>Uzročnost</i>	51
	4.2.5 <i>Protupravnost</i>	52
	4.2.5.1. Objektivni element protupravnosti	52
	4.2.5.2 <i>Krivnja</i>	53
	4.2.5.3 <i>Nepažnja</i>	53
	4.2.5.4 <i>Isključenje protupravnosti</i>	54
	4.2.6 <i>Popravljanje štete</i>	55
5.	ZAKLJUČAK	57
6.	POPIS LITERATURE.....	60
	6.1 Knjige i članci	60
	6.2 Zakoni	62
	6.3 Sudska praksa	62

1. UVOD

Na temelju čl. 19. Zakona o obveznim odnosima „svaka fizička i pravna osoba ima pravo na zaštitu svojih prava osobnosti“, uz ograničenje pod pretpostavkama koje on propisuje, pri čemu stavak 2. propisuje da pod taj pojam pripadaju „prava na život, tjelesno i duševno zdravlje, ugled, čast, dostojanstvo, ime, privatnost osobnog i obiteljskog života, slobodu i druge“.¹ Povredom bilo kojeg od navedenih prava dolazi do nastanka neimovinske štete, koja uz izmaklu korist i običnu štetu, čini oblike štete predviđene općom definicijom pojma štete u čl. 1046. ZOO-a. Za razliku od ranijeg uređenja čl. 155. Zakona o obveznim odnosima iz 1978. godine², prema kojem je, uz običnu štetu koja se sastojala u umanjenju nečije imovine i izmaklu korist koja se očitovala u sprječavanje njezinog povećanja, nematerijalna šteta obuhvaćala nanošenje drugome fizičkog ili psihičkog bola ili straha³, neimovinska šteta je sada orijentirana na opći pojam povrede prava osobnosti. Riječ je o promjeni koja je bila predmetom obrade u više radova⁴, posebice u vezi problema odmjeravanja visine naknade štete i odnosa sudske prakse prema promjeni koncepta.⁵ Naime, u sudskoj praksi je u većoj mjeri zadržan stari pristup ovom obliku štete prilikom odlučivanja o visini naknade štete, iako su pojedini oblici prava osobnosti tumačeni na odgovarajući način.

Promatrajući navedeni problem iz perspektive povijesnih korijena odgovornosti za naknadu štete u rimskom pravu, već se na prvi pogled mogu uočiti određene sličnosti novog uređenja sa rimskim. Naime, uz pojmove *damnum emergens* i *lucrum cessans* koji su se javljali kod *damnum iniuria datum*, delikta koji se odnosio na imovinske štete⁶, u rimskom pravu je na razvijenom stupnju postojala jedna opća, privatna tužba zbog povrede osobe, i realne i

¹ Zakon o obveznim odnosima (dalje u tekstu: ZOO), Narodne novine, br. 35/05, 41/08, 125/11, 78/15, 29/18, 126/21., članak 19. stavak 1. i 2.

² Zakon o obveznim odnosima (dalje u tekstu: ZOO-78), Službeni list SFRJ br. 29/1978, 39/1985, 46/1985, 57/1989, Narodne novine br. 53/1991, 73/1991, 3/1994, 111/1993, 107/1995, 7/1996, 91/1996, 112/1999, 88/2001, 35/2005, 1978.

³ Klarić, P.; Vedriš, M., *Građansko pravo*, Narodne novine, Zagreb, 2009., str. 589-591.

⁴ Matić, Z.; Baretić, M., *Izazovi postavljanja tužbenog zahtjeva u slučaju povrede prava osobnosti tjelesnom ozljedom*, Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu, vol. 71, br. 5, 2021., str. 619 i sl.; Radolović, A., *Pravo osobnosti u novom Zakonu o obveznim odnosima*, Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci, vol. 27, br. 1., 2006., str. 129 i sl.; Baretić, M., *Pojam i funkcije neimovinske štete prema novom Zakonu o obveznim odnosima*, Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu, vol. 56, Posebni broj, 2006., str. 465 i sl.; Kačer, H., *Tri novote iz novog koncepta neimovinske štete po Zakonu o obveznim odnosima iz 2005.*, Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu, vol. 62, br. 5-6, 2012., str. 1507 i sl..

⁵ Matić, Z.; Baretić, M., *op. cit.* u bilj. 4.

⁶ Vidi Benke, N.; Meissel, F. S., *Roman Law of Obligations: Origins and Basic Concepts of Civil Law II*, Manz'sche Verlags- und Universitätsbuchhandlung, Wien, 2021., str. 316-326.

verbalne⁷, *actio iniuriarum aestimatoria*⁸, kojom je šticeo, mogli bismo reći, „pravo osobnosti“. Iz niza pojedinih oblika povrede osobe i odgovarajućih kazni, kako se delikt razvijao od Zakonika XII ploča do Justinijanove kodifikacije, izraslo je jedno opće sredstvo zaštite, što podrazumijeva i jedinstvenost dobra koje se štiti tom tužbom, što indicira sličnost uređenja i svojevrsni povratak izvorima. Navedeni razvoj, odnosno prva premisa pri donošenju zaključka o sličnosti, bit će glavni predmet obrade u radu, dok će u drugom dijelu rada predmet obrade, u kraćim crtama, biti odgovornost za naknadu štete zbog povrede prava osobnosti u suvremenom hrvatskom pravu.

Prije same analize, treba istaknuti kako je sam pojam *iniuria* kroz razvoj rimskog prava obuhvaćao niz značenja i veliki broj ponašanja. Polazeći od definicije u Justinijanovim Institucijama, osnovnom udžbeniku Justinijanovog doba⁹, ali i važnom predmetu recepcije rimskog prava u srednjem vijeku¹⁰,

Iust. Inst. IV, 4: *Generaliter iniuria dicitur omne quod non iure fit specialiter alias contumelia, quae a contemnendo dicta est, quam Graeci ὕβρις appellant; alias culpa, quam Graeci ἀδίκημα dicunt, sicut in lege Aquilia damnum iniuria accipitur; alias iniquitas et iniustitia, quam Graeci ἀδικίαν vocant. cum enim praetor vel iudex non iure contra quem pronuntiat, iniuriam accepisse dicitur.*¹¹,

može se ustvrditi višestrukost značenja, pri čemu se *iniuria* temeljno i općenito odnosila na sve ono što se činilo protiv prava, a različiti pojmovi su korišteni kako bi se precizirala i specificirala. Prvenstveno se koristi pojam uvrede, vrijeđanja (*contumelia*), odnosno pogrde prema tumačenju Grka. Drugo značenje pridavalo se šteti uzrokovanoj krivnjom, koju Grci

⁷ Primjerice vidi: D. 47. 10. 1. 1 (*Ulpianus libro 56 ad edictum*): „*Iniuriam autem fieri Labeo ait aut re aut verbis: re, quotiens manus inferuntur: verbis autem, quotiens non manus inferuntur; convicium fit.*“ (Labeon tvrdi da se vrijeđanje može izvršiti djelom ili riječima: djelom, kada se izvrši napad; riječima, tu je uvreda kad nema fizičkog napada.) Prijevod na temelju: Watson, A., *The Digest of Justinian, Volume 4 (Books 41-50)*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 1998., str. 285.

⁸ Vidi primjerice Cursi, M. F., *The scope and function of civil wrongs in Roman society* u: du Plessis, P. J.; Ando, C.; Tuori, K. (ur.), *The Oxford Handbook of Roman Law and Society*, Oxford University Press, New York, 2016., str. 600.

⁹ Horvat, M., *Rimska pravna povijest*, knjižara Zlatko Streitenberger, Zagreb, 1943., str. 185-186.

¹⁰ Buckland, W. W., Stein, P., *A Text-Book of Roman Law from Augustus to Justinian*, Third Edition, Revised, Cambridge University Press, Cambridge, 1975., str. 40; Horvat, M., *op. cit.* u bilj. 9, str. 200-210.

¹¹ Iust. Inst. IV, 4: „Uvredom (povredom, nepravdom), općenito uzevši, naziva se sve ono što se čini u suprotnosti s pravom (što nije u skladu s pravom), a u posebnom smislu to se zove pogrda, prozvana tako po grđenju – to jest ono što Grci nazivaju sramoćenje (uvreda), drugačije i krivnja – koju Grci nazivaju protupravnost (nepravičnost), kao što se (taj izraz) upotrebljava u Akvilijevom zakonu tj. kao >>šteta učinjena protupravno<<; nekada se to naziva i zlobom i nepravdom koju Grci nazivaju krivda (bezakonje). U slučaju da pretor ili sudac donesu odluku (odluče) protiv nekoga, ali ne u skladu s pravom, kaže se da je on pretrpio protupravnost (nepravdu, da mu je učinjeno krivo).“ Prijevod prema: Romac, A., *Justinijan Institucije, Latina et Graeca*, Zagreb, 1994., str. 439.

tumače kao nepravičnost, protupravnost, kako se tumači i u Akvilijevom zakonu kao protupravno nanescena šteta. Zadnji naziv koji se upotrebljava je nepravda, zloba, nepravednost. U situaciji u kojoj bi pretor ili sudac donijeli odluku protiv nekoga, koja ne bi bila u skladu s pravom, smatralo se da je ta osoba pretrpjela protupravnost, odnosno nepravdu, jer mu je nešto učinjeno krivo.

U biti se može reći da ova defincija reflektira Ulpijanovu definiciju sačuvanu u Digestama, D. 47, 10, 1 pr.¹², prema kojoj *iniuria* ima više značenja, od generalne nepravde, preko pojedinačnog pojma *contumelia* koji se prevodi sa uvreda, povreda¹³, do onoga u okviru *damnum iniuria datum*, pri čemu se navedeno pojašnjava kao sve ono što nije učinjeno po pravu, a samim time je učinjeno po zlu.¹⁴ U užem smislu, prema shvaćanju klasičnih pravnika, a u kojem će biti obrađena i ovdje, *iniuria* je bila privatni delikt te je obuhvaćala svako djelovanje i svako držanje (dapače i propust) kojim se izražava namjerno vrijeđanje ili omalovažavanje tuđe osobe¹⁵ Dakle, zahtijevao se *animus iniuriandi* te povreda osobe oštećenika.¹⁶

Iako povreda prava osobnosti, obrađena hrvatskim suvremenim pravom, nije nešto što je rimsko pravo poznavalo u tom kontekstu, kroz delikt *iniuria* obrađuju se određena ponašanja koja bi se po svojim karakteristikama mogla povezati s njom, pa čak i nazvati tako. *Iniuria* je u početku obuhvaćala fizičke povrede, obuhvaćene u većini danas hrvatskim kaznenim pravom (uz naravno mogućnost i zahtjeva za naknadom neimovinske štete), međutim, razvojem rimskog prava, naročito kroz pretorsko razdoblje, taj pojam proširio se i na ona ponašanja koja naše građansko pravo sankcionira i svrstava pod povrede čija je primarna posljedica neimovinska šteta. Upravo iz tog razloga, u ovom radu ću prvo obraditi pitanje prava osobnosti i primjere istih, kako bi sama retrospekcija bila lakša i razumljivija. Nadalje, prikazat ću

¹² Vidi D. 47, 10, 1 pr. (*Ulpianus 56 ad edictum*): „*Iniuria ex eo dicta est, quod non iure fiat: omne enim, quod non iure fit, iniuria fieri dicitur. Hoc generaliter. Specialiter autem iniuria dicitur contumelia. Interdum iniuriae appellatione damnum culpa datum significatur, ut in lege Aquilia dicere solemus: interdum iniquitatem iniuriam dicimus, nam cum quis iniique vel iniuste sententiam dixit, iniuriam ex eo dictam, quod iure et iustitia caret, quasi non iuriam, contumeliam autem a contemnendo.*“ (*Iniuria* se naziva zbog onoga što se ne događa ispravno; jer sve što se ne događa ispravno naziva se da se događa kao nepravedno (*iniuria*). To je općenito. No, konkretno, „pogrešno“ je oznaka za vrijeđanje. Ponekad ponovno, izrazom „pogrešno“ označava se šteta uzrokovana krivnjom, kako kažemo u vezi *lex Aquilia*; tada, također, ponekad nazivamo nepravdom "pogrešno"; jer kada netko donosi presudu nepravedno ili nepravedno, naziva se pogrešnim; jer nedostaje zakonitost i pravda, kao što nije ispravno; ali vrijeđanje potječe od preziranja ili ismijavanja.) Prijevod na temelju: Watson, A., *op. cit.* u bilj. 7, str. 285.

¹³ *Ibid.*, str. 285. Vidi i : Zimmermann, R., *The Law of Obligations: Roman Foundations of the Civilian Tradition*, Juta & Co. Ltd., Cape Town, Wetton, Johannesburg, 1990., str. 1059.

¹⁴ Vidi šire o definciji u: Horvat, M., *Rimsko pravo*, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1998., str. 385; Jaramaz Reskušić I., *Iniuria u preklasičnom rimskom pravu: pojam i zaštita*, Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu, vol. 61, br. 2, 2011., str. 545-548; Zimmermann, R., *op. cit.* u bilj. 13, str. 1050.

¹⁵ Horvat, M., *op. cit.* u bilj. 14, str. 385

¹⁶ Benke M.; Meissel F., *op. cit.* u bilj. 6, str. 313.

početak razvoja toga delikta kroz Zakonik XII ploča jer, iako on nije poznao netjelesne vrste povreda, postavio je temelj za daljnji napredak i razvoj prava ka uređenju istih. Nadalje, obradit ću pretorskim pravom uvedene i uređene delikte, kojima su se počela sankcionirati, uz tjelesne povrede, i one netjelesne, verbalne, čime su kroz opći i posebne edikte, postavljeni prvi pravi temelji i polazna točka za današnji institut prava osobnosti. Daljnje uređenje tog delikta obradit ću kroz kazuistiku klasičnih pravnika, koji su svojim komentarima nastavili s razvojem sve kompleksnijeg sadržaja ovoga delikta, uz raščlanjene sadržaja na pretpostavke odgovornosti u skladu sa suvremenim pravom. Na kraju, slijedi obrada postupka naknade štete u slučaju povrede prava osobnosti, uz usporedbu ZOO-05 i ZOO-78, uz navođenje i razradu pojedinih izazova i problema na koje sudska praksa nailazi.

2. O PRAVU(IMA) OSOBNOSTI

Sadržaj prava osobnosti izražen je u zaštiti dostojanstva čovjeka, a može se definirati u objektivnom i subjektivnom smislu. U objektivnom smislu ono je skup normi kojima se jamči pravo na izražavanje i razvoj vlastite osobnosti, dok je u subjektivnom smislu ono pravo kojim pravni subjekt od drugih zahtijeva i ostvaruje poštivanje i razvoj vlastite osobnosti.¹⁷ Riječ je prvenstveno o građanskim, zatim apsolutnim i subjektivnim pravima, koja su temelj privatnopravne vlasti njihovog nositelja. Pravni poredak jamči njihovu zaštitu, a nositelj njima raspolaze i radi što god želi, te može bilo koga od njih isključiti, naravno uz uvjet da se to ne protivi zakonima ili tuđim pravima.¹⁸

Glede fizičkih osoba zakon povrede prava osobnosti posebno navodi, iako ne taksativno, već primjera radi. To zapravo stvara veliku odgovornost za suce jer oni tu listu ne mogu skratiti, jedino proširiti. Ona je otvorena za širenje do kojeg dolazi u sudskoj praksi, a s obzirom na to da je zakon nije izričito propisao i zaključio, a kako iznosi Kačer – ta su prava još „u „fazi stvaranja““.¹⁹

Prethodni zakon poznao je tzv. pravo ličnosti pri čemu su se tu svrstavala ona najosnovnija i neposredno vezana prava za neku osobu, koja su svakom pojedincu zagantirana ustavom i pravnim propisima, a tu su navedeni lični integritet, nepovredivost lične slobode i ličnosti, sloboda kretanja, vjeroispovijedi, pravo na ime, nepovredivost stana i slično.²⁰ Međutim,

¹⁷ Radolović, A., *op. cit.* u bilj. 4, str. 133.

¹⁸ Baretić, M., *op. cit.* u bilj. 4, str. 465.

¹⁹ Kačer, H., *op. cit.* u bilj. 4, str. 1507.

²⁰ Vizner, B., *Komentar zakona o obveznim (obligacionim) odnosima*, vol. 1, Biblioteka Pravnog fakulteta Zagreb, Zagreb, 1978., str. 664.

postoje tumačenja koja ističu važnost termina ličnost, te ga čak stavljaju pred termin osobnost, poimajući ga kao „skup bioloških, socijalnih i psihičkih osobina kojima se neka individualnost postojano izdvaja, odlikuje od svih drugih pojedinaca na određenom stupnju ljudskog razvoja.“²¹ Iz toga proizlazi da poimanje čovjeka kroz moralnu ličnost ima dvije komponente, individualnost i dostojanstvo. Upravo to dostojanstvo često je objekt neimovinske štete. Iako se smatra da je termin osobnost zamijenio ličnost u skladu s duhom hrvatskog jezika, ličnost nije u potpunosti izbačena. Zbog toga neki autori smatraju da je pravo osobnosti zapravo samo jedno od prava ličnosti.²²

U svom temeljnom djelu o ovom pravu, Gavella nabroja ona prava za koja smatra da su oličenje prava osobnosti, a to su: pravo na tjelesni integritet, pravo na tjelesnu slobodu, pravo na čast i ugled, pravo na privatnost, pravo na vlastiti lik, pravo na vlastiti glas i pravo na osobne zapise i pisma.²³ Pritom je moguće pravnim pravilima i sudskom praksom približiti pojedinačno propisana i prethodno navedena prava. Tako je pravo na život zajamčeno Ustavom Republike Hrvatske, dijelom o osobnim i političkim slobodama i pravima. Propisano je da svaka osoba ima pravo na život, te je naglašeno da u RH nema smrtne kazne.²⁴ Nadalje, ovo pravo zaštićeno je, kao jedno je od najvažnijih i najosnovnijih prava, Europskom konvencijom za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda. Uz njega Konvencija jamči i pravo neizvrgavanja mučenju, nečovječnom ili ponižavajućem postupanju i kažnjavanju.²⁵ Povreda navedenih prava smatra se najtežim oblikom kršenja i povrede Konvencije, a države ugovornice preuzele su mnogobrojne obveze povodom zaštite tih prava, te su od lišenja života dužne zaštititi svakoga pod svojom nadležnošću. Pri tome imaju dužnost poduzimanja raznih preventivnih mjera kako do toga ne bi došlo, a ukoliko bi došlo, utoliko imaju dužnost poduzeti mjere usmjerene sankcioniranju kršenja prava na život.²⁶

Duševno zdravlje smatra se neodređenom kategorijom i uglavnom se definira negativno, kao situaciju u nečijem životu prilikom koje on ne trpi zbog duševnih poremećaja, a koji su izazvani smanjenjem životne aktivnosti, bolešću, narušenošću ili drugim povredama njegove ličnosti.²⁷ Može se definirati i pozitivno kao ukupnost čovjekovih karakternih osobina, svijesti i općenito

²¹ Dropulić, J., *Pravo na privatni život i duševni integritet*, Vizura, Zagreb, 2002., str. 7-8.

²² *Ibid.*, str. 10-20.

²³ Gavella, N., *Osobna prava I.*, Pravni fakultet Zagreb, Zagreb, 2000., str. 65-264.

²⁴ Čl. 21. i 22. Ustava Republike Hrvatske (dalje u tekstu: Ustav RH), Narodne novine, br. 56/1990, 135/1997, 113/2000, 28/2001, 76/2010, 5/2014.

²⁵ Čl. 2.1. i 3.1. (Europske) Konvencije za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda (dalje u tekstu: Konvencija), MU 18/97, 6/99, 14/02, 13/03, 9/05, 1/06, 2/10, 13/17.

²⁶ Grdinić, E., *Europski sud za ljudska prava i zaštita prava na život*, Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci, vol. 27, br. 2, 2006., str. 1089-1090.

²⁷ Dropulić, J., *op. cit.* u bilj. 21, str. 220-222.

svih osjećaja. Ako se povrijedi čovjekov integritet, pri čemu se on onda osjeća posramljeno, bespomoćno, bijedno, trpi duševne bolove i pati, to se smatra nasiljem nad njegovim subjektivnim pravima, te se izjednačava situacijom u kojoj bi mu propala imovina ili bi mu netko ometao posjed. Pravo na tjelesno i duševno zdravlje, zajamčeno ZOO-om, predmetom je velikog broja presuda hrvatske sudske prakse. Žrtve se, zahtijevajući naknadu neimovinske štete, većinski pozivaju na ugrožavanje tjelesnog i duševnog integriteta kao posljedice nekakve fizičke traume i smanjenja životne aktivnosti.²⁸ Primjerice, pravo na naknadu neimovinske štete zbog povrede ovog prava dano je zbog izazivanja teških tjelesnih ozljeda tužiteljici, od strane vozača automobila koji je bio sudionik prometne nesreće – tužiteljica je trpjela bolove različitog intenziteta, uslijedili su mnogobrojni zahvati, bila joj je neophodna tuđa pomoć, te još mnogo toga što joj naposljetku smanjuje životnu aktivnost, te je na temelju svih okolnosti utvrđeno pravo na naknadu neimovinske štete povrede prava osobnosti.²⁹ Također, ilustrativan je primjer ostvarivanja prava na naknadu neimovinske štete zbog povrede prava osobnosti na tjelesno i duševno zdravlje te tjelesni i duševni integritet, a koja joj je nastala nesavjesnim liječenjem kod tuženika kada je tuženik proveo štetne radnje usmjerene na tužiteljicu jer je nesumnjivo prvo postavljena pogrešna dijagnoza, a zatim je tužiteljica kao trudnica ozračena provođenjem RTG pretrage, čime je kod nje izazvao strah za zdravlje i sudbinu nerođenog djeteta.³⁰

Prava na ugled, čast i dostojanstvo, te privatnost osobnog i obiteljskog života obuhvaćaju široki spektar prava, koja se svakodnevno često krše. Ona se odnose na poštivanje u međuljudskim odnosima, pri čemu je ugled viša razina časti. Pravo na privatni život znači da svaka osoba ima pravo biti sama i ne dijeliti nijedan dio i sadržaj svog života ni sa kim, odnosno s kim to ne želi. Podaci o privatnom životu moraju biti tajna, ako osoba to želi, iako je to često mnogima zanimljivo i budi im znatiželju. Ovo pravo je predmetom sve veće ugroze u suvremeno doba³¹, a posebno je potrebno zaštititi djecu i osobe s duševnim smetnjama.³² Jedan od primjera kojima se pod pravom osobnosti štite ova prava je presuda kojom je tužiteljica koja je bila žrtva seksualnog uznemiravanja i manipulacije od strane bliske osobe u poslovnom odnosu zatražila od suda da naredi prestanak radnje kojom se povređuje to pravo i uklanjanje njome izazvanih

²⁸ Na primjer, tužiteljica je uslijed nesreće pretrpjela tešku tjelesnu ozljedu koja je za sobom povukla težak oporavak uz fizičke bolove različitog intenziteta, brojne neugodnosti liječenja i velike komplikacije. Uz izazvani strah, smanjila joj se životna aktivnost, te joj je, uz prisutnost PTSP-a, duševni integritet povrijeđen. Tužiteljica je, kao žrtva, ostvarila pravo na naknadu neimovinske štete zbog povrede prava na tjelesno i duševno zdravlje. Presuda Županijskog suda u Splitu, Poslovni broj: Gžnš-251/2014-2.

²⁹ Presuda Županijskog suda u Rijeci, Poslovni broj Gž-2226/2021-2.

³⁰ Presuda Vrhovnog suda RH, Broj: Rev 151/2015-2.

³¹ Radolović, A., *op. cit.* u bilj. 4, str. 150.

³² Dropulić, J., *op. cit.* u bilj. 21, str. 47-50.

posljedica.³³ Neprimjerene poruke, zapljena mobilnog telefona, neprimjereno ponašanje u javnosti čime je tuženik izložio tužiteljčin privatni život, predstavljali su uznemiravanje kojim je povrijeđeno njezino pravo osobnosti tj. njezino dostojanstvo, ugled, čast, te privatnost osobnog i obiteljskog života. S obzirom na izazivanje osjećaja sramote, neugodnosti i narušavanje ugleda tužiteljice u mjestu stanovanja i rada, pri čemu joj je psihičko stanje bilo narušeno, ostvarila je pravo na naknadu neimovinske štete, te je tuženiku određena zabrana. Primjer verbalnog uznemiravanja daje nam presuda kojom je potvrđena povreda prava osobnosti tužiteljice zbog ponašanja tuženika koji izgovara pogrdne riječi čim ju ugleda na susjednoj nekretnini, zbog čega se ona boji dolaziti kući sama te ne poziva prijatelje kod sebe na druženja.³⁴ Time su joj narušeni čast i ugled te pravo na privatni život uz izazivanje osjećaja bijesa, nelagode i omalovažavanja, čime joj je narušen duševni mir.

Što se tiče prava na poštovanje obiteljskog života, teško je odrediti granicu sadržaja istog.³⁵ Najjednostavnije objašnjenje je ono kojim se time jamči osobama pravo da žive u zajednici s drugim osobama, potomcima i drugim srodnicima, pri čemu će zaštita tog prava biti lakša u slučajevima u kojima se na njega pozivaju i traže zaštitu oni koji već žive takvim životom, za razliku od onih u kojima se tek traži realizacija tog prava. Ovo pravo često se povezuje i smatra dijelom prava na privatni život, iako je ponekim dokumentima istaknuto kao samostalna vrijednost. Povezanost s pravom na privatni život je u tome što se ono proteže u prostoru kao subjektivno pravo, a bitna stavka tog prostora je obiteljska intimnost. Cilj građanskopravne zaštite obiteljskog života je da se kroz zaštitu obitelji sačuvaju njezine emocionalne i ostale vrijednosti.

3. POVREDA OSOBE U RIMSKOM PRAVU

3.1 Izvorno uređenje prema Zakoniku XII ploča

Zaštita fizičkog integriteta osobe je izvorno uređena u rimskom pravu već u Zakoniku XII ploča, a riječ je deliktu *iniuria* koji stoga i pripada među delikte civilnog prava.³⁶ Zakonik se smatra prvim pisanim izvorom prava iz najstarijeg razdoblja rimske pravne povijesti, a nastao

³³ Presuda Županijskog suda u Bjelovaru, Gž-3074/2012-2.

³⁴ Presuda Županijskog suda u Koprivnici, Gž-770/09-2.

³⁵ Dropulić, J., *op. cit.* u bilj. 21, str. 154-156.

³⁶ Od pravnih izvora najvažniji je Zakonik XII ploča – *Lex duodecim tabularum*, (451. - 449. g. pr. n. e). Počeci pravne znanosti i razvoja prava vezani su uz djelatnost svećenika u tumačenje Zakonika XII ploča. Usp. Horvat, M.; Petrak, M., *Rimsko pravo*, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2022., str. 13-15; Romac, A., *Rimsko pravo*, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2002., str. 11-23.

je 451.-450.g.pr.Kr.³⁷ Riječ je o vrlo sažetoj i kratkoj kodifikaciji, u vezi čega se može odmah primijetiti da u Zakoniku još nema razlikovanja javnih i privatnih delikata, odnosno zločina kojima se vrijeđa javni interes, te delikata kao čina kojima se vrijeđa pojedinac i njegovi interesi.³⁸ Također, Zakonik je postavio temelje za razvoj ovog delikta predviđajući nekoliko oblika fizičkih povreda s različitim kaznama, iako nije ustanovio jedinstveni pravni institut.³⁹ Međutim, ono što se može uočiti jest terminologija. Naime, na osmoj ploči Zakonika napisano je:

Tab. VIII, 4: *Si iniuriam alteri faxit viginti quinque poenae sunt.*⁴⁰

Time je propisano da ukoliko netko drugome nanese osobnu povredu, *iniuria*, utoliko će se kazniti kaznom od 25 asa. Uvedena je fiksno propisana novčana kazna, a takva forma novčane kompenzacije za štetu smatra se pretečom klasične obveze iz delikta (*poenae obligatio*).⁴¹ Taj iznos mogao je predstavljati veliku svotu novca u to vrijeme, ali tijekom sljedeća tri stoljeća vrijednost asa je toliko znatno pala da je zakonska kazna postala objekt ismijavanja, o čemu svjedoči pripovijest Aula Gelijs:

Aulus Gellius: Noct. Att. 20, 1, 12-13: *...Itaque cum eam legem Labeo quoque vester in libris quos ad duodecim tabulas conscripsit non probaret: ... inquit: „L. Veratius fuit egregle homo improbus atque inmani vecordia. Is pro delectamento habebat os hominis liberi manus suae palma verberare. Eum servus sequebatur ferens crumenam plenam assium; ut quemque depalmaverit, numerari statim secundum duodecim tabulas quinque et viginti asses iubebat.*“⁴²

³⁷ *Ibid.*, str. 19.

³⁸ Cursi, M. F., *op. cit.* u bilj. 8, str. 597.

³⁹ Romac, A., *Rječnik rimskog prava*, Zagreb, 1983., str. 433.

⁴⁰ Tab. VIII, 4: „Ako netko drugome nanese osobnu povredu (injuriyu), neka kazna bude dvadeset i pet (asa).“ Prijevod prema: Romac, A., *Izvori rimskog prava*, Informator, Zagreb, 1973., str. 25.

⁴¹ Bila je riječ o obvezi koja povezuje počinitelja sa žrtvom te iz koje proizlazi njegova odgovornost za štetu. Vidi: Cursi, M. F., *op. cit.* u bilj. 8, str. 597.

⁴² Aulus Gellius: Noct. Att 20, 1, 12-13: „Stoga je i vaš Labeon, koji nije odobravao ovu odredbu Zakonika, u svojim knjigama napisanima kao komentar Zakonika XII ploča... naveo (slijedeće): „Lucije Veracije bio je veoma nepošten čovjek i strahovito bezobziran. On je imao običaj da se zabavlja udarajući slobodne ljude rukom (dlanom) po ustima. Slijedio ga je rob noseći punu kesu asa, pa bi (Veracije), čim je nekoga ošamario, naređivao da se, prema Zakoniku XII ploča, odmah isplati dvadeset i pet asa.““ Prijevod prema: Romac, A., *op. cit.* u bilj. 40, str. 453-455. Vidi i: Cursi, M. F., *op. cit.* u bilj. 8, str. 598.

U tekstu je opisano ponašanje bogatog rimskog mladića Luciusa Veratiusa, koji se šetao rimskim ulicama i dijelio prolaznicima zaušnice, a rob koji mu je bio pratnja odmah je svakome isplaćivao zakonsku kaznu od 25 asa. Iz toga je vidljivo izrugivanje sa sustavom i samom kaznom. On je bio svjestan da je to što čini kažnjivo s obzirom na to da je pripremao novčani iznos koji je bio propisan za kaznu, ali očigledno prenizak jer ga nije sprječavao u kažnjivom ponašanju, a sve iz osobnog zadovoljstva, zabave i podrugivanja.⁴³

Sam pojam *iniuria* iz Tab. VIII, 4 različiti autori su interpretirali na više načina. Kod Horvata se pod tim podrazumijeva svaka povreda ili nasilje protiv tijela, kao na primjer zaušnica.⁴⁴ Zimmerman pak smatra, da ovisno o tome koga slijediti, Aula Gelijska ili moderne pravnike, mogu se razlikovati dva pojma: *iniuriam alteri facere* koja bi se prevela kao „povrijediti drugoga“ i *iniuria* koja se prevodi kao „ozljeda“.⁴⁵ Međutim, neovisno o tome, smatra da bi tu odredbu Zakonika trebalo tumačiti s dvije koje su mu prethodile, a koje govore o *membrum ruptum* i *os fractum*.

Navedena četvrta odredba osme ploče u biti predstavlja i najblaži oblik povrede tuđe osobe predviđen Zakonikom. Najteži je oblik bio *membrum ruptum*, glede čega je bilo propisano:

Tab. VIII, 4: *Si membrum rupsit, ni cum eo pacit, talio esto.*⁴⁶,

odnosno, u doslovnom prijevodu, ako netko drugome prebije neki od udova, primijenit će se kazna taliona, to jest uzvraćanje istom mjerom osobi koja je nama nešto učinila u tom kontekstu.⁴⁷ Zakonik od toga radi iznimku u slučaju da se oštećenik i počinitelj nagode. Tada se dakle, ne bi primijenilo to načelo, jer bi oni taj odnos riješili sporazumom. Međutim, iz izvora nije poznat nijedan slučaj *taliona*, iz čega se zaključuje da su nagodbe bile novčane, odnosno u obliku ugovora.⁴⁸ Horvat *membrum ruptum* definira kao osakaćenje nekog uda ili uništenje organa.⁴⁹ Prema Zimmermannu radi se općenito o teškom kršenju tjelesnog integriteta žrtve.⁵⁰

⁴³ Zimmermann, R., *op. cit.* u bilj. 13, str. 1052; Du Plessis, P., *Borkowski's Textbook on Roman Law*, Oxford University Press, New York, 2010., str. 389.

⁴⁴ Vidi više u Horvat, M., *op. cit.* u bilj. 14, str. 385.

⁴⁵ Zimmermann, R., *op. cit.* u bilj. 13, str. 1052.

⁴⁶ Tab. VIII, 4: „Ako netko nekome prebije neki od udova, pa se oni ne nagode, neka se primijeni isto (talion).“ Prijevod prema: Romac, A., *op. cit.* u bilj. 40, str. 25.

⁴⁷ Cursi, M. F., *op. cit.* u bilj. 8, str. 597; Daube, D., *Ne quid infamandi causa fiat*, in: Daube, D., *Collected studies in Roman law*, Vittorio Klostermann, Frankfurt am Main, 1991., str. 469.

⁴⁸ Zimmermann R., *op. cit.* u bilj. 13, str. 1053.

⁴⁹ Horvat, M., *op. cit.* u bilj. 14, str. 384.

⁵⁰ *Ibid.*

⁵⁰ Vidi više u Zimmermann, R., *op. cit.* u bilj. 13, str. 1051.

Srednji oblik povrede bio bi *os fractum*:

Tab. VIII, 3: *Paulus, Lib. Sing. Et tit. De iniuriis Collat. 2,5,5. Iniuriarum actio aut legitima est aut honoraria. Legitima ex lege XII tabularum: qui iniuriam alteri faxit V et XX sesterciorum poenam subit. Quae lex generalis fuit; feurunt et speciales velut manu fustive si os fregit libero, CCC, si servo CL poenam subit sesterciorum.*⁵¹

Na temelju teksta klasičnog pravnika Paula u vezi *actio iniuriarum*, koja može biti zakonska (ustanovljena Zakonikom) i pretorska, može se zaključiti da je *os fractum*, kao prebijanje kosti rukom ili štapom, bio posebni oblik *iniuriae* za koji je Zakonikom je bila utvrđena novčana otkupnina od 300 asa ako je bila riječ o slobodnom čovjeku, a 150 asa ako je žrtva bio rob. Zanimljivo je to što se ozljeda roba također kažnjavala, iako nižim iznosom od ozljede slobodnog čovjeka, jer se kasnije položaj roba pogoršao. Kasnije se rob uzimao za stvar, te se već po *lex Aquilia* iz 287.g.pr.Kr. njegova ozljeda kažnjavala kao oštećivanje svake druge stvari, dok je u pretorsko doba uvreda roba predstavljala posredno sredstvo za vrijeđanje njegovog vlasnika.

Nasuprot tome, opća odredba Zakonika o povredi, *iniuria*, predviđa kaznu samo glede slobodnog čovjeka, jer postoji samo jedna kazna od 25 asa. Neki autori iz toga zaključuju da je povreda bila toliko mala da su zakonodavci odlučili popraviti, to jest kazniti, samo zlo učinjeno slobodnom čovjeku.⁵² S obzirom na to da je kod *os fractum* riječ o lomljenju kosti koji su počinjeni rukom ili štapom, Zimmerman pridaje deliktu *iniuria* ostale fizičke napade manje ozbiljne prirode, kao na primjer šamar, udarac u zatiljak, zaušnica ili udar sa štapom, koji nisu imali teške posljedice po tjelesni integritet oštećenika.⁵³ Imajući u vidu činjenicu da je za svaki od tri oblika povrede bila predviđena različita kazna, dolazi se do zaključka da se zaista radilo o tri samostalna stanja, iako istovrsno utuživa i međusobno povezana.⁵⁴

Temeljem svega navedenog, zaključuje se da obrada delikta *iniuria* kroz Zakonik XII ploča prikazuje prijelaz od sustava privatne osвете do onog u kojem zakon dopušta ili obvezuje žrtvu

⁵¹ Tab. VIII, 3: „Tužba za osobnu povredu (injuriyu) može biti ili zakonska ili pretorska. Zakonska (potječe) iz Zakonika XII ploča: „Tko drugome učini povredu (injuriyu), neka plati kaznu od dvadeset i pet sestercija“. Taj zakon je opći, a postojali su i posebni zakoni, kao: „Ako netko slobodnom čovjeku rukom ili štapom prebije kost, neka plati kaznu od tri stotine sestercija, ako (to učini) robu, neka plati sto pedeset.““ Prijevod prema: Romac, A., *op. cit.* u bilj. 40, str. 25.

⁵² Vidi više Cursi, M. F., *op. cit.* u bilj. 8, str. 598.

⁵³ Vidi više u Zimmermann, R., *op. cit.* u bilj. 13, str. 1053.

⁵⁴ Jaramaz Reskušić, I., Pavičić, M., *Iniuria u rimskom pravu*, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, vol. 18, br. 1, Zagreb, 2011., str. 224.

da prihvati naknadu za štetu, prethodnim određivanjem njezinog iznosa.⁵⁵ Iz navedenog se također može vidjeti kako je Zakonik ustanovio delikt realna *iniuria*, koja predstavlja napad na tjelesni integritet, dok će se tek kasnije, pretorskim ediktima, taj delikt proširiti i na verbalne, netjelesne povrede.

Međutim, treba dodati da su neki oblici i „povrede časti i ugleda“ bili predviđeni u Zakoniku XII ploča. Tako se na temelju Ciceronova teksta na osmu ploču svrstava i sljedeća odredba:

Tab. VIII, 1.a: *SI QUIS OCCENTASSIT QUOD ALTERI FLAGITIUM FACUAT.* – b. Cicero (*de rep.* 4,10,12 ap Aug. *De civit. Dei* 2,9): *XII tab. cum perpauca res capite sanxissent, in his hanc quoque sancendam putaverunt: si quis occentavisset sive carmen condidisset, quod infamiam faceret flagitiumve alteri.*⁵⁶

Riječ je o verbalnim uvredama pisanjem pjesama ili izvikivanjem, *malum carmen incantare* i *occentare*, koje drugome čine uvredu ili porugu, za što je bila propisana smrtna kazna. Tako je u biti spomenuta i verbalna *iniuria* koja se počela razvijati tek tijekom honorarnog razdoblja. Navedeno se objašnjava time da se za njih vjerovalo da je riječ o magičnim formulama, čarolijama i proklinjanjima kojima su se na drugoga zazivale zle sile.⁵⁷

Uređenje Zakonika bilo je prema tome vrlo šturo i ograničeno, a svakako nije odgovaralo kasnijem vremenu u kojem je sve važnija bila osobna čast i ugled. Također, s promjenama u sredstvima stvaranja prava te s uvođenjem formularnog postupka, došlo je i do reformi u pogledu pravne zaštite protiv različitih oblika povrede tuđe osobe. Do potrebnih reformi došlo je pod utjecajem pretora i u okviru njihovih edikata.⁵⁸

3.2 Uređenje i razvoj povrede prava osobnosti pretorskim ediktima, te osvrt klasičnih pravnika na iste

3.2.1 *Edictum generale*

⁵⁵ Cursi, M. F., *op. cit.* u bilj. 8, str. 598.

⁵⁶ Tab. VIII, 1.a: „Ako je netko glasno izvikivao, što drugome nanosi porugu... b. Iako je Zakonik XII ploča veoma mali broj djela kažnjavao smrtnom kaznom, smatralo se da tako treba kažnjavati i onog tko je drugome priredio... glasno izvikivanje ili sastavio pjesmu, što je drugome nanosilo uvredu ili porugu.“ Prijevod prema: Romac, A., *op. cit.* u bilj. 40, str. 25.

⁵⁷ Horvat, M., *op. cit.* u bilj. 14, str. 385.

⁵⁸ Cursi, M. F., *op. cit.* u bilj. 8, str. 600.

Kroz posljednja dva stoljeća republike, pretorsko ili honorarno pravo učinilo je veliki korak ka razvoju jedinstvenog pojma i delikta *iniuria* te širenju polja njegove primjene.⁵⁹ Promjene koje su uslijedile poslije drugog punskog rata, u gospodarskom i socijalnom smislu, dovele su do potrebe za promjenama i što se tiče formalnog civilnog prava, koje se smatralo zastarjelim. Prilagodbu rimskog prava vanjskim utjecajima izvršili su rimski pravosudni magistrati, prvenstveno pretori, zbog čega se ono počelo nazivati *ius praetorium*.⁶⁰ Time je pretor razradio sustav u kojem je dijelom sačuvao, a dijelom promijenio pravila *ius civile*.⁶¹

Kako bi građani u postupku znali kako će postupati magistrat kad mu se obrate za rješavanje spora, magistrati su izdavali svoje edikte. To su bile njihove objave, u početku objavljenе usmeno, a kasnije pismeno. U početku su se oni odnosili na pojedinačne slučajeve, a kasnije su prevladavali opći, koji su vrijedili za cijelo vrijeme službe jednog pretora. S obzirom na to da pretori nisu bili zakonodavci, nisu stvarali formalna pravna pravila poput zakona. Nisu nametali obveze, već su samo objavljivali postojeća pravila i pravna sredstva. Iz tog razloga, u ediktima nisu koristili zapovjedne oblike. Međutim, što se tiče sadržaja, ipak su time stvarali nova pravila i institute pružajući im pravnu zaštitu, zbog koje su edikti čak imali prednost pred civilnim pravom.⁶²

Upravo na taj način, pretori su svojim ediktima razvili i uveli nove oblike uvreda i kažnjavanja, te pravne zaštite istih. Danas, sadržaj edikata u prvom redu poznajemo iz komentara pravnika, *libri ad edictum*, od kojih su mnogi sačuvani u Digestama.⁶³ Glede delikta *iniuria*, prvi i najvažniji bio je opći edikt kojim je uvedena nova i jedinstvena tužba. Njome je za razliku od Zakonika, koji je poznao samo realnu *iniuriam*, na vrhuncu razvoja obuhvaćena i verbalna, odnosno svi oblici psihičke i fizičke povrede osobe. Međutim, oblici verbalne injurije su se počeli regulirati tijekom republikanskog razdoblja posebnim ediktima, pri čemu je zajednički element svim ediktima bilo to da su uređivali odnose obveza između dva pojedinca između kojih je počinitelj bio dužan novčano obešteti oštećenika za prouzročenu bol.⁶⁴

⁵⁹ Razdoblje honorarnog prava (201.-27. g. pr. Kr), obuhvaća dva posljednja stoljeća republike. Tada je doneseno više od 800 zakona, a pretori su donosili edikte kojim su upoznavali stranke sa svojim programima. Oni nisu bili zakonodavci, ali su bitno utjecali na razvoj rimskog prava pružanjem ili odbijanjem pravne zaštite. Usp. Romac, A., *op. cit.* u bilj. 36, str. 23-31. Vidi i Du Plessis, P., *op. cit.* u bilj. 43, str. 339.

⁶⁰ Horvat, M., *op. cit.* u bilj. 9, str. 106.

⁶¹ Jakab, E., *Inheritance* u: du Plessis, P. J.; Ando, C.; Tuori, K. (ur.), *The Oxford Handbook of Roman Law and Society*, Oxford University Press, New York, 2016., str. 504.

⁶² Horvat, M., *op. cit.* u bilj. 9, str. 106-109.

⁶³ *Ibid.*, str. 132. Vidi i: Vervaet, F. J., *Magistrates who made and applied the law* u: du Plessis, P. J.; Ando, C.; Tuori, K. (ur.), *The Oxford Handbook of Roman Law and Society*, Oxford University Press, New York, 2016., str. 225-226.

⁶⁴ Bryen, A. Z., *Crimes against the individual: Violence and Sexual Crimes* u: Du Plessis, P. J.; Ando, C.; Tuori, K. (ur.), Chapter: *The Oxford Handbook of Roman Law and Society*, Oxford University Press, New York, 2016., str. 325-327.

Prvi kojeg ćemo obraditi jest opći edikt koji se još naziva i *edictum de iniuriis aestimandis*, kojim je uvedena *actio iniuriarum aestimatoria*, glavna tužba za ovaj delikt, kojom je oštećenik mogao tužiti zbog svih oblika *iniuriae* kao privatnog delikta, osim ubojstva koje je bilo javni delikt. Odredbom tog edikta postavljen je opći pojam injurije, a on, prema Lenelovoj rekonstrukciji koju prenosi Romac, glasi:

XXXV. *De iniuriis. Generale edictum: Qui iniuriarum aget, certum dicat, quid iniuriae factum sit, et taxationem ponat non minorem quam quanti vadimonium fuerit.*⁶⁵

Time je određeno da tužitelj može podnijeti tužbeni zahtjev u kojem bi objasnio kako je pretrpio *iniuriam*, te se traži od njega postavljanje zahtjeva koji ne smije biti niži od *vadimoniuma*. *Vadimonium* je bio iznos kojeg su pretori određivali za kaznu, a predstavljao je tuženikovo jamstvo da će pristupiti postupku jer bi u suprotnom platio *summa vadimonii*, koji bi iznosio polovinu vrijednosti spora, ali ne više od 100.000 sestercija.⁶⁶ Uvjet određenosti tužbenog zahtjeva vidljiv je i u Gajevim Institucijama:

Gai. Inst. 4. 60: *Sed nos apud quosdam scriptum invenimus, in actione depositi et denique in cereris omnibus, ex quibus damnatus unusquisque ignominia notatur, eum qui plus quam oporteret demonstraverit, litem perdere: veluti si quis una re deposita duas pluresve se deposuisse demonstraverit; aut si is, cui pugno mala percussa est, in actione iniuriarum etiam aliam partem corporis percussam sibi demonstraverit.*⁶⁷

Time je naglašena važnost točnog određivanja i neprekoračivanja tužbenog zahtjeva, zato što osoba koja navede više nego što treba, kada izgubi spor gubi i čast. Kod delikta *iniuria* bi to bila situacija u kojoj netko podigne tužbu zbog toga što je udaren šakom u obraz, a navede da je udaren i u drugi dio tijela. Tako i pretor kaže da onaj tko podiže tužbu za uvredu, mora jasno

⁶⁵ XXXV. *De iniuriis*: „Opće odredbe edikta. Tko pokreće postupak zbog injurije, neka određeno izjavi što je u obliku injurije učinjeno i neka postavi (tužbeni) zahtjev koji ne može biti niži od iznosa *vadimoniuma*.“ Prijevod prema: Romac, A., *op. cit.* u bilj. 40, str. 65.

⁶⁶ Jaramaz Reskušić I.; Pavičić M., *op. cit.* u bilj. 54, str. 228.

⁶⁷ Gai. Inst. 4, 60: „Kod nekih autora našli smo da će izgubiti spor onaj tko u tužbi iz ostave, kao i iz svih drugih ugovora kod kojih onaj tko izgubi spor gubi i čast (*infamia*), ako u navođenju osnova navede više nego što treba, na primer ako je jednu stvar dao u depozit, a traži dvije ili više u demonstraciji, ili ako neko udaren šakom u obraz, podigne tužbu za injuriju u kojoj navodi da je udaren i u neki drugi dio tijela.“ Prijevod prema: Stanojević, O., *Gaj Institucije*, Nolit, Beograd, 1982., str. 274-275.

i točno navesti o kojoj se uvredi radi. Smatra da se ne bi smio povesti tuđim neodređenim mišljenjem, već sam precizno i jasno navesti i izreći koju uvredu tvrdi da je pretrpio.⁶⁸

Iniuria je obuhvaćala, prema Zakoniku XII ploča, napad na tjelesni integritet, ali pored toga su se još pojavili i jako bitni posebni edikti čime je pojam *iniuria* proširen i na druge uvrede časti i ugleda. Pod njihovim utjecajem, o kojima više u nastavku, sami temeljni *edictum generale* se počeo tumačiti široko, pa Horvat ovaj delikt definira kao „svako djelovanje i svako držanje, time i propust, kojim se izražava namjerno vrijeđanje ili omalovažavanje tuđe osobe.“⁶⁹ Međutim, kroz duži niz godina, ovaj edikt bio je ograničen samo na fizički napad, bez obzira na to koliko je bio blag. Pretor je dopuštao tužbu, ali je prepustio pravnicima da odrede ograničenja, te u kojim slučajevima neće postojati krivnja za napad.⁷⁰ S obzirom na to da je vjerojatno glavno obilježje ovog delikta bilo upravo poniženje koje bi žrtva pretrpjela, što se izvodi iz sankcioniranja i najblažih povreda, pojavila se potreba da se pruži i zaštita protiv verbalnih oblika tog delikta. Rezultat toga bili su posebni pretorski edikti koje ćemo ukratko opisati.⁷¹

3.2.2 *Edictum de adtemptata pudicitia*

Ovaj edikt se odnosio na povredu časti i ugleda, a koji bi konkretno bili ugroženi upotrebom prisile pri odvajanju pratitelja od žrtava, s obzirom na to da su se određene kategorije osoba prema običajima kretale u javnosti uz pratnju.⁷² Prema Lenelovoj rekonstrukciji stvorena je definicija *Edictum de adtemptata pudicitia*:

*XXXV. De iniuriis. De ademptata pudicitia: Si quis matrifamilias aut praetextato pretextataeve comitem abduxisse sive quis eum eamve adversus bonos mores appellasse adsectatusve esse dicetur.*⁷³

Naime, ukoliko bi netko namjerno, udanog ženi ili mladiću, odveo pratitelja, bez kojih oni nisu smjeli izlaziti u javnosti ili bi im suprotno dobrim običajima, nešto dobacivao ili ih uhodio,

⁶⁸ Vidi D. 47. 10. 7. pr.

⁶⁹ Horvat, M., *op. cit.* u bilj. 14, str. 385.

⁷⁰ Daube, D., *op. cit.* u bilj. 47, str. 469.

⁷¹ Zimmermann, R., *op. cit.* u bilj. 13, str. 1053.

⁷² Daube, D., *op. cit.* u bilj. 47, str. 469.

⁷³ XXXV. *De iniuriis*: „O povredi stidljivosti. Ako se tvrdi da je netko udanog ženi ili mladiću odveo pratioca, ili je njoj odn. njemu, suprotno dobrim običajima, (nešto) dobacivao ili ih (napadno) pratio.“ Prijevod prema: Romac, A., *op. cit.* u bilj. 40, str. 65.

utoliko bi pretor dopustio tužbu. Tako se štitila njihova čestitost tj. moralni ugled, zapravo ugled, čast i dostojanstvo. O navedenom obliku govori i Gaj u Institucijama nabrajajući načine na koje se može počinuti *iniuria*:

Gai. Inst. 3. 220: *Iniuria autem committitur non solum cum quis pugno puta aut fuste percussus vel etiam verberatus erit, sed etiam si cui convicium factum fuerit, sive quis bona alicuius quasi debitoris sciens eum nihil sibi debere proscrisperit sive quis ad infamiam alicuius libellum aut carmen scripserit, sive quis matrem familias aut praetextatum adsectatus fuerit, et denique alis pluribus modis.*⁷⁴

Iniuria se tako može izvršiti udarcem i to ne samo šakom ili štapom, uvredljivim dovikivanjem kojim se upućuje uvreda, prodavanjem dobra tobožnjeg dužnika za dug, odnosno lažnim tvrdnjama da netko nešto duguje, a zna da mu on ništa ne duguje, pisanjem i pjevanjem uvredljivih pjesama, ali i praćenjem majke porodice ili mladića/djevojke koji nose pretekstu, odoru koja ukazuje na njihov društveni status. Konačno, nadodaje rečenicu da se može počinuti i na druge različite načine, kojima ostavlja otvorene mogućnosti počinjenja ovog delikta. Iz navedenog se posebno može zaključiti da je do njegovog vremena već došlo do objedinjavanja svih oblika injurije pod jedan pojam.

Što se pak tiče spomenute pratnje ovih zaštićenih osoba, Ulpijan ih spominje i definira u:

D. 47. 10. 15. 16-19 (*Ulpianus libro 77 ad edictum*): 16. *Comitem accipere debemus eum, qui comitetur et sequatur et (ut ait Labeo) sive liberum sive servum sive masculum sive feminam: et ita comitem Labeo definit "qui frequentandi cuiusque causa ut sequeretur destinatus in publico private abductus fuerit". Inter comites utique et paedagogi erunt.* 17. *Abduxisse videtur, ut Labeo ait, non qui abducere comitem coepit, sed qui perfecit, ut comes cum eo non esset.* 18. *Abduxisse autem non tantum is videtur, qui per vim abduxit, verum is quoque, qui persuasit comiti, ut eam desereret.* 19. *Tenetur hoc edicto non tantum qui comitem abduxit, verum etiam si quis eorum quem appellavisset adsectatusve est.*⁷⁵

⁷⁴ Gai. Inst. 3. 220: „Injurija se može izvršiti ne samo udarcem npr. šake, batine ili biča, nego ako, netko dovikuje pogrdne riječi ili ako neko uzme dobra tobožnjeg dužnika da bi ih prodao za dug, a zna da mu ovaj ništa ne duguje, ili kada neko napiše pismo ili spjeva pogrdnu pjesmu, ili kada neko uporno prati majku porodice ili mladića [djevojku] koji nosi pretekstu i ja različite druge načine.“ Stanojević, O., *op. cit.* u bilj. 67, str. 242-243.

⁷⁵ D. 47. 10. 15. 16-19: „Pod „pratiocem“ podrazumijevamo osobu koja prati i slijedi, bilo da je riječ o slobodnoj ili robovskoj osobi, muškarcu ili ženi; i tako Labeon definira pratioca kao „osobu čija je uloga da prati nekoga u svrhu druženja, javno ili privatno, i koja je oteta.“ Robovi koji prate djecu do škole također se ubrajaju među

Definicija pratioca važna je iz razloga što se ovaj edikt odnosi na izravno ponašanje prema njemu, a čega je posljedica neizravno počinjenje delikta prema oštećeniku. Tu je bila riječ o osobi koja može biti slobodan čovjek, rob, muškarac ili žena, koja je zapravo pratnja osjetljivim skupinama. Njegova uloga je biti uz nekoga zbog osjećaja sigurnosti i društva, javno ili privatno. Toj skupini pripadaju i robovi koji prate djecu do škole. Upravo zbog te osjetljivosti i ovisnosti, ovaj edikt se bavi situacijama u kojima se žrtvama nanosi šteta time što se njihove pratioce otima. Međutim, ne treba se raditi o fizičkom odvlačenju pratioca od osobe koju prati, već je dovoljno da otmičar postigne da pratitelj nije uz pripadnika osjetljive skupine, odnosno gospodara. Prema tome, dovoljno je da samo nagovori pratitelja na napuštanje gospodara, to će se to također smatrati otmicom.

Nadalje, ovim ediktom nije obuhvaćena samo otmica nego i praćenje ili zlonamjerno prilazjenje. U skladu s tim, Ulpijan razrađuje oblike ugroze časti i dostojanstva:

D. 47. 10. 15. 22-23 (*Ulpianus libro 77 ad edictum*): *Aliud est appellare, aliud adsectari: appellat enim, qui sermone pudicitiam adtemptat, adsectatur, qui tacitus frequenter sequitur: adsiduo enim frequentia quasi praebet nonnullam infamiam. Meminisse autem oportebit non omnem, qui adsectatus est, nec omnem, qui appellavit, hoc edicto conveniri posse (neque enim si quis colludendi, si quis officii honeste faciendi gratia id facit, statim in edictum incidit), sed qui contra bonos mores hoc facit.*⁷⁶

On pojašnjava da su ovim ediktom obuhvaćeni i praćenje, odnosno uhođenje, naglašavajući ipak važnost razlikovanja slijeđenja, to jest uhođenja nekoga i prilaska nekome. On smatra da osoba koja prilazi nekome, to može činiti poštujući čast, ugled i čednost. Dakle, bezopasno i ne zlonamjerno pristupanje nekome iz bilo kojeg razloga, koji nije zao. Za razliku od toga, slijeđenje se definira kao neprimjetno ponašanje koje obuhvaća blizinu počinitelja kojom se nagoviješta nešto zloglasno, zlonamjerno. Međutim, nije svako takvo ponašanje predstavljalo

pratioce. Kako Labeon kaže, osoba koja se smatra otmičarem nije ona koja počinje odvoditi pratioca s puta, već ona koja postiže rezultat da pratilac nije s gospodaricom. Ne smatra se otmičarem samo onaj tko nasilno odvodi, već i onaj tko nagovori pratioca da napusti gospodaricu. Edikt se odnosi ne samo na onoga tko otima pratitelja, već i na onoga tko prilazi ili slijedi jednog od njih.“ Prijevod na temelju: Watson, A., *op. cit.* u bilj. 7, str. 291-292.

⁷⁶ D. 47. 10. 15. 22-23: „Drugo je obraćanje, a drugo pratnja: obraća se onaj tko riječima pokušava ugroziti čednost, a prati onaj tko tiho često slijedi; česta prisutnost zapravo sugerira na neku vrstu nemoralna. Međutim, valja se sjetiti da nisu svi koji prate ili obraćaju obuhvaćeni ovim ediktom (niti osoba koja tako postupa, s ciljem zajedničke igre ili obavljanja neke pristojne službe, odmah pada pod edikt), već samo oni koji to čine protiv zdravih moralnih načela.“ Prijevod prema: *ibid.*

ovu vrstu uvrede. Slijeđenje je moglo biti kratkotrajna čista šala ili pak časni čin, za razliku od konstantnog uhođenja koje je učinjeno *contra bonos mores*. Što se tiče osoba koje mogu biti žrtve ovog delikta, Ulpijan među njima ne čini razlike, o čemu govori u:

D. 47. 10. 9. 4 (*Ulpianus libro 57 ad edictum*): *Si quis tam feminam quam masculum, sive ingenuos sive libertinos, impudicos facere adtemptavit, iniuriarum tenebitur. Sed et si servi pudicitia adtemptata sit, iniuriarum locum habet.*⁷⁷

Prema tome nije bilo bitno je li riječ o muškarcu ili ženi, osobi rođenoj u slobodi ili oslobođeniku. Tko god da je namjeravao i/ili pokušao navedene osobe učiniti nečednima, smatrao se odgovornim za ovaj delikt, odnosno uvredu. Njime se također štitila i čednost robinje, pri čemu se može uputiti i na definiranje pojma *pudicitia* od strane Paula u D. 47. 10. 10 (*Paulus libro 55 ad edictum*): *Adtemptari pudicitia dicitur, cum id agitur, ut ex pudico impudicus fiat.*⁷⁸, pri čemu se ističe važnost namjere da se osobi naruši čednost, odnosno situacija u kojoj se čednog želi učiniti razuzdanim. Prema tome, riječ je „pokušaju“ narušavanja čestitosti, kada se nastoji pretvoriti pošteni osobu u nemoralnu osobu.

Međutim, nisu sve osobe uživale istu zaštitu, o čemu govori Ulpijan u:

D. 47. 10. 15. 15 (*Ulpianus libro 77 ad edictum*): *Si quis virgines appellasset, si tamen ancillari veste vestitas, minus peccare videtur: multo minus, si meretricia veste feminae, non matrum familiarum vestitae fuissent, Si igitur non matronali habitu femina fuerit et quis eam appellavit vel ei comitem abduxit, iniuriarum tenetur.*⁷⁹

Iz toga vidimo da prostitutke nisu imale čednost koja je tako mogla biti povrijeđena. Prilaženje djevojkama, pa i onima odjevenima kao robinje, smatralo se također oprostivim. One koje su bile odjevene kao prostitutke, a ne kao matrone, još su manje uživale zaštitu u tom slučaju. Međutim, i ako žena ne bi bila odjevena kao matrona, a neko bi joj prišao iz zle namjere ili oteo pratitelja, bio bi odgovoran za uvredu. Zimmerman ističe kako su ih muškarci razlikovali

⁷⁷ D. 47. 10. 9. 4: „Ako osoba pokuša narušiti čednost druge osobe, bilo muške ili ženske, slobodne ili oslobođene, odgovarat će za uvredu. Također, isto vrijedi ako se pokušaj učini na čednost roba.“ Prijevod prema: *ibid.*, str. 289.

⁷⁸ D. 47. 10. 10: „Kaže se da je riječ o pokušaju narušavanja čednosti kada se nastoji pošteni osoba učiniti razvratnom.“ Prijevod prema: *ibid.*

⁷⁹ D. 47. 10. 15. 15: „Ako netko prilazi djevojkama, čak i onima odjevenima kao robinje, njegovo djelo se smatra oprostivim, još više ako su žene odjevene kao prostitutke, a ne kao matrone. Ipak, ako žena nije odjevena kao matrona i netko joj priđe ili joj otme pratitelja, bit će odgovoran za tužbu zbog uvrede.“ Prijevod prema: *ibid.*

po načinu odijevanja, koje se pak s vremenom mijenjalo, pa je iz tog razloga češće dolazilo i do ovakvog vrijeđanja uglednih žena. Malo manje ozbiljno od vrijeđanja uglednih žena, bilo je vrijeđanje djevoja obučeni u odjeću robinje, koje su također uživale pravnu zaštitu.⁸⁰

3.2.3 *Edictum de convicio*

Ovim ediktom pretor je regulirao ponašanje koje je ranije bilo sankcionirano odredbom Zakonika XII ploča o *occentare*.⁸¹ Sadržaj ovog edikta prenosi Ulpijan u:

D. 47. 10. 15. 2 (*Ulpianus libro 77 ad edictum*): *Ait praetor: "Qui adversus bonos mores convicium cui fecisse cuiusve opera factum esse dicetur, quo adversus bonos mores convicium fieret: in eum iudicium dabo"*.⁸²,

dok u nastavku daje Labeonovo tumačenje pojma *convicium*:

D. 47. 10. 15. 3-4 (*Ulpianus libro 77 ad edictum*): 3. *Convicium iniuriam esse Labeo ait.* 4. *Convicium autem dicitur vel a concitatione vel a conventu, hoc est a collatione vocum. Cum enim in unum complures voces conferuntur, convicium appellatur quasi convocium.*⁸³

Pretor je tako rekao da će dopustiti tužbu protiv onoga za koga se tvrdi da je nekome priredio glasno izvikivanje. To bi obuhvaćalo glasno vikanje na nekoga, te namjeru koja se manifestira u ulaganju svojeg truda i sposobnosti da do toga zaista i dođe. Dakle, bilo da je osoba sama počinila takvu vrstu vikanja ili je pak poduzela nešto da se to dogodi, s uvjetom da je sve suprotno dobrim običajima, odnosno *contra bonos mores*, pretor je dopuštao tužbu za zaštitu od tog delikta. Upravo zato Labeo potvrđuje da vikanje predstavlja uvredu, to jest temelj za podnošenje tužbe. Ističe da je zapravo riječ o kombinaciji glasova do koje dolazi u situacijama

⁸⁰ Zimmermann, R., *op. cit.* u bilj. 13, str. 1055-1056.

⁸¹ Daube, D., *op. cit.* u bilj. 47, str. 465.

⁸² D. 47. 10. 15. 2: „Rekao je pretor: Protiv onoga za koga se tvrdi da je, suprotno dobrim običajima, nekome priredio glasno izvikivanje, ili koji je učinio (naredio) da se to glasno izvikivanje, suprotno dobrim običajima, priredi, dozvolit ću tužbu.“ Prijevod prema: Romac, A., *op. cit.* u bilj. 40, str. 65.

⁸³ D. 47. 10. 15. 3-4: „Labeon kaže da je vikanje uvreda. Pojam potječe od gomile ili okupljanja, odnosno kombinacije glasova. Jer kada se više glasova usmjerava prema jednoj osobi, to se naziva vikanjem, kao da je to skupljanje glasova.“ Prijevod prema: Watson, A., *op. cit.* u bilj. 7, str. 291.

okupljanja gomile. Naime, tek kada se više glasova usmjerava prema jednoj osobi, s namjernom izvrgavanja omrazi ili sramoćenju, dolazi do počinjenja ovog delikta.

U skladu s navedenim, pretor putem *edictum de convincio* dopušta tužbu protiv onoga koji je priredio ili naredio glasno izvikivanje, protivno dobrim običajima, odnosno moralnim standardima određene društvene zajednice, kojim se vrijeđaju čast, ugled i dostojanstvo osobe, a možda čak i ime, te privatni i obiteljski život. Ulpijan o njemu govori više u nastavku:

D. 47. 10. 15. 7 (*Ulpianus libro 77 ad edictum*): *Convicium non tantum praesenti, verum absentis quoque fieri posse Labeo scribit. Proinde si quis ad domum tuam venerit te absente, convicium factum esse dicitur. Idem et si ad stationem vel tabernam ventum sit, probari oportere.*⁸⁴

D. 47. 10. 15. 12 (*Ulpianus libro 77 ad edictum*): *Sive unus sive plures dixerint, quod in coetu dictum est, convicium est: quod autem non in coetu nec vociferatione dicitur, convicium non proprie dicitur, sed infamandi causa dictum.*⁸⁵

Prema prvom paragrafu (7.), da bi došlo do delikta *convicium*, prisutnost žrtve samom činu vikanja nije bila potrebna. Ulpijan se pritom poziva na Labeona koji kaže da vikanje može biti učinjeno osobi koja je odsutna jednako kao i osobi koja je prisutna. Dakle, prisutnost žrtve nije bila uvjet za sankcioniranje ovog ponašanja. Jednaku sramotu i uvredu moglo se nanijeti i ako žrtva to nije „proživjela“. Primjerice, ako bi počinitelj došao do kuće žrtve, koja ne bi bila tada kući ili kada bi to učinio u gostionici/krčmi, posljedica bi bila ista, kao da je žrtva tu bila cijelo vrijeme. Ulpijan pak sam naglašava važnost počinjenja ovog delikta u gomili. Naime, samo ono što se glasno izvikuje u gomili čini vikanje, neovisno o tome je li to učinila jedna osoba ili više njih. To znači da nije svaki oblik verbalnog zlostavljanja bio *convicium*. Uvjet je bio glasno deranje, te se morala izgovoriti unutar gomile ljudi. Čin koji bi predstavljao nešto slično, a da nije učinjeno u gomili, ne bi se trebao smatrati vikanjem, nego drugom vrstom uvrede kojom se ponižava nekoga. Također, vika je morala biti upućena i podignuta protiv točno određene osobe.

⁸⁴ D. 47. 10. 15. 7: „Labeon također kaže da može biti takvo vikanje protiv osobe koja je odsutna jednako kao i protiv osobe koja je prisutna. Na primjer, ako osoba dođe do tvoje kuće dok tebe nema, govori se da postoji takvo vikanje, i isto vrijedi ako bi otišao do gostionice ili krčme.“ Prijevod prema: *ibid.*

⁸⁵ D. 47. 10. 15. 12: „Samo ono što se glasno izaziva u gomili, bilo da to učini jedna osoba ili više njih, čini vikanje. Ono što se ne izražava glasno i u gomili nije ispravno nazvati vikanjem, već zlostavljanjem s ciljem ponižavanja.“ Prijevod prema: *ibid.*

Zaključno možemo uputiti i na Daubeovu opservaciju da se i ovaj edikt, kao i prethodno navedena dva, odnosio na dvije vrste djela, ona koja na prvi pogled jesu bila nezakonita, te ona koja nisu morala nužno biti nezakonita, ali su se izvodila na način koji je bio suprotan načelima dobrog ponašanja i morala zajednica, stoga je bilo prikladno sankcionirati ih.⁸⁶

3.2.4 *Edictum ne quid infamandi causa fiat*

Treći i izuzetno važan edikt je *ne quid infamandi causa fiat*. Prema Daubeu, on je uveden kako bi se omogućila tužba i u slučaju da nije postojalo zlonamjerno ponašanje, već samo pokušaj da se čovjeka u tehničkom smislu učini osramoćenim.⁸⁷ Smatra se da je do njegovog uvođenja došlo zbog potrebe za učinkovitim sredstvom kojim bi se spriječila kleveta jer dotadašnji edikti zbog svoje specifičnosti nisu obuhvaćali uobičajenu klevetu. Ona sama se može počinuti na više načina, za razliku od uvrede koju su obuhvaćala prethodna tri edikta. Prema tome, formulacija *adversus bonos mores* nije bila dovoljna, već je trebalo uvesti novu ovim ediktom.⁸⁸ Njegov sadržaj prenosi Ulpijan:

D. 47. 10. 15. 25 (*Ulpianus libro 77 ad edictum*): *Ait praetor: „Ne quid infamandi causa fiat. Si quis adversus ea fecerit, prout quaque res erit, animadvertam.“*⁸⁹

Dakle, svako postupanje koje bi moglo nekoga uvrijediti, odnosno posramiti, branilo se ovim ediktom.⁹⁰ Stoga, iako ga autori povezuju sa zaštitom od klevete, pod njega su se mogle svrstati i bilo kakve druge građanskopravne povrede prava osobnosti. Smatra se da je bila riječ o izvanrednoj inovaciji, koje su i rimski pravници u to vrijeme bili svjesni, te je ovaj edikt doveo do vrhunca subjektivni kriterij pri procjeni odgovornosti za uvredu.⁹¹ Bilo koji ljudski čin mogao je pasti pod zabranu, a to je ovisilo o namjeri počinitelja da uništi dobar ugled, te time čast i dostojanstvo drugih.

Pri odlučivanju bi sudac uzimao u obzir razne okolnosti kao što su tužiteljeva osobnost, tuženikov prijašnji život, priroda uvredljive radnje, pojedinosti uvrede koju bi tužitelj pretrpio,

⁸⁶ Daube, D., *op. cit.* u bilj. 47, str. 468.

⁸⁷ *Ibid.* str. 465.

⁸⁸ *Ibid.* str. 468.

⁸⁹ D. 47. 10. 15. 25: „Neka se ništa ne učini što bi moglo nekoga uvrijediti. Ako se učini nešto suprotno ovome, prema okolnostima slučaja, pokrenut ću postupak za kažnjavanje.“ Prijevod prema: Romac, A., *op. cit.* u bilj. 40, str. 65.

⁹⁰ Jaramaz Reskušić I.; Pavičić M., *op. cit.* u bilj. 54, str. 232.

⁹¹ Daube, D., *op. cit.* u bilj. 47, str. 470.

kao temelj za utvrđivanje je li došlo do uvrede i za odobrenje tužbe.⁹² To potkrjepljuje Ulpijan u:

D. 47. 10. 15. 27 (*Ulpianus libro 77 ad edictum*): *Generaliter vetuit praetor quid ad infamiam alicuius fieri. Proinde quodcumque quis fecerit vel dixerit, ut alium infamet, erit actio iniuriarum. Haec autem fere sunt, quae ad infamiam alicuius fiunt: ut puta ad invidiam alicuius veste lugubri utitur aut squalida, aut si barbam demittat vel capillos submittat, aut si carmen conscribat vel proponat vel cantet aliquod, quod pudorem alicuius laedat.*⁹³

Pretor zapravo zabranjuje općenito sve što bi moglo drugoga izložiti lošem glasu. Pa tako sve što netko napravi ili kaže, a da drugoga stavlja na loš glas, predstavlja osnovu za tužbu zbog uvrede. Ulpijan za primjer navodi zloupotrebu korištenja „haljine za žalost“, nošenje prljave odjeće, neuredno izrasla brada ili kosa, pisanje ili pjevanje nečeg uvredljivog ugledu i časti drugoga. Tako i Paulo u svojim Sentencijama govori da se onaj tko sastavi klevetničku pjesmu ili bilo kakvu sličnu protiv drugoga protjeruje na otok.⁹⁴ Zbog zaštite javnog poretka bilo je važno da se svaku osobu obrani od sramote koju takva pjesma nosi. Isto tako, ukoliko se pjesmom javno sastavljenom i pjevanom s ciljem ponižava drugoga, utoliko se počinitelj, uključujući sastavljače i pjevače, kažnjava u izvanrednom postupku, naročito radi zaštite dostojanstva oštećenika. Ista kazna vrijedi i za javno izlaganje klevetničkih knjiga, psinke izgovorene javno, nazivanje uvredljivim imenima, čime se kažnjava i osobe koje su svojim savjetima pomogli počinjenju. Također, zloupotreba znakova tugovanja u slučaju smrti bliskog rođaka, neke javne nesreće ili tomu slične situacije, za Rimljane je predstavljala veliku uvredu. Uz to, napadanje tuđeg ugleda u molbi podnesenoj caru, podmićivanje suca koji se bavio predmetom u parnici, uplitanje u tuđu imovinu, sve su primjeri koji su mogli predstavljati vrstu povrede zaštićenu ovim ediktom.⁹⁵ Iz toga se može zaključiti da je za osudu bila tražena samo namjera i pokušaj da se drugog izvrgne sramoti, odnosno lošem glasu u društvu, a ne i ostvarenje rezultata. Iz toga se može zaključiti da je ovaj edikt predstavio najčvršći temelj

⁹² Jaramaz Reskušić I.; Pavičić M., *op. cit.* u bilj. 54, str. 232.

⁹³ D. 47. 10. 15. 27: „Općenito, pretor zabranjuje da se bilo što učini protiv časti nekoga. Stoga, što god netko učini ili izgovori kako bi nekoga osramotio, predstavljat će tužbu za povredu. Evo nekoliko primjera stvari koje doprinose osramoćivanju nekoga: na primjer, ako netko upotrebljava žalobnu ili neurednu odjeću kako bi nekome izazvao zavist, ili ako dopusti da mu poraste brada ili dulja kosa, ili ako napiše ili iznese neku pjesmu ili pjeva nešto što povređuje nečiju čast.“ Prijevod prema: Watson, A., *op. cit.* u bilj. 7, str. 292.

⁹⁴ Vidi Paul. Sent. 5. 4. 15-21. i usporedi s D. 47. 10. 39 (*Venuleius libro secundo publicorum iudiciorum*).

⁹⁵ Zimmermann, R., *op. cit.* u bilj. 13, str. 1057.

razvoju povrede prava osobnosti s obzirom na to da je zabranjivanjem počinjenja „uvrede“ ostavio mjesta zabrani velikog broja ponašanja.

3.2.5 *Edictum de iniuriis quae servis fiunt*

Konačno, donesen je i poseban edikt za kojeg bi se na prvo čitanje reklo da se bavio povredama učinjenima robovima. Međutim, premlaćivanjem ili mučenjem tuđeg roba zapravo se nanosila netjelesna *iniuria* njegovom vlasniku. Stoga se ovim ediktom štiti čast i dostojanstvo robovlasnika u slučaju počinjenja fizičke, realne *iniuriae* nad robovima. Riječ je možda o tipičnom primjeru onoga što se počelo nazivati neizravnom povredom.⁹⁶ Detaljnije o sadržaju edikta govori Ulpijan u:

D. 47. 10. 15. 34-35 (*Ulpianus libro 77 ad edictum*): 34. *Praetor ait: „Qui servum alienum adversus bonos mores verberavisse deve eo iniussu domini quaestionem habuisse dicitur, in eum iudicium dabo. Item si quid aliud factum esse dicitur, causa cognita iudicium dabo.“*⁹⁷ 35. *Si quis sic fecit iniuriam servo, ut domino faceret, video dominum iniuriarum agere posse suo nomine: si vero non ad suggillationem domini id fecit, ipsi servo facta iniuria inulta a praetore relinqui non debuit, maxime si verberibus vel quaestione fieret: hanc enim et servum sentire palam est.*⁹⁸

U slučaju u kojem bi netko pretukao tuđeg roba ili ga podvrgnuo šibanju, odnosno bilo kakvom mučenju, pretor bi dopustio tužbu vlasniku tog roba. Međutim, uvjet je bio da je to učinjeno, kao i sve prethodno, *contra bonos mores*, te da vlasnik na to nije pristao.⁹⁹ Također, nakon utvrđivanja činjenica uzimanjem u obzir svih okolnosti, ako bi nešto drugo bilo učinjeno, pretor je i tad mogao dopustiti tužbu zbog ovog delikta. Dakle, u slučaju uvrede roba s namjerom da se uvrijedi vlasnika, vlasnik je imao pravo podnijeti tužbu, zbog uvrede koja je posredstvom

⁹⁶ *Ibid.*, str. 1058. Vidi i: Cursi, M. F., *op. cit.* u bilj. 8, str. 601.

⁹⁷ D. 47. 10. 15. 34: „Pretor je rekao. Protiv onoga za koga se tvrdi da je tuđega roba, protivno dobrim običajima, išibao ili ga bez naređenja gospodara podvrgao mučenju, dozvolit ću tužbu. Isto tako, ako se tvrdi da je nešto drugo (slično) učinjeno, po utvrđivanju činjenica, dozvolit ću tužbu.“ Prijevod prema: Romac, A., *op. cit.* u bilj. 40, str. 65.

⁹⁸ D. 47. 10. 15. 35: „Ako netko tako nanese uvredu robu da se isto učini njegovom gospodaru, po mom mišljenju gospodar može podići tužbu za uvredu u svoje ime; ali ako mučenje nije bilo usmjereno prema gospodaru, uvreda počinjena nad samim robom ne bi trebala ostati nekažnjena od strane pretora, posebno ako se to dogodilo kroz premlaćivanje ili mučenje; jer očigledno je da i sam rob osjeća takve stvar.“ Prijevod na temelju: Watson A., *op. cit.* u bilj. 7, str. 292.

⁹⁹ Vidi D. 47. 10. 15.

roba učinjena njemu. Međutim, kada bi se roba mučilo ili premlaćivalo, što ne bi bilo usmjereno prema vlasniku, Ulpijan smatra da pretor treba omogućiti robovima da sebe tužbom štite. On smatra da takvo ophođenje prema njima ne bi trebalo ostati nekažnjeno, bez obzira na ugled vlasnika, baš zato što su oni ti koji su to mučenje na svojoj koži osjetili. Sukladno tome, nastavno na činjenicu da su robovi s Akvilijevim zakonom bili izjednačeni sa stvarima, Gaj je tvrdio da se njima ne može nanijeti *iniuria*, ali da oni mogu biti sredstvo preko kojega se ona nanosi njihovu gospodaru. Time je i on obuhvatio ono ponašanje obrađeno ovim ediktom, kojim se ponovno štiti samo ugled i čast gospodara.

Iz Gajevih institucija vidimo tako:

Gai. Inst. 3. 222: *Servo autem ipsi quidem nulla iniuria intellegitur fieri, sed domino per eum fieri videtur; non tamen isdem modis, quibus etiam per liberos nostros vel uxores iniuriam pati videmur, sed ita cur quid atrocius commissum fuerit, quod aperte in contumeliam domini fieri. videtur, veluti si quis alienum servum verberaverit; et in hunc casum formula proponitur. At si quis servo convicium fecerit vel pugno eum percusserit, non proponitur ulla formula, nec temere petenti datur.*¹⁰⁰

To je taj aspekt indirektno *iniuriae*, kojom je pravi cilj zaštita časti i dostojanstva vlasnika robova. Gaj navodi kako robu izravno ne može biti učinjena *iniuria*, već njegovom gospodaru, neizravno, ako se roba na primjer bičuje. Stavlja se naglasak na namjeru da se vlasnika osramoti. Time Gaj potvrđuje da su robovi bili, u ovom slučaju, samo posrednici nanošenja uvreda gospodarima. Međutim, uvjet je bio, uz otvorenu namjeru da se time osramoti gospodar, i postojanje posebne tužbe za to (npr. bičevanje roba), jer u slučaju počinjenja *iniuriae* u smislu vrijeđanja izvikivanjem ili udaranja šakom, nije bila predviđena tužba koju je mogao gospodar podnijeti. Dakle, gospodar je imao pravo na tužbu u slučajevima teške fizičke povrede roba, a sve ostale situacije *iniuriae*, nisu spadale pod to.¹⁰¹

Pravna zaštita je tako u opisanim ediktima tijekom honorarnog prava bila vrlo opširna. Uz postojanje realne injurije kao napada na tjelesni integritet, razvila se i kroz povredu ugleda i časti verbalna, kojom su se proširile granice ovog delikta. Spominju se prve situacije u kojima

¹⁰⁰ Gai. Inst. 3. 222: „Ne može se nanijeti injurija samom robu, ali se preko njega može nanijeti gospodaru; ipak ne na sve one načine na koje može biti učinjena injurija preko djece ili žene, nego na one kojima se nešto svirepo čini i to sa otvorenom namjerom da se time osramoti gospodar, npr. ako neko izbičuje tuđeg roba, i za taj slučaj postoji posebna tužba. A ako se neko izviče na roba ili ga šakom udari, nije predviđena nikakva formula i onaj koji traži zaštitu neće lako dobiti tužbu.“ Prijevod prema: Stanojević, O., *op. cit.* u bilj. 67, str. 274-275.

¹⁰¹ Usporedi s Iust. Inst. 4. 4. 3.

se govori o namjeri vrijeđanja, koja je kao uvjet odgovornosti napredovala radom klasičnih pravnika, a koja će, među ostalim pretpostavkama podizanja generalne *actio iniuriarum aestimatoria* u klasičnom pravu, biti obrađeni u nastavku.

3.3. Povreda prava osobe u kazuistici klasičnih pravnika

3.3.1. Pretpostavke odgovornosti

3.3.1.1 Subjekti

U kontekstu počinitelja delikta *iniuria*, to je bio čin kojeg su prvenstveno činili odrasli muškarci. Međutim, u odnosu na žrtve, *iniuria* nije nužno uvijek počinjena protiv jednakopravnih osoba. Nju se moglo nanijeti i ovisnim osobama, odnosno djeci, supruzi ili robovima. Važna karakteristika je to što u tim slučajevima tužbu za uvredu nisu mogli podnijeti oni kojima je nanesena, nego glava kućanstva, barem u pretorskom pravu. Tako bi otac tužio za akt nasilja protiv sina, a za namjerno, ponižavajuće nasilje protiv roba gospodar bi također podizao tužbu. *Pater familias*, to jest glava kućanstva, bio je odgovoran za osobe koje su ovisile o njemu, uključujući robove i oslobođenike. Zbog toga su postojala velika ograničenja za njih, što se manifestiralo u tome, da ne samo da ne bi oni mogli podizati tužbu za uvredu, nego im je bilo zabranjeno tužiti *pater familiasa* za nasilje koje im je nanio.¹⁰² Upravo iz tog razloga, velika važnost postojala je u preciziranju uvrede koju netko pretrpi iz čega bi se onda procjenjivala, iz ozbiljnosti prekršaja, dopuštenost tužbe za uvredu oslobođenom čovjeku, protiv njegovog patrona, o čemu primjerice govori Ulpijan u D. 47. 10. 7. 2 (*Ulpianus libro 57 ad edictum*).¹⁰³ Tada je tužba bila dopuštena samo u iznimnim slučajevima, tj. kada bi se uvreda koju je pretrpio oslobođenik od strane svog patrona sastojala u tome da se prema njemu

¹⁰² Bryen, A. Z., *op. cit.* u bilj. 64.

¹⁰³ D. 47. 10. 7. 2: „*Praeterea illo spectat dici certum de iniuria, quam passus quis sit, ut ex qualitate iniuriae sciamus, an in patronum liberto reddendum sit iniuriarum iudicium. Etenim meminisse oportebit liberto adversus patronum non quidem semper, verum interdum iniuriarum dari iudicium, si atrox sit iniuria quam passus sit, puta servilis. Ceterum levem coercionem utique patrono adversus libertum dabimus nec patietur eum praetor querentem, quasi iniuriam passus sit, nisi atrocitas eum moverit: nec enim ferre praetor debet heri servum, hodie liberum conquerentem, quod dominus ei convicium dixerit vel quod leviter pulsaverit vel emendaverit. Sed si flagris, si verberibus, si vulneravit non mediocriter: aequissimum erit praetorem ei subvenire.*“ (Također je važno da bude precizirana uvreda koju netko pretrpi, kako bismo mogli razabrati iz ozbiljnosti prekršaja treba li oslobođeniku biti odobrena tužba za uvredu protiv njegovog patrona. Jer treba imati na umu da tužba za uvredu nije uvijek dana oslobođeniku protiv njegovog patrona, već samo u iznimnim slučajevima, kada se uvreda koju je pretrpio dodatno pogorša, kao kad se prema njemu postupa kao prema robu. Priznajemo patronu ograničeno pravo kažnjavanja svog oslobođenika, i pretor neće slušati potonjeg kako se žali na uvredu, osim ako postoje elementi pogoršanja; jer pretor ne mora trpjeti da se rob jučer, a danas slobodan čovjek, žali protiv svog gospodara da ga je zlostavljao usmenim riječima ili blago kažnjavao ili ispravljao. No, ako je kažnjavanje bičem, šibama, ili ako patron nanese tešku ozljedu, sasvim je opravdano da pretor priskoči u pomoć oslobođeniku.) Prijevod na temelju: Watson, A., *op. cit.* u bilj. 7, str. 288.

postupalo kao prema robu. Patronu se dopuštalo ograničeno pravo kažnjavanja svog oslobođenika, no kažnjavanje bičem, šibama ili ako bi mu patron nanio tešku ozljedu, sasvim je bilo opravdano da pretor slobodnom čovjeku u tim situacijama pomogne.

Osim toga, Ulpijan se nadovezuje na to pravo podnošenja tužbi protiv patrona u:

D. 47. 10. 11. 7-8 (*Ulpianus libro 57 ad edictum*): 7. *Quamquam adversus patronum liberto iniuriarum actio non detur, verum marito libertae nomine cum patrono actio competit: maritus enim uxore sua iniuriam passa suo nomine iniuriarum agere videtur. Quod et Marcellus admittit. Ego autem apud eum notavi non de omni iniuria hoc esse dicendum me putare: levis enim coercitio etiam in nuptam vel convici non impudici dictio cur patrono denegetur? Si autem colliberto nupta esset, diceremus omnino iniuriarum marito adversus patronum cessare actionem, et ita multi sentiunt. Ex quibus apparet liberos nostros non tantum eas iniurias adversus nos iniuriarum actione exequi non posse, quaecumque fiunt ipsis, sed ne eas quidem, quae eis fiunt, quos eorum interest iniuriam non pati. 8. Plane si forte filius liberti vel uxor velint iniuriarum experiri: quia patri maritove non datur, denegandum non erit, quia suo nomine experiuntur.*¹⁰⁴

Naime, iako oslobođenik nije načelno mogao podnijeti tužbu za uvredu protiv svog patrona, suprug oslobođenice imao je pravo na tu tužbu. To je zato što se u slučaju uvrede učinjene nečijoj supruzi smatralo da, iako je supruga pretrpjela uvredu, njezinom suprugu učinjena ista, pri čemu njemu ostaje mogućnost podnošenja tužbe. Dakle, u tom slučaju, oslobođenica nema to pravo jer je uvredu učinio njezin patron, ali njezinom suprugu njezin patron nije isto što i njoj. Međutim, Marcelo smatra da to pravilo ne vrijedi za svaku uvredu jer, ukoliko je kažnjavanje primjereno, nije nepristojno ili se radi samo o kritici udane žene, zašto bi utoliko to bilo uskraćeno patronu. U tom slučaju, smatra, da ni njezin suprug ne bi imao temelje za tužbu. Drugačija situacija bila bi da je ona udana za drugog oslobođenika koji ima istog patrona. Tada, naravno, mužu nije uopće dostupna tužba za uvredu protiv patrona, u skladu s

¹⁰⁴ D. 47. 10. 11. 7-8: „Iako tužba za uvredu nije dana slobodnom čovjeku protiv njegovog patrona, muž slobodne žene može imati tužbu u vezi s njom protiv njenog patrona; jer kada supruga pretrpi uvredu, njen se muž smatra da podnosi tužbu za uvredu u svoje ime. To je ono što kaže Marcelo. Što se mene tiče, zabilježio sam napomenu da ne mislim da ovo vrijedi za svaku uvredu; zašto bi patronu bilo uskraćeno primjereno kažnjavanje ili, ako nije nepristojno, čak i kritika i udane žene? Ali ako je ona udana za drugog oslobođenika istog patrona, tada moramo reći da mužu nije uopće dostupna tužba za uvredu protiv patrona. I mnogi dijele ovo mišljenje. Iz svega ovoga bit će očito da naši oslobođenici ne mogu ustati protiv nas tužbom za uvredu, ne samo za uvrede koje osobno trpe, već i za one koje podnose osobe čija neuvrijedenost ima značaj za njih. Očito, gdje sin ili supruga oslobođenika žele pokrenuti postupak, budući da otac ili suprug nije ovlašten podnijeti tužbu, ne bi im trebalo biti uskraćeno jer tuže u svoje ime.“ Prijevod na temelju: *ibid.*, str. 289.

pravilom da slobodan čovjek nema pravo na tu tužbu, bez obzira na to što bi patron uvredu učinio njegovoj supruzi.

Dakle, oslobođenici u pravilu ne mogu tražiti odštetu tužbom za uvredu od svojih patrona. To se ne odnosi samo na uvrede koje osobno trpe, nego i na one koje podnose na temelju uvrijeđenosti osobe u odnosu na koju im ide u korist da se tu osobu ne vrijeđa. U suprotnom, kada sin ili supruga oslobođenika žele pokrenuti postupak, iako otac ili suprug nisu ovlašteni podnijeti tužbu, ne bi im trebalo biti uskraćeno to pravo jer je podnose u svoje ime. Ulpijan nastavno na to smatra da bi i zaručnik također trebao moći podnijeti tužbu za uvredu, ako je uvreda počinjena njegovoj zaručnici, zato što ga se u tom slučaju izjednačava sa suprugom, te se smatra da uvreda za njega postoji u svakoj onoj koju njegova zaručnica pretrpi.

Nadalje, očevi su u slučaju počinjenja uvrede njihovim kćerima koje se tretiralo kao robinje imali pravo podnošenja tužbe. To je zato što klevetu nije pretrpjela samo kćer, nego i njen otac. Navedeno je bio jedan od primjera neizravne uvrede zvane *iniuria per alias personas*. Ono proizlazi iz vlasti (*potestas*) koju je otac imao na svojoj djeci, odnosno njihovoj ovisnosti o njemu. Zbog toga je svaki događaj pravne važnosti utjecao i na njega.¹⁰⁵ Isto tako, Ulpijan prenosi Neracijevo objašnjenje u vezi s pravom na podnošenje ove tužbe:

D. 47. 10. 1. 8-9 (*Ulpianus libro 56 ad edictum*): 8. *Sive autem sciat quis filium meum esse vel uxorem meam, sive ignoraverit, habere me meo nomine actionem Neratius scripsit. 9. Idem ait Neratius ex una iniuria interdum tribus oriri iniuriarum actionem neque ullius actionem per alium consumi. Ut puta uxori meae filiae familias iniuria facta est: et mihi et patri eius et ipsi iniuriarum actio incipiet competere.*¹⁰⁶

On kaže da je nebitno zna li počinitelj je li žrtva nečiji sin ili supruga. U svakom slučaju otac ima pravo podnijeti tužbu u svoje ime. Također, Neracije je rekao da će ponekad tužba za uvredu biti dostupna trima osobama u vezi s jednom povredom. Važnost je u tome što se to pravo neće za nekog od njih ugaziti, ako ga netko od ostalih iskoristi. Primjerice, ako je nečija supruga žrtva uvrede, pravo na tužbu, osim njoj, pripada i njenom suprugu i ocu. Međutim, za razliku od toga, što se tiče prava žena na podnošenje tužbu u ime drugih, drugačija su pravila

¹⁰⁵ Cursi, M. F., *op. cit.* u bilj. 8, str. 600.

¹⁰⁶ D. 47. 10. 1. 8-9: „Neracije piše da je nebitno zna li osoba ili ne zna da je netko moj sin ili supruga, jer u oba slučaja imam pravo na tužbu u svoje ime. Također, Neracije kaže da će ponekad tužba za uvredu biti dostupna za tri osobe u vezi s jednom povredom, i pravo na tužbu za nijednu osobu neće biti potrošeno zbog postupaka jedne osobe. Pretpostavimo da je moja supruga, koja je u statusu „kćeri“, izložena uvredi; pravo na tužbu za uvredu odmah postaje dostupno meni, njoj i njezinom ocu.“ Prijevod na temelju: Watson, A., *op. cit.* u bilj. 7, str. 286.

o čemu Paulo piše sljedeće u D. 47. 10. 2 (*Paulus libro 50 ad edictum*): „*Quod si viro iniuria facta sit, uxor non agit, quia defendi uxores a viris, non viros ab uxoribus aequum est.*“¹⁰⁷

Tako, ukoliko muž pretrpi uvredu, utoliko žena nema pravo na tužbu, zato što je na muževima da brane žene, a ne obrnuto. Dakle, žena nije mogla pretrpjeti indirektnu *iniuriu*, iz čega zaključujemo da su se njome štitili čast i dostojanstvo samo očeva obitelji (*pater familias*).

Nastavno na prethodno navedeno, uvredom nečije kćeri, tužba se osim u njeno ime može podnijeti i u ime njezinog oca i supruga, ali Paulo tu nadodaje uvjet da samo ako se dokaže da je osoba koja je počinila nepravdu to učinila protiv njih. Žene su dakle mogle biti žrtve uvrede, ali tužbe u njihovo ime mogli su podnijeti određeni muškarci, s tim da su na temelju toga mogli podnijeti tužbu i u svoje ime, jer je to za njih predstavljalo indirektnu uvredu, uz uvjet postojanja namjere da se ista nanese njima.¹⁰⁸

Također, Ulpijan navodi očeve pravne mogućnosti u slučaju da je netko prodao njegovog sina kao roba, uz sinovljevu suglasnost:

D. 47. 10. 1. 5 (*Ulpianus libro 56 ad edictum*): *Usque adeo autem iniuria, quae fit liberis nostris, nostrum pudorem pertingit, ut etiamsi volentem filium quis vendiderit, patri suo quidem nomine competit iniuriarum actio, filii vero nomine non competit, quia nulla iniuria est, quae in volentem fiat.*¹⁰⁹

Dakle, u situaciji u kojoj bi netko prodao nečijeg sina, otac je imao pravo na tužbu zbog uvrede u sinovo ime. Međutim, zanimljivost te situacije krila se u činjenici da je sin mogao pristati na tu prodaju. U tom slučaju, otac je podnosio tužbu u svoje ime, smatrajući da je time nanesena uvreda njemu. Tužbu u tom slučaju nije mogao podnijeti u sinovo ime, zato što se smatralo da ne postoji povreda u situaciji u kojoj žrtva na istu pristaje. Iz toga zaključujemo da sin uopće nije bio žrtva, nego njegov otac kojem je posredstvom te situacije nanesena uvreda.

Nadalje, pojavljuje se i mogućnost sudjelovanja više osoba u počinjenju uvrede, koje objašnjava Ulpijan ovim riječima:

¹⁰⁷ D. 47. 10. 2: „No, ako muž trpi uvredu, supruga nema pravo na tužbu; jer je ispravno da supruge budu zaštićene od svojih muževa, ali ne i muževi od svojih supruga.“ Prijevod na temelju: *ibid.*

¹⁰⁸ Vidi Iust. Inst. 4. 4. 2 i Paul. Sent. 5.4.3.

¹⁰⁹ D. 47. 10. 1: „Toliko daleko ide povreda koja se nanosi našoj djeci da ako netko proda tuđeg sina, čak i uz njegov pristanak, otac će zaista imati pravo na tužbu za uvredu; ali neće biti tužbe u ime sina, jer nema povrede gdje žrtva pristaje.“ Prijevod prema: Watson, A., *op. cit.* u bilj. 7, str. 285.

D. 47. 10. 11. pr. (*Ulpianus libro 57 ad edictum*): *Non solum is iniuriarum tenetur, qui fecit iniuriam, hoc est qui percussit, verum ille quoque continetur, qui dolo fecit vel qui curavit, ut cui mala pugno percuteretur.*¹¹⁰

Shvaćajući tekst prema suvremenim pravnim pravilima, moglo bi se reći da je riječ o sudioništvu. Ulpijan kaže da za uvredu ne odgovara samo onaj koji je učinio, odnosno tko je zadao udarac, nego i onaj tko namjerno poduzima korake da osigura da se šakom udari po obrazu, odnosno koji podupire počinitelja u tome. Također, on smatra da Prokul s pravom kaže da u slučaju angažiranja druge osobe da počini uvredu, odgovara i onaj koji je angažirao. Isto tako i Atilicinije kaže da osoba koja nagovori nekoga na činjenje uvrede, koji inače ne bi bio voljan to učiniti, može biti tužena.¹¹¹

Sudjelovanje više osoba spominje i Gaj u:

D. 47. 10. 34 (*Gaius libro 13 ad edictum provinciale*): *Si plures servi simul aliquem ceciderint aut convicium alicui fecerint, singulorum proprium est maleficium et tanto maior iniuria, quanto a pluribus admissa est. Immo etiam tot iniuriae sunt, quot et personae iniuriam facientium.*¹¹²

Opisana je situacija u kojoj nekoliko robova zajedno pretuče nekoga ili ga na drugi način vrijeđa. Smatra se da je svaki, vlastitim ponašanjem, prouzrokovao štetu i uvredu zasebno. Zapravo, svaki počini svoje djelo, te što ih je više, uvreda je veća. Dakle, koliko bi bilo sudionika toliko bi bilo i uvreda. To je dovelo do pravila kojim je određeno da ako su dvoje ili više sudionika počinili uvredu, bilo kao glavni počinitelji ili sudionici, primjenjivalo se uobičajeno pravilo da je svaki od njih potpuno odgovoran.

Rimsko pravo uredilo je i sinovu mogućnost podizanja tužbe kao žrtve nepravde, s obzirom na prisutnost ili odsutnost očeva ili drugih okolnosti koje se njih tiču. Detaljnije o tome piše Ulpijan u:

¹¹⁰ D. 47. 10. 11: „Odgovoran nije samo onaj tko stvarno nanese uvredu, odnosno tko zadaje udarac, već i onaj tko namjerno izazove uvredu ili poduzme korake kako bi osigurao da obraza bude udarena šakom.“ Prijevod prema: *ibid.* str. 289.

¹¹¹ D. 47. 10. 11. 6: „*Atilicinus autem ait et si persuaserim alicui alias nolenti, ut mihi ad iniuriam faciendam oboediret, posse iniuriarum mecum agi.*“ (A Atilicinije kaže da isto tako, ako nekoga, tko inače ne bi to htio, nagovorim da mi se pokori u činjenju uvrede, mogu biti tužen u tužbi za uvredu.) Prijevod na temelju: Watson, A., *op. cit.* u bilj. 7, str. 289. Vidi i Iust. Inst. 4. 4. 11, te Paul. Sent. 5. 4. 20.

¹¹² D. 47. 10. 34: „Ako nekoliko robova zajedno napadne nekoga ili mu izvikuje uvrede, svaki od njih počinio je svoj vlastiti prekršaj i uvreda je toliko veća, koliko ih je više bilo uključeno. Zapravo, postoji isto toliko povreda koliko i osoba koje su počinile povredu.“ Usp. Du Plessis, P., *op. cit.* u bilj. 43, str. 342.

D. 47. 10. 17. 10-14 (*Ulpianus libro 57 ad edictum*): 10. Ait praetor: „Si ei, qui in alterius potestate erit, iniuria facta esse dicetur et neque is, cuius in potestate est, praesens erit neque procurator quisquam existat, qui eo nomine agat: causa cognita ipsi, qui iniuriam accepisse dicetur, iudicium dabo.“ 11. Filio familias iniuriam passo, si praesens sit pater, agere tamen non possit propter furorem vel quem alium casum dementiae, puto competere iniuriarum actionem: nam et hic pater eius absentis loco est. 12. Plane si praesens agere nolit, vel quia differt vel quia remittit atque donat iniuriam, magis est, ut filio actio non detur: nam et cum abest, idcirco datur filio actio, quia verisimile est patrem, si praesens fuisset, acturum fuisse. 13. Interdum tamen putamus et si pater remittat, iniuriarum actionem filio dandam, ut puta si patris persona vilis abiectaque sit, filii honesta: neque enim debet pater vilissimus filii sui contumeliam ad suam vilitatem metiri. Ponamus esse eum patrem, cui iure meritoque curator a praetore constitueretur. 14. Sed si pater lite contestata coeperit abesse vel etiam negligere executionem pater vilis, dicendum est causa cognita translationem filio competere. Idem et si emancipatus filius esse proponatur.¹¹³

Pretor objašnjava situaciju u kojoj se tvrdi da je nanesena uvreda osobi koja je pod vlašću druge. Ukoliko osoba u čijoj je vlasti žrtva nije prisutna, te ne postoji punomoćnik koji bi mogao u ime žrtve pokrenuti postupak, pretor će, uz prethodno ispitivanje svih okolnosti, dopustiti tužbu onoj osobi koja zaista i je pretrpjela uvredu. To ispitivanje odnosi se na primjer na odsutnosti oca na suđenju, te je li osoba koja želi pokrenuti postupak uopće za to sposobna. Međutim, u odnosu otac-sin, ukoliko sin pretrpi uvredu, a pod očevom je vlašću, utoliko u pravilu otac podnosi tužbu. Iznimka je kada je otac prisutan, ali zbog mentalnog poremećaja

¹¹³ D. 47. 10. 17. 10-15: „Pretor govori: „Ako se tvrdi da je nanijeta uvreda nekome tko je pod vlašću drugog, i niti osoba u čijoj je vlasti prisutna niti bilo kakav punomoćnik koji bi mogao pokrenuti postupke u vezi s tim, nakon što istražim stvar, dodijelit ću tužbu osobi za koju se tvrdi da je stvarno pretrpjela uvredu.“ Kada je sin pod vlašću uvrijeđen, a otac je prisutan, ali zbog ludila ili nekog drugog mentalnog poremećaja ne može poduzeti pravne korake, smatram da bi tužba za uvredu trebala biti dana sinu; jer takav otac je kao da nije prisutan. Naravno, ako je otac prisutan, ali ne želi tužiti, bilo zato što je u nesuglasju sa svojim sinom ili odustaje ili oprašta uvredu, bolje je gledište da sinu ne bi trebala biti dodijeljena tužba; jer čak i ako je odsutan, sinu se dodjeljuje tužba na osnovi vjerojatnosti da bi otac pokrenuo postupke da je prisutan. Ali vjerujemo da bi tužba za uvredu ponekad trebala biti dodijeljena sinu čak i ako otac odustane od tužbe, na primjer, ako je otac loš i niskih moralnih vrijednosti, dok je sin pošten čovjek; jer izuzetno degradiran otac ne bi trebao procjenjivati uvredu svog sina prema svojim vlastitim mjerilima pokvarenosti. Zamislimo slučaj oca u čijem je slučaju kurator zakonito i pravilno postavljen od strane pretora. Ali ako otac, nakon što je postupak započeo, nestane ili bude zao, postupak ne pokreće, mora se reći da nakon istraživanja stvari, tužba treba biti prenesena sinu. Isto vrijedi i ako se pretpostavi da je sin oslobođen roditeljske vlasti.“ Prijevod na temelju: Watson, A., *op. cit.* u bilj. 7, str. 294-295.

nije sposoban poduzeti pravne korake, pretor smatra da bi pravo na podnošenje tužbe za uvredu trebalo pripasti sinu. On smatra da takav otac, iako je prisutan, kao da nije.

Zatim, navedena je situacija u kojoj je otac prisutan, ali iz određenih razloga ne želi tužiti (možda zbog neslaganja sa sinom ili odustanka od tužbe, odnosno oprosta uvrede), smatra se da se sinu ne bi trebala dopustiti tužba. Objašnjenje je da u situaciji u kojoj je otac odsutan, sinu se dopušta podnošenje tužbe s obzirom na vjerojatnost pokretanja postupka od strane oca u slučaju njegove prisutnosti. Dakle, ipak se daje prednost očevim postupcima i željama. Suprotno tome, sin nekad ima pak prednost.

U situacijama u kojima bi otac odustao od tužbe, ali se za njega smatra da je zao, niskih moralnih vrijednosti, upitnih postupaka i slično, za razliku od sina smatranog poštenim čovjekom, sin će moći podnijeti tužbu. Stajalište je takvo da ne bi bilo pravedno, da takav otac, procjenjuje i odlučuje o uvredi sina, a sve u skladu sa svojim subjektivnim mjerilima pod utjecajem vlastite pokvarenosti. Primjer slučaja u kojem bi pretor zakonito postavio punomoćnika, ali otac, nakon pokretanja postupka, nestane ili odustane od tužbe, a po procjeni pretora sve iz zle namjere, tužba i pokretanje postupka se prenosi na sina. Isto vrijedi i u slučaju oslobođenja od roditeljske vlasti.

Nadalje, objašnjava se položaj punomoćnika, te sinova prava na biranje istog u sljedećim paragrafima istog fragmenta:

*D. 47. 10. 17. 15-16 (Ulpianus libro 57 ad edictum): 15. Procuratorem patris praetulit praetor ipsis personis, quae iniuriam passae sunt. Si tamen procurator aut neglegat aut colludat aut non sufficiat adversus personas, quae iniuriam fecerunt, ipsi potius, qui passus est iniuriam, actio iniuriarum competit. 16. Procuratorem autem accipere debemus non utique eum, cui specialiter mandata est procuratio actionis iniuriarum, verum sufficit eum esse, cui omnium rerum administratio mandata est.*¹¹⁴,

te,

D. 47. 10. 17. 19-20 (Ulpianus libro 57 ad edictum): 19. Idem Iulianus scribit filium non tantum ipsum agere debere, verum procuratorem dare posse: alioquin, inquit, nisi ei

¹¹⁴ D. 47. 10. 17. 15-16: „Pretor daje prednost očevom punomoćniku nad onima koji su stvarno uvrijeđeni. Ali ako punomoćnik zapostavi postupak ili surađuje s osobama koje su krive za uvredu ili ne osigura zamjenu za sebe protiv krivaca, tužba za uvredu leži kod stvarne žrtve nepravde. Pod „punomoćnikom“ podrazumijevamo ne samo osobu koja je specifično ovlaštena da podigne tužbu za uvredu, već i osobu koja ima opću upravu nad poslovima glave kućanstva.“ Prijevod na temelju: Watson, A., *op. cit.* u bilj. 7, str. 294.

*permiserimus procuratorem dare, futurum est, ut, si valetudine impediatur neque sit qui iniuriarum actionem exequatur, impediatur actio. 20. Idem ait, et si nepoti facta sit iniuria et nemo sit, qui avi nomine agat, permittendum esse patri experiri, et is procuratorem dabit. Omnibus enim, qui suo nomine actionem habent, procuratoris dandi esse potestatem: intellegi autem filium, inquit, familias suo nomine agere, cum patre cessante praetor ei agere permittat.*¹¹⁵

Pretor, naime, daje prednost očevom punomoćniku u odnosu na stvarne žrtve uvrede. Međutim, ako punomoćnik surađuje s okrivljenicima, ne izabere drugog punomoćnika koji bi ga mijenjao po potrebi ili se ne ponaša u skladu sa svojim obvezama, te time zapostavi samo poduzimanje pravnih radnji i vođenje postupka, pravo na podnošenje tužbe za uvredu pripada osobi koja ju je zaista i pretrpjela, odnosno žrtvi.

Definicija punomoćnika ne obuhvaća samo osobu koja je odabrana isključivo za podnošenje tužbe za uvredu, nego i onu koja vodi opće poslove glave kućanstva kao upravitelj. Korak dalje u sinovim pravima prenio je Julijan koji piše da sin, uz samostalno podnošenje tužbe, čak može i izabrati punomoćnika, koji će u njegovo ime poduzimati pravne radnje. To je zato što u slučaju da sin bude spriječen voditi postupak, primjerice zbog bolesti, a ne postoji osoba koja to može učiniti umjesto njega, uz uskratu vlastitog biranja punomoćnika, tužba bi bila onemogućena. Također, ako je unuk uvrijeđen, a on nema nikoga tko bi postupao u ime djeda, smatra se da bi otac trebao imati pravo tužiti i zamijeniti punomoćnika. Dakle, svaka osoba sposobna podnijeti tužbu i time pokrenuti postupak u vlastito ime, ima pravo da umjesto toga imenuje punomoćnika. On navodi i da se smatra da sin koji je pod vlašću, ako djed nije prisutan, može podnijeti tužbu u vlastitom imenu. Međutim, u situaciji u kojoj je unuk bio uvrijeđen, otac prisutan, ali djed odsutan, Julijan smatra da bi tužba za uvredu trebala biti dodijeljena ocu, a ne unuku, zato što smatra da je očev zadatak, čak i dok je djed živ, štiti svog vlastitog sina u svim stvarima.¹¹⁶

Prednost se posebno daje sinu kada jednom podnese tužbu, iako je pod očevom vlašću, jer tada ista više nije dostupna glavi kućanstva. Čak i kad je sin pod vlašću, ali nema nikoga tko bi

¹¹⁵ D. 47. 10. 17. 19-20: „Julijan također piše da sin ne samo da može sam podići tužbu, već može i dati punomoćnika umjesto sebe; jer inače, kaže on, ako mu ne dopustimo da imenuje punomoćnika, moglo bi se dogoditi da, ako on bude bolestan i ako ne bude nikoga tko bi vodio postupak, tužba bude spriječena. Julijan također kaže da ako je unuk uvrijeđen i nema nikoga tko bi postupao u ime djeda, otac bi trebao imati pravo tužiti i zamijeniti punomoćnika. Naime, svakome tko može podnijeti tužbu u vlastitom imenu, daje se pravo da umjesto toga predloži punomoćnika; i, kaže Julijan, sin pod vlašću se smatra da podiže tužbu u vlastitom imenu kada djed nije prisutan, a pretor mu dopušta da pokrene postupak.“ Prijevod prema: *ibid.*, str. 295.

¹¹⁶ Watson, A., *op. cit.* u bilj. 7, str. 295.

djelovao kao glava kućanstva, njemu se može dodijeliti tužba, te time on postupa kao sama glava kućanstva. U skladu s tim, i kada bi bio oslobođen roditeljske vlasti, bilo bi mu dopušteno voditi postupak. To je zato što bi bilo kontradiktorno da može podignuti tužbu dok je pod roditeljskom vlašću, a da mu je kad je samostalan uskraćena. Time bi bio ograničen u osvećivanju doživljene uvrede samo zbog toga što je postao glava kućanstva, a tužba bi se prenijela na oca koji ga je isključio iz oporuke ili na očeve nasljednike s kojima ta uvreda zapravo nema veze.¹¹⁷

U kontekstu spominjanja punomoćnika, Ulpijan uvodi mogućnost zastupanja:

D. 47. 10. 11. 2 (*Ulpianus libro 57 ad edictum*): *Agere quis iniuriarum et per se et per alium potest, ut puta procuratorem tutorem ceterosque, qui pro aliis solent intervenire.*¹¹⁸

Prema tome, tužbu za uvredu oštećenik može podnijeti sam ili preko druge osobe. Na primjer, prokurista, tutora ili drugih koji su navikli postupati u tuđe ime. Nadalje, Ulpijan naglašava važno pravilo, načelo kod prava na podnošenje tužbe za uvredu:

D. 47. 10. 11. 1 (*Ulpianus libro 57 ad edictum*): *Iniuriarum actio ex bono et aequo est et dissimulatione aboletur. Si quis enim iniuriam dereliquerit, hoc est statim passus ad animum suum non revocaverit, postea ex paenitentia remissam iniuriam non poterit recolare. Secundum haec ergo aequitas actionis omnem metum eius abolere videtur, ubicumque contra aequum quis venit. Proinde et si pactum de iniuria intercessit et si transactum et si iusiurandum exactum erit, actio iniuriarum non tenebit.*¹¹⁹

Slijedeći tu odredbu, sam postupak za injuriju polazi od načela pravednosti i jednakosti te potrebe izravne reakcije na uvredu. Naime, ako netko nakon što je pretrpio nepravdu, to izbriše iz svoje svijesti i time zanemari tužbu za uvredu, odnosno ne podnese je odmah, kasnije ju neće moći podnijeti. Drugim riječima, ako odmah nakon pretrpljene uvrede ne izrazi namjeru za

¹¹⁷ *Ibid.*

¹¹⁸ D. 47. 10. 11. 2: „Tužbu zbog uvrede može podnijeti sam pojedinac ili putem druge osobe, na primjer, punomoćnika, skrbnika ili drugih osoba koje su navikle djelovati u ime nekog drugog.“ Prijevod prema: Watson, A., *op. cit.* u bilj. 7, str. 289.

¹¹⁹ D. 47. 10. 11. 1: „Tužba za uvredu temelji se na onome što je dobro i pravedno, i neće biti prihvaćena ako žrtva pokuša prikriti uvredu. Naime, ako netko zanemari uvredu, odmah nakon što je pretrpio, i ne obraća joj pažnju, ne može kasnije ponovno pokrenuti tužbu zbog uvrede koju je prešutio. Stoga, pravedna priroda ove tužbe uklanja svaki strah da će biti prihvaćena kada tužitelj ne dođe u pravednim okolnostima. Dakle, ako postoji bilo kakav dogovor između stranaka u vezi s uvredom ili su postigli transakciju, ili ako je navodni štetnik prisegao da nije kriv, tužba za uvredu neće biti prihvaćena.“ Prijevod prema: *ibid.*, str. 289.

njezinim gonjenjem, gubi to pravo naknadno. U tom slučaju se smatra da je on oprostio počinitelju. Prema tome, pravednost postupka se očituje u tome da se nastoji otkloniti strah od povreda, bez obzira na to tko se protivi istima. Stoga, u slučaju sklapanja nagodbe, dogovora ili polaganja zakletve, tužba za uvredu, to jest nepravdu, neće biti valjana.¹²⁰

O pravima nasljednika na podizanje tužbe govori Ulpijan u:

D. 47. 10. 13. pr. (*Ulpianus libro 57 ad edictum*): *Iniuriarum actio neque heredi neque in heredem datur. Idem est et si in servum meum iniuria facta sit: nam nec hic heredi meo iniuriarum actio datur. Semel autem lite contestata hanc actionem etiam ad successores pertinere.*¹²¹

Naime, ne dopušta se da nasljednici podnesu ovu tužbu niti da se ona podnese protiv njih. To znači da su lišeni i aktivne i pasivne legitimacije. Isto pravilo vrijedi ako je žrtva rob, nasljednici robovlasnika neće moći podnijeti tužbu. Međutim, nasljednici će moći nastaviti s postupkom ako je prije smrti isti pokrenut od strane oštećenika, odnosno, ako je ozljeda učinjena nakon što je nasljedstvo stečeno, jer se smatra da se tada narušava ugled nasljednika.¹²²

3.3.1.2 Štetna radnja

Zahvaljujući napretku i temelju kojeg su stvorili pretori okarakteriziravši pojam *iniuria* namjernim činom, čije su granice proširene raznim pojavnim oblicima netjelesne-verbalne *iniuria*, pretorska tužba protiv ovog delikta počela se povezivati sa sankcioniranjem tzv. *contumelia* nanesene slobodnom čovjeku.¹²³ S obzirom na to da je Labeon izjednačio ta dva pojma, *iniuria* i *contumelia*, klasični su pravници pojmom *iniuria*, uz opisane oblike iz Zakonika XII ploča, te pretorskih edikata, obuhvatili i velik broj drugih tjelesnih ili moralnih, direktnih ili indirektnih oblika povreda osobnosti. Time je došlo do naglašavanja potrebe postojanja namjere njezina ostvarenja.

¹²⁰ Usporedi s Iust. Inst. 4. 4. 11.

¹²¹ D. 47. 10. 13. pr: „Tužba zbog uvrede ne može se podnijeti ni od strane ni protiv nasljednika. Isti se princip primjenjuje i ako je moj rob žrtva; jer ni tada tužba neće biti odobrena nasljednicima. Međutim, kada jednom bude podnesena tužba i započne sudski postupak, tužbu mogu nastaviti nasljednici.“ Prijevod prema: Watson, A., *op. cit.* u bilj. 7, str. 289-290.

¹²² Vidi radi usporedbe D. 47. 10. 1. 4 i 6.

¹²³ Cursi, M. F., *op. cit.* u bilj. 8, str. 600.

Različita uvredljiva ponašanja delikta *iniuria*, kao što ih drugim riječima pravnici nazivaju *contumelia*, mogla su se počinuti na više načina. Sama radnja kojoj je posljedica nastanak štete naziva se štetnom radnjom, a tužitelj je morao dokazati da je tužena osoba izvršila upravo to uvredljivo ponašanje, odnosno štetnu radnju koja je prouzrokovala štetu.¹²⁴ U rimskom pravu, glede načina počinjenja, javlja se direktna i indirektna povreda, s obzirom na to na koga se odnosi, o čemu više govori Ulpijan u:

D. 47. 10. 1. 1-3 (*Ulpianus libro 56 ad edictum*): 1. *Iniuriam autem fieri Labeo ait aut re aut verbis: re, quotiens manus inferuntur: verbis autem, quotiens non manus inferuntur, convicium fit.* 2. *Omnemque iniuriam aut in corpus inferri aut ad dignitatem aut ad infamiam pertinere: in corpus fit, cum quis pulsatur: ad dignitatem, cum comes matronae abducitur: ad infamiam, cum pudicitia adtemptatur.* 3. *Item aut per semet ipsum alicui fit iniuria aut per alias personas. Per semet, cum directo ipsi cui patri familias vel matri familias fit iniuria: per alias, cum per consequentias fit, cum fit liberis meis vel servis meis vel uxori nuruive: spectat enim ad nos iniuria, quae in his fit, qui vel potestati nostrae vel affectui subiecti sint.*¹²⁵

On se poziva na Labeona u tvrdnji da se uvreda može počinuti činom ili riječima. Činom kada se izvede napad, što bi predstavljalo baš radnju kojom se prouzrokuje uvreda. Međutim, kada se počinu riječima, uvreda postoji kad nema fizičkog napada. Iako ne dolazi do fizičkog napada, štetna radnja bi predstavljala i taj čin verbalnog vrijeđanja koji dovodi do povrede osobnosti. Također, Ulpijan navodi da su moguća tri načina počinjenja uvrede. Prvi, direktno, kada netko udari drugu osobu. Zatim, može se samo odraziti na dostojanstvo osobe, bez fizičkog kontakta, čega je primjer uređen pretorskim ediktom o udaljavanju pratnje od osjetljivih skupina. Treća mogućnost je kada obuhvaća sramotu; primjer je uvreda usmjerena na ugrožavanje čednosti. Uz to, naglašava mogućnost indirektnu uvredu, izvršenje koje je moguće protiv nekoga osobno ili preko drugih. Osobno bi bilo kada je glava obitelji izravno uvrijeđena, na jedan od prethodno opisanih načina, a preko drugih kada se to dogodi kao svojevrsna posljedica. Primjeri bi bile

¹²⁴ Du Plessis, P., *op. cit.* u bilj. 43, str. 339.

¹²⁵ D. 47. 10. 1-3: „Labeon tvrdi da se uvreda može počinuti činom ili riječima: činom, kada se izvede napad; riječima, uvreda postoji kad nema fizičkog napada. Svaka uvreda nanosi se osobi ili se odnosi na dostojanstvo nekoga ili uključuje sramotu: To se nanosi osobi kad netko bude udaren; odnosi se na dostojanstvo kad se pratitelj gospođe skrene s puta; i na sramotu kad se pokuša narušiti nečija čednost. Ponovno, uvreda se može nanijeti nekome osobno ili preko drugih: osobno, kad se domaćin ili matrona direktno osramote; preko drugih, kad se dogodi posljedično, kao kad je napad usmjeren prema djeci ili robinjama, supruzi ili snahi; jer uvreda utječe na nas kada je trpe oni koji su pod našom vlašću ili su predmet naše naklonosti.“ Prijevod prema: Watson, A., *op. cit.* u bilj. 7, str. 285; Du Plessis, P., *op. cit.* u bilj. 43, str. 338.

uvrede nečije djece, robova, žene ili snaha. To je zato što time uvrede trpe oni čijoj su moći te osobe podložne ili su objekti njihove ljubavi. Uz te primjere navodi i ponižavajuće postupanje prema preminulom, čime nasljednici imaju pravo podnijeti tužbu za uvredu. Također, i u situaciji prodaje tuđeg sina, čak i kada je on na to pristao, njegov otac ima pravo na tužbu u svoje ime. Kao što je već spomenuto, sin se ne smatra žrtvom s obzirom na pristanak, ali otac može podnijeti tužbu u vlastito ime ako smatra da je time povrijeđeno njegovo dostojanstvo, čast ili ugled.¹²⁶

3.3.1.3 Šteta

Sama šteta nastala bi kada bi osoba namjerno povrijedila, među ostalim, osjećaje druge osobe neopravdanim i uvredljivim ponašanjem. Time je zapravo dolazilo do uvrede, to jest delikta *iniuria*, te štete kao posljedice istoga. Kao što je već rečeno, tužitelj je morao dokazati da je tužena osoba izvršila uvredljivo ponašanje, odnosno štetnu radnju koja je prouzrokovala štetu. Primjeri iz Digesta pokazuju širok raspon ponašanja koje se smatralo napadom na dostojanstvo žrtve.¹²⁷ Dva zanimljiva primjera spominju Gaj i Ulpijan:

D. 47. 10. 12 (*Gaius libro 22 ad edictum provinciale*): *Si quis de libertate aliquem in servitutum petat, quem sciat liberum esse, neque id propter evictionem, ut eam sibi conservet, faciat: iniuriarum actione tenetur.*¹²⁸

D. 47. 10. 22 (*Ulpianus libro primo ad edictum praetoris*): *Si liber pro fugitivo adprehensus erit, iniuriarum cum eo agit.*¹²⁹

Prema tome, ukoliko bi netko tražio tužbom nekoga kao roba za kojeg je znao da je slobodan, a to nije činio zbog toga kako bi zadržao pravo da traži naknadu štete za sebe zbog evikcije, utoliko bi bio odgovoran povodom tužbe za uvredu. Radilo bi se o povredi osobnosti slobodnog čovjeka kojeg se tim uzimanjem u posjed ili tužbom proglašavanjem degradiralo i vrijeđalo.

¹²⁶ Watson, A., *op. cit.* u bilj. 7, str. 285.

¹²⁷ Du Plessis, P., *op. cit.* u bilj. 43, str. 339.

¹²⁸ D. 47. 10. 12: „Ako osoba tvrdi za nekog slobodnog pojedinca da je njezin rob, i ako zna da ta tvrdnja nije istinita, i to ne radi zbog evikcije, tada je odgovoran za tužbu zbog uvrede.“ Prijevod prema: Watson, A., *op. cit.* u bilj. 7, str. 289.

¹²⁹ D. 47. 10. 22: „Ako slobodan čovjek bude uhvaćen kao bjegunac, tada se tuži zbog povrede.“ Prijevod na temelju: Du Plessis, P., *op. cit.* u bilj. 43, str. 339.

Slično uređenje daje Ulpijan koji objašnjava postojanje prava na tužbu u situaciji u kojoj bi se slobodnog čovjeka uhvatilo kao bjegunca ili roba.

Nadalje, postavilo se pitanje ograničavanja prava u korištenju javnih kupališta, mora i jezera čime se bavio Ulpijan u:

*D. 47. 10. 13. 7 (Ulpianus libro 57 ad edictum): Si quis me prohibeat in mari piscari vel everriculum (quod Graece sagyny dicitur) ducere, an iniuriarum iudicio possim eum convenire? Sunt qui putent iniuriarum me posse agere: et ita Pomponius et plerique esse huic similem eum, qui in publicum lavare vel in cavea publica sedere vel in quo alio loco agere sedere conversari non patiat, aut si quis re mea uti me non permittat: nam et hic iniuriarum conveniri potest. Si quem tamen ante aedes meas vel ante praetorium meum piscari prohibeam, quid dicendum est? Me iniuriarum iudicio teneri an non? Et quidem mare commune omnium est et litora, sicuti aer, et est saepissime rescriptum non posse quem piscari prohiberi: sed nec aucupari, nisi quod ingredi quis agrum alienum prohiberi potest. Usurpatum tamen et hoc est, tametsi nullo iure, ut quis prohiberi possit ante aedes meas vel praetorium meum piscari: quare si quis prohibeatur, adhuc iniuriarum agi potest. In lacu tamen, qui mei dominii est, utique piscari aliquem prohibere possum.*¹³⁰

Početno je pitanje bilo postoji li pravo na tužbu za uvredu u slučaju sprječavanja pecanja u moru, odnosno spuštanja svoje mreže. Većina pravnika, kako prenosi Ulpijan, mislila je da to pravo postoji. Pritom se on poziva i na Pomponija koji je povezo tu situaciju s onom u kojoj nekome nije bilo dopušteno koristiti javna kupališta, sjediti na stolici u kazalištu, poslovati, sjediti ili razgovarati na nekom drugom takvom mjestu, te koristiti i raspolagati vlastitom imovinom. U tim slučajevima tužba za uvredu bila je dopuštena jer je bila riječ o povredi prava osobnosti, odnosno prava na korištenje javnih mjesta i raspolaganje nečim u svom vlasništvu,

¹³⁰ D. 47. 10. 13. 7: „Ako me netko sprječava u ribolovu u moru ili u spuštanju mreže (što na grčkom znači „ὑάλη“), mogu li podići tužbu zbog uvrede protiv te osobe? Postoje oni koji smatraju da mogu. Pomponije i većina smatraju da je slučaj tužitelja sličan onomu komu nije dopušteno koristiti javne kupke, sjediti na mjestu u kazalištu ili obavljati posao, sjediti ili razgovarati na nekom drugom takvom mjestu, ili koristiti vlastitu imovinu; jer i u tim slučajevima tužba zbog uvrede ima smisla. Sada, što bismo rekli ako ja zabranim nekome ribolov ispred svoje kuće na pristupima koji mi pripadaju? Trebam li ili ne biti odgovoran za tužbu zbog uvrede? U ovom kontekstu se često navodi u reskriptima da je more i njegove obale, kao i zrak, zajednički resurs svima, i nitko ne može biti spriječen u ribolovu; isto vrijedi i za lov ptica, osim ako je riječ o slučaju gdje mu je zabranjen ulazak na tuđi teren. Međutim, iako bez pravne osnove, prihvaćeno je da se nekome može zabraniti ribolov ispred moje kuće ili mojih pristupa; stoga, ako je netko tako spriječen, u takvim okolnostima može postojati tužba zbog uvrede. No, ja mogu zabraniti bilo kome ribolov na jezeru koje je moje vlasništvo.“ Prijevod na temelju: Watson, A., *op. cit.* u bilj. 7, str. 290.

uključujući i robovima. U skladu s time se i u reskriptima često navodilo da se u moru i njegovim obalama, te zraku, budući da su svi zajednički, nikome ne može zabraniti ribolov, a ni lov na perad. Jedino se mogao zabraniti ulazak na tuđe zemljište te se moglo spriječiti nekoga da peca u jezeru koje nekome pripada.

Od ostalih povreda Ulpijan spominje u D. 47. 10. 13. 3 (*Ulpianus libro 57 ad edictum*)¹³¹ vrijeđanje pred sudom, odnosno situaciju u kojoj bi netko drugoga, s namjerom da ga uznemiri, uvredljivo prekinuo dok govori. Uvrijeđeni bi mogao podnijeti tužbu za uvredu. Dakle, time se štitilo njegovo pravo da ga se poštuje dok priča, naročito pred sudom, čime ga se još dodatno omalovažava dobacivanjem i vrijeđanjem. Samo upadanje u riječ dovoljno je, kako bi Ulpijan rekao, pogrešno. Ukoliko se tome pridoda vrijeđanje, utoliko je svakako potrebno zaštititi onoga koji to pretrpi. Drugi slučaj koji možemo istaknuti jest onaj naveden u D. 47. 10. 15. pr. (*Ulpianus libro 77 ad edictum*)¹³², a koji se temelji na Labeonovom pitanju što se događa u situaciji u kojoj netko drugome otuđi um s drogom ili nekim drugim sredstvima te zaključku da i u toj situaciji postoji pravo na podnošenje ove tužbe.

Također, kroz ostatak teksta ovog titula, a napose fragmentima 39 do 45, spominju se situacije u kojoj bi se osobi izazvao strah podizanjem ruke, unatoč tome što bi napadač tu stao, toj jest do udarca ne bi ni došlo.¹³³ Dakle, već vidimo primjere kažnjavanja povrede prava osobnosti koja bi zapravo nastala kao posljedica prijetnje potencijalnim fizičkim napadom. Iako možda počinitelj nije imao namjeru zaista fizički ozlijediti osobu, nego je samo zastrašiti, svejedno se time nanosi uvreda. Među nabrojenim ponašanjima našle su se i povrede uvedene *edictum de convincio*, o javnom i grupnom vikanju, te one uvedene ediktom *ne quid infamandi causa fiat*, koje obuhvaćaju neuredan izgled i nošenje raspuštene brade i kose, kojima se činila direktna uvreda. Zatim, uvredom se smatralo i uvredljivo pozivanje nedužnika dužnikom, a Gaj kaže i da kada vjerovnik traži namirenje od dužnikovih jamaca, kako bi mu narušio ugled, iako je on spreman platiti mu, predstavlja uvredljivo ponašanje. Ulazak u tuđu kuću bez dopuštenja, unatoč pozivanju vlasnika kuće u parnicu, predstavljalo je uvredljivo ponašanje. Nadalje, u slučaju razbijanja pogrebnog kipa može se podnijeti tužba za uvredu. Tu bi bila riječ o indirektnoj povredi, kojom se štiti čast, ugled i dostojanstvo nasljednika, a carskim zakonima

¹³¹ D. 47. 10. 13. 3: „*Si quis per iniuriam ad tribunal alicuius me interpellaverit vexandi mei causa, potero iniuriarum experiri.*“ (Ako me netko, kako bi me iznervirao, prekine na uvredljiv način dok govorim pred nekim sudom, mogu podnijeti tužbu zbog uvrede.) Prijevod na temelju: *ibid.*

¹³² D. 47. 10. 15: „*Item apud Labeonem quaeritur; si quis mentem alicuius medicamento aliove quo alienaverit, an iniuriarum actio locum haberet. Et ait iniuriarum adversus eum agi posse.*“ (Također se postavlja pitanje, prema Labeonu, je li moguće pokrenuti tužbu zbog uvrede ako osoba ometa tuđi um nekim lijekom ili nekim drugim sredstvom, a Labeo tvrdi da je to moguće.) Prijevod prema: *ibid.*

¹³³ Vidi više u D. 47. 10. 39-45 i Watson, A., *ibid.* str. 293-297. Vidi i Paul. Sent. 5. 4. 11.

je propisano da se treba ukloniti sve što se postavi na javne spomenike u svrhu povrede nečije časti i dostojanstva. Paulo tako u 42. fragmentu štiti i suce od vrijeđanja od strane podnositelja zahtijeva, jer se to smatralo klevetom, odnosno izlaganju infamiji.

3.3.1.4 Kauzalni neksus

Rimsko pravo nije posebno konceptualno izdvajalo kauzalni neksus kao suvremeno pravo, međutim, neke situacije mogu se iščitati kao slične okolnosti koje se mogu protumačiti kroz uzročnu vezu. Ispitivanje kauzaliteta moglo je naići na prepreku pri nastanku štete kao posljedice više štetnih događaja istovremeno ili jedan za drugim.¹³⁴ O jednoj takvoj nam govori Ulpijan u vezi *damnum iniuria datum*, a što bi se moglo povezati i sa deliktom *iniuria*:

D. 9. 2. 7. 5 (*Ulpianus libro 17 ad edictum*): *Sed si quis servum aegrotum leviter percusserit et is obierit, recte Labeo dicit lege Aquilia eum teneri, quia aliud alii mortiferum esse solet.*¹³⁵

Opisana je situacija u kojoj bolestan rob umire nakon nekog lakšeg udarca. Prema Labeonu, osoba koja ga je zadala odgovarat će za smrt roba u skladu s Akvilijevim zakonom jer je za roba taj udarac bio smrtonosan, zbog njegovog stanja, iako to ne bi vrijedilo za nekog drugog. Time se naglašava potreba drugačijeg postupanja, s drugačijom pažnjom, prema različitim okolnostima i ljudima. Upravo taj udarac predstavljao bi onaj pravno relevantni događaj, odnosno uzrok, koji je doveo do posljedice, odnosno smrti roba.¹³⁶ Nadalje, o sudjelovanju više osoba u ubojstvu roba prilikom kojeg bi ga jedan ranio, a drugi lišio života, Celz piše da je odgovornost na drugome jer je on izvršio ubojstvo.¹³⁷ Dakle, prvi iako je doprinio tome ranjavanjem, ne bi odgovarao, čak i ako bi rob, da ga drugi nije lišio života, možda preminuo od prve rane. Žiha pak, primjerice, obrađuje suodgovornost i tužitelja, pacijenta, u kontekstu nemarnog postupanja i pridonošenju ozljede, uz nemarno postupanje liječnika.¹³⁸ Pritom se iz

¹³⁴ Žiha, N., *Deliktna odgovornost liječnika u rimskom pravu*, Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu, vol. 72, br. 6, 2022., str. 1416.

¹³⁵ D. 9. 2. 7. 5: „Ako netko lakše udari bolesnog roba, i ovaj premine, Labeon ispravno kaže da ga treba tužiti po Akvilijevom zakonu, jer je normalno da je za nekog smrtonosno ono što za drugoga nije.“ Prijevod prema: Aličić, S., *Justinijanova Digesta: Deveta knjiga*, Dersan, Tutin, 2013., str. 45.

¹³⁶ D. 9. 2. 4: „Gaj iz sedme knjige o provincijskom ediktu: I zato, ako budem ubio tvog roba koji me je kao razbojnik čekao u zasjedi, neću biti odgovoran; jer prirodni razum dopušta braniti se u opasnosti.“ Prijevod prema: Aličić, S., *op. cit.* u bilj, 135., str. 39.

¹³⁷ *Ibid.*, str. 49.

¹³⁸ Žiha, N., *op. cit.* u bilj, 134, str. 1415.

ukupnosti tekstova može pretpostaviti da bi rimski sudac u tim slučajevima zahtjev odbio u cijelosti.

3.3.1.5 Protupravnost

Svatko tko djeluje suprotno pravnim normama postupa nezakonito. Međutim, u pojedinim slučajevima, radnja koja udovoljava toj definiciji može još uvijek biti zakonita zbog postojanja zakonitog opravdanja, u slučaju kojeg štetna radnja prestaje biti nezakonita, te počinitelj se ne može smatrati odgovornim. Primjer zakonitog opravdanja je samoobrana. Ako osoba djeluje u samoobrani, njezina radnja je opravdana jer je zakonski dopuštena, i ne može se smatrati odgovornom za prouzrokovanje štete.¹³⁹ Primjenjujući pravila hrvatskog prava pri podjeli protupravnosti na subjektivnu i objektivnu, pod objektivnom bi spadalo čisto vrijeđanje pravnih pravila, odnosno zakona, koje nam objašnjava Ulpijan.¹⁴⁰ On smatra da je općenito pogrešno sve ono što nije učinjeno po pravu. Odnosno, za sve što nije učinjeno po pravu se kaže se da je učinjeno po zlu i zove se uvreda. Međutim, time je postavio široku formulaciju, stoga bismo mogli staviti znak jednakosti između pojmova pogrešno i nepošteno. Dakle, tom riječju može se obuhvatiti, u skladu s *Lex Aquilia*, šteta prouzrokovana krivnjom, ali ponekad i nepravda. On je zapravo uveo pojam protupravnosti definirajući ga općenito time da se krivim, odnosno pogrešnim, naziva sve ono što se ne može smatrati ispravnim.

Riječ krivo ili pogrešno, međutim, mogla je predstavljati i uvredu. Naime, ponekad se time označavala sama šteta, a ponekad sama nepravda. Kada bi netko donio nepravednu presudu ili procjenu, smatralo se da je došlo do štete prouzrokovane krivnjom, zato što mu je nedostajala zakonitost i pravednost, međutim, sama uvreda proizlazila bi iz prezira ili ismijavanja. Može se pak reći da je protupravnost kao pretpostavku odgovornosti definirao već pretor zabranom svakog uvredljivog ponašanja, o čemu smo vidjeli prilikom obrade *Edictum ne quid infamandi causa fiat*. Pretor je njime općenito zabranio sve što bi drugoga podvrgnulo lošem glasu. Time je odredio da sve ono što netko učini ili kaže s namjerom sramoćenja drugoga, predstavlja temelj za tužbu.

U rimskom pravu nije samo ono učinjeno protivno zakonu smatrano pogrešnim. Kroz obrade pretorskih edikata uvidjeli smo pojam *contra bonos mores*, koji je obuhvaćao ponašanja protivna moralu društva, odnosno zajednice, čak iako nisu bila protiv zakona. To pretorsko pravilo proizlazi iz jednostavne rečenice:

¹³⁹ Benke, N., Meissel, F. S., *op. cit.* u bilj. 6, str. 328.

¹⁴⁰ Vidi bilj. 12.

D. 47. 10. 15. 2 (*Ulpianus libro 77 ad edictum*): *Ait praetor: „Qui adversus bonos mores conviciium cui fecisse cuiusve opera factum esse dicitur, quo adversus bonos mores conviciium fieret: in eum iudicium dabo“*.¹⁴¹

Time pretor, kroz *edictum de convincio*, izričito spominje termin *adversus bonos mores*. Naime, glasno vikanje na nekoga ili pod nečijim utjecajem strogo se osuđuje prema moralu, odnosno običajima zajednice, te se u tim situacijama dopušta tužba. Taj termin protiv dobrih moralnih načela ili suprotno zdravim moralima označavao je postupke ili ponašanja koja su protivna društveno prihvaćenim moralnim standardima ili pravilima. Time je pretor uveo novi aspekt protupravnosti, koji se nije odnosio isključivo na ponašanja učinjena protiv zakona i pravnih pravila, nego protiv pravila društva i zajednice koja takva ponašanja osuđuje, a koje je bio uvjet odgovornosti kod svih obrađenih edikata.

Međutim, u obrnutoj situaciji, ponašanje koje bi činilo uvredu, ali nije se protivilo moralu zajednice, bilo bi dopušteno u iznimnim situacijama, o čemu Paulo piše:

D. 47. 10. 33 (*Paulus libro decimo ad Sabinum*): *Quod rei publicae venerandae causa secundum bonos mores fit, etiamsi ad contumeliam alicuius pertinet, quia tamen non ea mente magistratus facit, ut iniuriam faciat, sed ad vindictam maiestatis publicae respiciat, actione iniuriarum non tenetur*.¹⁴²

Naime, djelovanje u javnom interesu i u skladu sa zdravim moralima, odnosno moralnim načelima, može rezultirati uvredom za nekoga. Međutim, ako takvu radnju poduzima magistrat, neće biti odgovoran po tužbi za uvredu, zato što njegova prvotna namjera nije uvrijediti nekoga, nego zaštititi i učvrstiti javnu vlast, te državno dostojanstvo i autoritet *maiestatis publicae*.

3.3.1.5.1 Krivnja (subjektivna odgovornost)

¹⁴¹ D. 47. 10. 15: „Praetor kaže: "Onaj za kojeg se tvrdi da je glasno vikao na nekoga suprotno zdravim moralima ili onaj čijim se naporima takvo vikanje izvodi suprotno zdravim moralima, protiv njega ću poduzeti pravni postupak.“ Prijevod prema: Watson, A., *op. cit.* u bilj. 7, str. 291.

¹⁴² D. 47. 10. 33: „Kada se djeluje u javnom interesu i u skladu sa zdravim moralima, čak i ako to rezultira uvredom za nekoga, magistrat koji poduzima takvu radnju nije odgovoran za optužbu za uvredu. To je zato što namjera magistrata nije uvrijediti, već afirmirati javnu vlast ili dostojanstvo (public maiestas).“ Prijevod prema: *ibid.*, str. 297.

Subjektivni aspekt protupravnosti predstavlja krivnja. Osoba koja se ponašala na određeni način, i time prouzrokovala štetu, kriva je ako se može smatrati odgovornom za svoje nezakonite radnje. To bi značilo općenito, da je ta osoba, mogla spriječiti ozljedu drugačijim postupanjem. Međutim, ako se ozljeda ne može predvidjeti ili spriječiti, pri čemu se smatra da je uzrokovana slučajem *casus*, počinitelj se ne smatra odgovornim. Rimsko pravo pritom razlikuje dvije razine krivnje. Prva bi bila *dolus*, odnosno zla namjera. Postoji u situacijama u kojima je osoba koja je počinila određenu štetu znala za i htjela štetne posljedice svojih nezakonitih radnji. Drugo je *culpa*, nemar, kada osoba nije namjeravala nanijeti štetu, no mogla je i trebala predvidjeti i spriječiti njezino nastajanje. Nemar se sastoji u zanemarivanju potrebne pažnje.

Kada se razmatra pitanje krivnje, također je potrebno ispitati postoji li zakonito opravdanje, npr. duševna nesposobnost, djelovanje po nalogu osobe koja ima ovlasti nad izvršiteljem i slično. U prisutnosti zakonitog opravdanja, počinitelj se ne smatra odgovornim, pri čemu zapravo dolazi do isključenja protupravnosti, o čemu više u nastavku.¹⁴³ Naime, pojam *culpa* izvan okvira ugovora razvio se iz konteksta primjene Akvilijevog zakona, posebno u slučajevima gdje se primjena zakona na prvi pogled možda činila dvojbena.¹⁴⁴ Pritom je ilustrativan slučaj koji kao temelj uzima McGinn iz sljedećeg Ulpijanovog teksta:

D. 9. 2. 5. 3 (*Ulpianus libro 18 ad edictum*): *Si magister in disciplina vulneraverit servum vel occiderit, an Aquilia teneatur, quasi damnum iniuria dederit? Et Iulianus scribit Aquilia teneri eum, qui eluscaverat discipulum in disciplina: multo magis igitur in occiso idem erit dicendum. Proponitur autem apud eum species talis: sutor, inquit, puero discenti ingenio filio familias, parum bene facienti quod demonstraverit, forma calcei cervicem percussit, ut oculus puero perfunderetur. Dicit igitur Iulianus iniuriarum quidem actionem non competere, quia non faciendae iniuriae causa percusserit, sed monendi et docendi causa: an ex locato, dubitat, quia levis dumtaxat castigatio concessa est docenti: sed lege Aquilia posse agi non dubito:*¹⁴⁵

Riječ je o primjeru u kojem postolar izbija oko učeniku, slobodnom dječaku, udarivši ga zbog neposlušnosti. Julijan smatra da s obzirom na to da učitelj nije imao namjeru počinuti *iniuriu*,

¹⁴³ Benke, N., Meissel, F. S., *op. cit.* u bilj. 6, str. 329.

¹⁴⁴ Cursi, M. F., *Roman Delicts and the Construction of Fault* u: McGinn, T. A. J., *Obligations in Roman law: Past, present, and future*, University of Michigan Press, Ann Arbor, 2012., str. 297.

¹⁴⁵ D. 9. 2. 5. 3.

nema mjestu tužbi povodom iste. Suprotno mišljenje ima Ulpijan koji smatra da se u tim situacijama itekako primjenjuje Akvilijev zakon i vodi spor na temelju istog. Iako se ne može odgovarati za delikt *iniuria* na temelju *actio iniuriarum* jer nije bilo svrhe uzrokovanja povrede, s obzirom na to da se po Akvilijevom zakonu odgovara i za nehaj, ovakve situacije mogle bi se svrstati pod taj zakon. Čak i ako učitelj nije imao namjeru učeniku izbiti oko, on s učenicima mora postupati pažljivo i kažnjavati ih u skladu s propisima kojima mu je to dozvoljeno, na što se nadovezuje Paulo u D. 9 . 2. 6. (*Paulus libro 22 ad edictum*)¹⁴⁶, potvrđujući da se pretjerana strogost učitelja označava kao nehaj te se sankcionira u skladu s Akvilijevim zakonom.

Vraćajući se pak na početak Ulpijanovog fragmenta te raspravu o dilemi primjene Akvilijevog zakona ili tužbe za uvredu u kontekstu delikta *iniuria*, možemo vidjeti sljedeće:

D. 9. 2. 5. 1 (*Ulpianus libro 18 ad edictum*): *Iniuriam autem hic accipere nos oportet non quemadmodum circa iniuriarum actionem contumeliam quandam, sed quod non iure factum est, hoc est contra ius, id est si culpa quis occiderit: et ideo interdum utraque actio concurrit et legis Aquiliae et iniuriarum, sed duae erunt aestimationes, alia damni, alia contumeliae. Igitur iniuriam hic damnus accipiemus culpa datum etiam ab eo, qui nocere noluit.*¹⁴⁷

Poznat nam je njegov stav vezan za sam delikt *iniuria* čime ga je općenito definirao kao sve ono što je učinjeno po zlu. Kao što smo već rekli, time je uveo pojam protupravnosti, a ozljedu je zamijenio pojmom uvrede. Upravo zbog tog opširnog definiranja, on je obuhvaćao široki spektar ponašanja i postupaka. Temeljem toga, pod tim pojmom protupravnosti, odnosno *iniuria*, treba uzimati u obzir ne samo one povrede časti koje obuhvaća *actio iniuriarum*, nego puno širi aspekt povreda. Time bi na raspolaganju bile i tužba za naknadu štete po Akvilijevom zakonu i na temelju *iniuria*. Razlika je u tome što će jedna biti zbog utvrđivanja imovinske štete, a druga povrede časti. Time se obuhvaća pod terminom protupravnosti i šteta učinjena nehajem (*culpa*), unatoč namjeri, odnosno tome što onaj koji ju je nanio, nije to htio.

¹⁴⁶ D. 9. 2. 6: „...*praeceptoris enim nimia saevitia culpaesignatur.*“ (Naime, preterana strogost učitelja označava se kao nehat.) Prijevod prema: Aličić, S., *op. cit.* u bilj, 135, str. 43.

¹⁴⁷ D. 9. 2. 5. 1: „Kada se ovdje radi o injuriji (bespravnom postupanju), ne može se pod tim razumijevati bilo koja *actio iniuriarum*, na primjer neka uvreda, nego (sve) ono što je učinjeno bez prava, to jest suprotno pravu, na primjer ako netko nekoga nehatno ubije; zbog toga ponekad konkuriraju i *actio legis Aquiliae* i *actio iniuriarum*, ali pri tome se radi o dvije različite procjene (kazne, naknade), jedne o šteti, a druge o uvredi. Stoga smatramo da je protupravno učinjena i ona šteta, učinjena nepažnjom (*culpa*), od strane onoga tko nije htio da nekome štetu učini.“ Prijevod prema: Romac, A., *op. cit.* u bilj. 40, str. 451.

Moglo bi se reći da je ovom odredbom Ulpijan napravio distinkciju između pojma *iniuria*, kao širok aspekt svega što je protupravno, te delikta koji se odnosi na imovinsku štetu, *damnum iniuria datum*. Dakle, za naknadu štete odgovaralo se, uz namjeru, i ako je učinjena nehajem. Međutim, za povredu *iniuria* je bilo potrebno namjerno djelovanje, nije se mogla počinuti iz nehaja.¹⁴⁸ U tekstu Akvilijeovog zakona, *iniuria* se povezuje sa željom da se nanese šteta, konkretno ubojstvom roba koje se poduzima svjesno i s namjerom da se time povrijedi njegov vlasnik. Time se zapravo potvrđuje činjenica da se i u kontekstu tog zakona ona svodi na namjernu krivicu odnosno, zlu namjeru. Stoga, za postojanje odgovornosti zahtijevalo se namjerno ponašanje.¹⁴⁹ Na isto nam ukazuje Žiha prilikom obrade odgovornosti liječnika za štetu u rimskom pravu.¹⁵⁰ Naime, namjerna ozljeda tijela ili uzrokovanje psihičke boli i mentalnih poremećaja, nije spadalo pod svakodnevna postupanja liječnika i njihove intervencije. Stoga, odsutnost namjere, *dolus*, onemogućavala je primjenu tužbe *actio iniuriarum*.

Tuženi je kod injurije morao imati namjeru uvrijediti tužitelja. U nekim slučajevima, međutim, tužitelj je mogao tužiti za uvredljivo ponašanje koje nije bilo usmjereno prema njemu osobno, no morao je dokazati da su njegovi osjećaji bili povrijeđeni, odnosno da ga je uvreda stvarno uznemirila. Pritom, nedostatak dokaza postojanja namjere da se njega uvrijedi nije uvijek isključivao odgovornost počinitelja. Subjektivan i objektivni aspekt odgovornosti bili su isprepleteni unutar pojma *iniuria*, a težina svakog od njih ovisila je o vrsti ozljede o kojoj se radilo. Iz tog razloga nemoguće je generalizirati i utvrditi opće pravilo koje je vrijedilo za sve slučajeve. Može se reći da rimski pravници, nisu razmišljali u okviru općih zahtjeva za odgovornost, već su se bazirali na tipičnosti svake zasebne situacije. Vidljivo je iz primjera sadržanih u Digesti da je delikt *iniuria* pokrивao samo situacije u kojima se *dolus* kod počinitelja tipično mogao uzeti kao prisutan. Naime, ono ponašanje koje bi se klasificiralo kao *iniuria*, u pravilu se nije događalo bez neke vrste *dolusa*, te se iz tog razloga njega smatra karakterističnim elementom različitih oblika *contumelia iniuria*. Međutim, bila bi netočna tvrdnja utemeljena na tome da je odgovornost, obuhvaćena *actio iniuriarum*, bila nužno i strogo ograničena na osobe za koje se moglo dokazati da su djelovale s namjerom da uvrijede.¹⁵¹

¹⁴⁸ Du Plessis, P., *op. cit.* u bilj. 43, str. 340.

¹⁴⁹ Cursi, M. F., *op. cit.* u bilj. 144, str. 299.

¹⁵⁰ Žiha, N., *op. cit.* u bilj. 134, str. 1412.

¹⁵¹ Zimmermann, R., *op. cit.* u bilj. 13, str. 1061.

3.3.1.5.2 Isključenje protupravnosti

Postoje situacije u kojima, iako su naizgled ispunjene ostale pretpostavke odgovornosti, izostaje ona jako bitna – protupravnost. Prvi primjer u kojem je protupravnost isključena je djelovanje u skladu sa zakonom o kojem govori Ulpijan u:

D. 47. 10. 13. 1 (*Ulpianus libro 57 ad edictum*): *Is, qui iure publico utitur, non videtur iniuriae faciendae causa hoc facere: iuris enim executio non habet iniuriam.*¹⁵²

Generalno, djelovanje u skladu sa zakonom ili izvršavanje zakona, npr. javna egzekucija, ne čine povredu. Tako, ako osoba djeluje u samoobrani, njezina radnja je opravdana jer je zakonski dopuštena i ne može se smatrati odgovornom za prouzrokovanje štete. Da bi protupravnost postojala, uvreda mora biti neopravdana. O isključenju protupravnosti u kontekstu samoobrane nam govori i Gaj u:

D. 9. 2. 4. pr. (*Gaius libro septimo ad edictum provinciale*): *Itaque si servum tuum latronem insidiantem mihi occidero, securus ero: nam adversus periculum naturalis ratio permittit se defendere.*¹⁵³

U situaciji ubojstva roba koji kao razbojnik čeka u zasjedi, pri čemu bi ga netko ubio u obrani, ne bi postojao element protupravnosti, stoga ni odgovornost. Naime, taj čin opravdava se time da prirodni razum dopušta braniti se u opasnosti. Uz to se još navode primjeri u kojima netko potegne oružje, pa ga drugi ubije ili ubojstvo lopova u strahu od smrti, što se također ne bi smatralo protupravnim ubojstvom. Međutim, ukoliko se lopova moglo uhvatiti, a zlonamjerno ga se ubilo, utoliko bi postojala protupravnost i odgovornost prema Akvilijevom zakonu.¹⁵⁴ Prema ovim odredbama, opasne situacije koje su izazivale strah za život, predstavljale su okolnosti, između ostalih, za dopuštenost ubojstva.

Nadalje, o tome tko uopće (ne)može biti odgovoran za uvredu govori Ulpijan u:

¹⁵² D. 47. 10. 13. 1: „Osoba koja nešto čini temeljem javnog prava neće biti tretirana kao da je to učinila s ciljem uvrede; nema krivnje u provođenju zakona“ Prijevod na temelju: Du Plessis, P., *op. cit.* u bilj. 43, str. 340.

¹⁵³ D. 9. 2. 4. pr: „Gaj iz sedme knjige o provincijskom ediktu: I zato, ako budem ubio tvog roba koji me je kao razbojnik čekao u zasjedi, neću biti odgovoran; jer prirodni razum dopušta braniti se u opasnosti.“ Prijevod prema: Aličić, S., *op. cit.* u bilj. 135., str. 39.

¹⁵⁴ *Ibid.*

D. 47. 10. 3 (*Ulpianus libro 56 ad edictum*): *pr. Illud relatam peraeque est eos, qui iniuriam pati possunt, et facere posse. 1. Sane sunt quidam, qui facere non possunt, ut puta furiosus et impubes, qui doli capax non est: namque hi pati iniuriam solent, non facere. Cum enim iniuria ex affectu facientis consistat, consequens erit dicere hos, sive pulsent sive conviciam dicant, iniuriam fecisse non videri. 2. Itaque pati quis iniuriam, etiamsi non sentiat, potest, facere nemo, nisi qui scit se iniuriam facere, etiamsi nesciat cui faciat. 3. Quare si quis per iocum percutiat aut dum certat, iniuriarum non tenetur. 4. Si quis hominem liberum ceciderit, dum putat servum suum, in ea causa est, ne iniuriarum teneatur.*¹⁵⁵

On tumači kako nam je rečeno da osoba koja može pretrpjeti uvredu, može i odgovarati za istu. Međutim, postoje iznimke od tog pravila, kao što su, doslovno prevedeno, duševno bolesni i *impuberes*. Smatra se da oni nisu sposobni za namjeru, odnosno, da oni mogu pretrpjeti uvredu, ali ne mogu biti krivi za uzrokovanje iste. S obzirom na činjenicu da uvreda ovisi o volji krivca, ove skupine ljudi čak i ako udaraju ljude ili uzvikuju uvrede, neće se smatrati počiniteljima.¹⁵⁶ Dok životinje nisu mogle počinuti štetu, maloljetnici i duševni bolesnici za istu nisu odgovarali. Stoga, uvreda se može pretrpjeti nesvjesno, ali za počinjenje se traži svijest o tome što se čini, bez obzira na to poznaje li počinitelj žrtvu. Primjer je ako netko drugog udari u šali tijekom natjecanja ili ako je neko pretukao slobodnu osobu, misleći da je rob, prevladava stav da on ne odgovara po tužbi za uvredu. Međutim, kada rob počinu povredu, nema sumnje u to da je počinio nedjelo. Stoga, postoji pravo oštećenika na naknadu štete, ali gospodar ima pravo i slobodu odlučiti želi li roba izložiti bičevanju kako bi time zadovoljio oštećenika. Nije obvezno da gospodar izvrši bičevanje, ali mu se pruža ta mogućnost ili ako to nije dovoljno, da plati odštetu. Dakle, bičevanje roba bila je alternativa naknadi štete.¹⁵⁷

¹⁵⁵ D. 47. 10. 3. pr.: „Rečeno nam je da oni koji mogu trpjeti mogu jednako biti krivi za uvredu. Naravno, postoje neki koji ne mogu biti krivi, poput luđaka i maloljetnika koji nisu sposobni za namjerni prekršaj; oni mogu biti izloženi uvredi, ali se neće smatrati počiniteljima iste. Budući da uvreda ovisi o namjeri počinitelja, slijedi da ove skupine, čak i ako udare ljude ili viču uvrede, neće se smatrati počiniteljima uvrede. Stoga je moguće da netko bude uvrijeđen, iako nije svjestan toga, ali nitko ne može izvršiti uvredu ne znajući što radi, čak i ako ne zna kome je upućena. Stoga, ako netko udari drugu osobu šalom ili tijekom natjecanja, neće biti odgovoran za tužbu zbog uvrede. Ako netko pogrešno pretuče slobodnog čovjeka, misleći da je njegov rob, situacija je takva da nije odgovoran za tužbu zbog uvrede.“ Prijevod prema: Watson, A *op. cit.* u bilj. 7, str. 286.

¹⁵⁶ Vidi i Paul. Sent. 5. 4. 2, te Ulp. D. 9. 2. 5. 2, gdje se nabrojenima pridružuju i četveronožne životinje, koje naravno nisu ljudska bića koja posjeduju razum i sve ostalo što karakterizira ljude, te konačno djecu. Međutim, maloljetnike ne isključuje zato što mogu biti odgovorni za krađu, stoga su sposobni shvatiti što je protupravno da to ne čine.

¹⁵⁷ Vidi D. 47. 10. 17. 4.

3.3.1.6 Određivanje visine naknade/kazne

Za razliku od ranije propisanih iznosa naknade prema civilnom pravu, iz samog naziva *actio iniuriarum aestimatoria*, opće tužbe koja je pokrivala sve oblike povrede osobe, i psihičke i fizičke, može se zaključiti da je kod nje dolazilo do procjene koja se zapravo odnosila na određivanje novčane kazne u korist tužitelja u skladu s onim što je *bonum et aequum*, odnosno pravedno.¹⁵⁸ Ta tužba promijenila je postupak vrednovanja ozljeda prelazeći s fiksno propisane kazne na njezino individualno određivanje. Smatra se da je time samo razvijena dalje ideja novčane kazne koja je već bila određena Zakonikom te je proširena njezina primjena u skladu s ozbiljnosti povrede.¹⁵⁹ Ona je bila namijenjena za sve slučajeve napada na tuđu osobnost, učinjene s namjerom vrijeđanja.¹⁶⁰ Njome visina novčane kazne više nije bila predviđena zakonom kao do sada (25 asa), već su je određivali suci po slobodnoj ocjeni, u skladu s težinom svakog individualnog slučaja i pravednošću.¹⁶¹ Osim toga, određeno je da se odluka o odgovornosti i novčanoj kazni treba prepustiti sudačkom zboru koji je bio sastavljen od pet do sedam sudaca (*recuperatores*) koji nisu bili vezani strogim *ius civile*.¹⁶²

Pretor je u tužbu unosi onaj iznos (*taxatio*) kojeg bi tužitelj smatrao najprikladnijim s obzirom na okolnosti i težinu pretrpljene povrede. Prilikom osude, to jest izricanja novčane kazne, rekuperatori nisu smjeli prekoračiti, nego samo umanjiti *taxatio*, ako su ga smatrali neprihvatljivim odnosno suprotnim načelima dobre vjere i pravičnosti.¹⁶³ Tužba je bila i aktivno i pasivno neprenosiva te je samo povrijeđena stranka zasluživala primiti naknadu za nepoštivanje njezine osobnosti. Iako je ta nadoknada imala financijsku prirodu, zahtjev se nije smatrao dijelom imovine povrijeđene stranke sve dok se spor ne pokrene i ne okonča.¹⁶⁴

4. POVREDA PRAVA OSOBE U HRVATSKOM PRAVU – ODGOVORNOST ZA ŠTETU

4.1 Odgovornost prema Zakonu o obveznim odnosima iz 1978.

Odgovornost za štetu se u literaturi objašnjava kao „obveznopravni odnos u kojem je jedna strana dužna popraviti prouzročenu štetu drugoj strani, a druga je strana ovlaštena zahtijevati

¹⁵⁸ Oblici kažnjavanja u izvanrednom postupku ovdje neće biti obrađeni jer je riječ o javnopravnim sankcijama.

¹⁵⁹ Cursi, M. F., *op. cit.* u bilj. 8, str. 600.

¹⁶⁰ Šarac, M.; Lučić, Z., *Rimsko privatno pravo*, Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2006., str. 242.

¹⁶¹ Horvat, M., *op. cit.* u bilj. 14, str. 385-386.

¹⁶² Jaramaz Reskušić, I.; Pavičić, M., *op. cit.* u bilj. 54, str. 228.

¹⁶³ *Ibid.*

¹⁶⁴ Zimmermann, R., *op. cit.* u bilj. 13, str. 1061.

takav popravak."¹⁶⁵ Naime, ZOO-om je izričito propisana zabrana ponašanja, odnosno uzdržavanje od postupka, kojim se može drugome prouzročiti šteta, bila ona imovinska ili neimovinska.¹⁶⁶

Prema Zakonu o obveznim odnosima iz 1978. godine, šteta se definirala kao „umanjenje nečije imovine (obična šteta) i sprečavanje njezina povećanja (izmakla korist), a i nanošenje drugom fizičkog ili psihičkog bola ili straha (nematerijalna šteta).“¹⁶⁷ Dakle, šteta je mogla imati tri oblika: obična šteta, izmakla korist i nematerijalna šteta, iz čega se došlo do zaključka o samom njezinom sadržaju.¹⁶⁸ Njega bi činila prvenstveno povreda pravno zaštićenih imovinskih, materijalnih dobara i prava koja bi se manifestirala u pogoršanju njihovog stanja ili uništenju, te u imovinskim posljedicama povrede ličnosti. Zatim, povrede zaštićenih nematerijalnih, neimovinskih prava i dobara, primjerice tjelesne povrede, smrt, povreda časti i ugleda, koja su uz izazivanje materijalne štete, uzrokovale strah i fizičke i duševne bolove, te time prouzrokovale nematerijalnu štetu, i ostvarivanje prava na naknadu iste. Osim toga sadržaj se očitovao i u povredama zaštićenih prava i interesa do kojih je dolazilo povredom određenog pravnog stanja.

Naime, Vizner pritom razlikuje osobna (lična) imovinska i osobna (lična) neimovinska prava.¹⁶⁹ Skupinu imovinskih činila su ona prava koja su bila neposredno vezana za osobu, s obzirom na njihovo vršenje, trajanje i postojanje, primjerice osobne služnosti ili pravo na uzdržavanje djeteta, a smatrala su se imovinskima zbog mogućnosti iskazivanja u novcu. S druge strane, lična neimovinska prava bila su također ona usko vezana uz neku osobu, njezinu ličnost, ali se nisu mogla izraziti u novcu jer nisu imala materijalnu, novčanu vrijednost, nego samo moralnu. To su bila prava zajamčena ustavom, koja su se odnosila na tjelesni i moralni integritet, slobodu kretanja, slobodu mišljenja, vjeroispovijedi, prava na ime, nepovredivost tajnosti privatnog života i sl. Tom odredbom zakon je postavio široki spektar zaštite prava ličnosti, koji ide i van onoga što je zakonom izričito propisano. To se vidi i u postojanju zasebne norme o nematerijalnoj šteti i povredi časti i ugleda u sklopu nastanka materijalne štete, pri čemu je time ostavio mogućnost svakome da zahtijeva od suda naređenje prestanka vrijeđanja njegovih prava ličnosti, a pritom nije postavio granicu i izričiti popis istih.

¹⁶⁵ Klarić, P.; Vedriš, M., *op. cit.* u bilj. 3, str. 583.

¹⁶⁶ Čl. 8. ZOO-05.

¹⁶⁷ Čl. 155. ZOO-78.

¹⁶⁸ Vizner, B., *op. cit.* u bilj. 20, str. 654-655.

¹⁶⁹ *Ibid.*, str. 664-665.

U čl. 154. ZOO-78 bilo je propisano da je onaj koji drugome nanese štetu dužan je nadoknaditi ako ne dokaže da je šteta nastala bez njegove krivnje.¹⁷⁰ Ta odredba odnosi se i na faktično uzrokovanje štete, ono ponašanje koje pravni poredak osuđuje kao nedopušteno, te na to nadovezuje nastanak građanskopravnog odnosa odgovornosti za štetu propisujući presumiranu odgovornost za štetu u slučaju da se ne dokaže da je šteta nastala bez štetnikove krivnje. Dakle, štetnik može pokušati dokazati da nije odgovoran za štetu.¹⁷¹

Što se tiče stupnjeva krivnje koji su se zahtijevali pri odlučivanju o odgovornosti, prema čl. 158. ZOO-78 tu su pripadali namjera i nepažnja. Taj članak nadovezuje se na spomenuti čl. 154. o presumiranoj krivnji, pri čemu se dokazivala samo neodgovornost. Sama činjenica uzrokovane štete bila je pretpostavka za nastanak odnosa odgovornosti za štetu, neovisno o tome radi li se o kriteriju pretpostavljene krivnje ili kauzaliteta. Obazirući se na samu definiciju krivnje, ona se objašnjava kao subjektivan odnos počinitelja prema svojoj radnji i učinjenoj šteti, međutim, pitanje koje se češće postavlja jest kada postoji krivnja, a na njega odgovor daje zakon određujući da je osoba kriva za štetu prouzrokovanu namjerno ili nepažnjom.¹⁷² Iz toga proizlaze karakteristike krivnje od kojih je prva upravo taj subjektivan odnos štetnika prema djelu i šteti, van odnosa kauzalnosti između štetne radnje i štete.

Nadalje, taj odnos treba biti pravnorelevantan odnosno, potječi od deliktne sposobne osobe¹⁷³, to jest osobe sposobne za rasuđivanje. Također, taj odnos mora imati negativan karakter, onaj „kojeg pravni poredak i društvo osuđuju“¹⁷⁴, a to je zato što se štetnik nije ponašao onako kako bi se svaki razuman i pažljiv čovjek, u takvoj situaciji, ponašao.

Specifične situacije isključenja protupravnosti kod odgovornosti za štetu zauzimaju nužna obrana, krajnja nužda, samopomoć, te pristanak oštećenika, uređenje kojih je ostalo isto novim zakonom, pa će dalje u tekstu biti više riječi o tome.¹⁷⁵

Što se tiče nadoknade štete, uz mogućnost prouzrokovanja i nadoknade materijalne štete (obična šteta i izmakla korist), posebno ću se dotaknuti nematerijalne. Naime, ovaj zakon nije

¹⁷⁰ Čl. 154. ZOO-78.

¹⁷¹ Vizner, B., *op. cit.* u bilj. 20, str. 637-649.

¹⁷² Vizner, B., *Komentar zakona o obveznim (obligacionim) odnosima*, vol. 2, Biblioteka Pravnog fakulteta Zagreb, Zagreb, 1978., str. 675-678.

¹⁷³ Čl. 159. i 160. ZOO-78 propisane su iznimke glede osoba koje nisu odgovarale za prouzrokovanu štetu. Tu su se ubrajali duševni bolesnici ili osobe zaostaloga mentalnog razvoja, koje nisu uopće sposobne za rasuđivanje. Međutim, u slučaju prolazne nesposobnosti za rasuđivanje, ta osoba ipak odgovara, osim u slučaju uspješnog dokazivanja da nije svojom krivnjom uopće dospio u to stanje. U tom slučaju za štetu odgovara osoba koja ga je u to stanje dovela. Nadalje, djeca do navršene sedme godine života uopće nisu bila sposobna odgovarati za štetu, a do četrnaeste su mogli odgovarati utoliko, ukoliko se dokaže da su bili sposobni rasuditi, odnosno shvatiti posljedice vlastitog ponašanja. Nakon četrnaeste godine, maloljetnici odgovaraju po općim pravilima za odgovornost za štetu

¹⁷⁴ *Ibid.*, str. 677.

¹⁷⁵ Čl. 161.-163. ZOO-78.

poznavao termin prava osobnosti, kojim bi zaokružio više navedenih ponašanja u kojima se manifestira nastanak nematerijalne štete. Specifičnost se nalazi i u tome što je uveo mogućnost nastanka materijalne štete u slučaju širenja neistinitih navoda i povrede časti. Time je propisao u čl. 198. da onaj „Tko drugom povrijedi čast, a i tko iznosi ili prenosi neistinite navode o prošlosti, o znanju, o sposobnosti druge osobe, ili o čemu drugome, a zna ili bi morao znati da su neistiniti, i time mu uzrokuje materijalnu štetu, dužan je naknaditi je.“ U suprotnom, naknadu nematerijalne štete propisao je za slučajeve povrede prava ličnosti, koju međutim ne navodi specifično, nego propisuje u čl. 199. da sud može na trošak štetnika narediti objavljivanje ili ispravak presude, zatim povlačenje izjave kojom je šteta učinjena, te bilo što drugo čime se može ostvariti svrha koja se postiže naknadom. Time se popravljaju nastala šteta. No, za slučajeve „pretrpljenih fizičkih bolova, duševnih bolova zbog smanjenja životne aktivnosti, naruženosti, povrede ugleda časti, slobode ili prava ličnosti, smrti bliske osobe, te za strah“, prema čl. 200., „sud će uz uzimanje svih okolnosti u obzir, dosuditi pravičnu novčanu naknadu, čak neovisno od naknade materijalne štete, pa i kad nje nema.“ Dakle, ponašanja koja su mogla dovesti do materijalne štete, ukoliko su izazvala duševne, fizičke bolove i strah, i time izazvala nematerijalnu štetu, mogla su, bez obzira na naknadu materijalne štete, imati za posljedicu i naknadu nematerijalne. Ovaj zakon uveo je u čl. 203. i mogućnost naknade buduće nematerijalne štete, ako je po redovnom toku izvjesno da će ona trajati i u budućnosti.

4.2 Odgovornost prema Zakonu o obveznim odnosima iz 2005. uz navođenje razlika u odnosu na ZOO-78

4.2.1 Subjekti

Prema čl. 1045. st. 1. ZOO-05, po uzoru na ZOO-78, određuje se da je osoba koja drugome prouzroči štetu dužna isto nadoknaditi, osim ako uspije dokazati da je šteta nastala bez njegove krivnje. Fizička osoba rođenjem stječe pravnu osobnost i veći broj prava ličnosti kao što su pravo na slobodu, tjelesni integritet, život i sl., a neka pak stječe tek kroz proces socijalizacije i individualizacije.¹⁷⁶ Radolović pritom ističe da su „nositelji prava osobnosti su i djeca, također i osobe umanjениh fizičkih ili psihičkih sposobnosti, doista svaki čovjek i svaka pravna osoba u mjeri koliko ona to može biti.“¹⁷⁷

Subjekti odnosa odgovornosti za štetu su oštećenik, koji zahtijeva obeštećenje i štetnik koji je odgovoran. Svaka fizička osoba može počinuti štetu, ali to ne znači da će nužno odgovarati. Za

¹⁷⁶ Dropulić, J., *op. cit.* u bilj. 21, str. 49.

¹⁷⁷ Radolović, A., *op. cit.* u bilj. 4, str. 144.

to se traži poslovna sposobnost i ubrojivost. Međutim, u nekim situacijama, druge osobe mogu odgovarati za štetu koju je počinio netko drugi. Tako roditelji odgovaraju za štetu koju je prouzrokovalo njihovo dijete, do navršene sedme godine života, bez obzira na stupanj njegove krivnje. Tako je bilo uređeno i starim zakonom, djeca do te godine nisu uopće imala tzv. deliktnu sposobnost. Razlika prema starom zakonu je u tome što se uopće nije spominjala odgovornost roditelja u tom slučaju, već samo da dijete ne odgovara. Ako je dijete bilo povjereno drugoj osobi, te je ta osoba odgovorna, oni ne odgovaraju. Oni se oslobađaju odgovornosti ako postoje razlozi za isključenje odgovornosti prema pravilima o odgovornosti bez obzira na krivnju.

Za štetu koju je počinilo dijete s navršenih sedam godina, također odgovaraju roditelji, ako ne dokažu da je ista nastala bez njihove krivnje. U tom slučaju, ako za štetu odgovara i dijete, prema čl. 1057. ZOO-05 njihova odgovornost je solidarna.

4.2.2 Štetna radnja

Štetna radnja je radnja koju štetnik mora poduzeti da bi do štete došlo, odnosno, to je svaki čin ili propust štetnika koji uzrokuje štetu na strani oštećenika.¹⁷⁸ Ona može bit rezultat samo ljudske djelatnosti, te se dijeli na dvije skupine. Građanski delikt, iz kojeg nastaje deliktna odgovornost, te povredu obveznog odnosa, iz koje nastaje ugovorna odgovornost za štetu. Svako postupanje kojim se drugome prouzrokuje šteta, a da se ne radi po povredi prethodno preuzete obveze, predstavlja građanski delikt.¹⁷⁹ Ono što treba napomenuti je da objekti štetne radnje i same štete nisu isti. Radnja se može učiniti na osobi, to jest osobnim dobrima, stvarima i činidbama i stanjima, dok se šteta može reflektirati i na pravima i interesima.¹⁸⁰

4.2.3 Šteta

Definicija štete po čl. 1046. ZOO-05, kako smo već pisali, glasi: „Šteta je umanjenje nečije imovine (obična šteta), sprječavanje njezina povećanja (izmakla korist) i povreda prava osobnosti (neimovinska šteta).“¹⁸¹ Prva razlika ova starog i novog zakona je u definiciji štete. Primjećujemo razliku u trećem elementu. Novi zakon koristi termin neimovinska šteta, koja nastaje povredom prava osobnosti. O pravu osobnosti pričali smo u uvodu, pri čemu se

¹⁷⁸ Klarić, P.; Vedriš, M., *op. cit.* u bilj. 3, str. 586.

¹⁷⁹ Gorenc, V., *Komentar Zakona o obveznim odnosima*, RRIF, Zagreb, 2005., str. 1607.

¹⁸⁰ Klarić, P.; Vedriš, M., *op. cit.* u bilj. 3, str. 586-588.

¹⁸¹ Čl. 1046. ZOO-05.

Zakonom navode neki primjeri prava koje taj pojam obuhvaća, uz primjere sudske prakse iz svakodnevnog života. Za razliku od toga, stari zakon koristi pojam nematerijalna šteta, koja obuhvaća izazivanje fizičkog ili psihičkog bola ili straha.¹⁸² Jedna jako bitna stavka prethodno navedenog vidljiva je u tome što samom povredom prava osobnosti dolazi do nastanka neimovinske štete, pri čemu su izazvane boli i strah samo mjerilo za određivanje visine naknade. Za razliku od toga, Zakon iz 1978. je tražio da dođe do točno propisanih povreda, pri čemu su boli i strah bili uvjet za ostvarivanje prava na naknadu štete.¹⁸³

Postoji više kriterija po kojima se mogu razlikovati vrste štete. Materijalne, imovinske štete nisu samo one koje se manifestiraju na imovini oštećenika, njezinim umanjenjem ili sprječavanjem povećanja. Naime, s obzirom na to da šteta i štetna radnja nemaju isti objekt, pod njih spadaju sve posljedice štetnih radnji koje su poduzete na imovinskoj masi oštećenika. Ali, također i one kojima je objekt osoba, mogu rezultirati gubitkom imovine. Nama važnije, nematerijalne, neimovinske štete, nastaju povredom neimovinskih subjektivnih prava i interesa. Specifičnost je u tome što ne pogađaju izravno imovinu, stoga se ne popravljaju novčano, to jest naknadom, već satisfakcijom, zadovoljenjem.¹⁸⁴ Važno je spomenuti postojanje prava oštećenika, po uzoru na stari zakon, da zahtijeva uklanjanje opasnosti od štete, te prestanak povrede prava ličnosti, odnosno osobnosti, uređeno novim zakonom.¹⁸⁵ Naime, definicija prava osobnosti važećim zakonom ostavila je veliki prostor za razvoj samog pojma. To se najviše ostvaruje sudskom praksom koja kroz razne predmete, utvrđujući i ispitujući okolnosti i sve pretpostavke, odlučuje hoće li pojedina ponašanja svrstati pod povrede prava osobnosti.¹⁸⁶

4.2.4 Uzročnost

Uzročnost se definira kao veza između štete, nastale kao posljedica štetne radnje kao uzroka. Naziva se još i kauzalnim neksusom, odnosno uzročnom vezom, a svodi se na utvrđivanje pravno relevantnog događaja koji se uzima kao uzrok nastale štete, te se važnost vidi i u izboru onog najbitnijeg između više njih. Nju oštećenik treba dokazati jer se ona ne predmnijeva, osim u zakonom propisanim iznimnim situacijama.¹⁸⁷ Na predmnijevu uzročnosti propisanu čl.

¹⁸² Klarić, P.; Vedriš, M., *op. cit.* u bilj. 3, str. 589.

¹⁸³ Gorenc, V., *op. cit.* u bilj. 179, str. 1714.

¹⁸⁴ Klarić, P.; Vedriš, M., *op. cit.* u bilj. 3, str. 590.

¹⁸⁵ Vidi čl. 156. i 157. ZOO-78 i čl. 1046. i 1047. ZOO-05.

¹⁸⁶ Vidi *supra* str. 4-7.

¹⁸⁷ Klarić, P.; Vedriš, M., *op. cit.* u bilj. 3, str. 594-596.

1063. ZOO-05, a poznavao ju je i ZOO-78, kojom je određeno da „Šteta nastala u vezi s opasnom stvari, odnosno opasnom djelatnošću smatra se da potječe od te stvari, odnosno djelatnosti, osim ako se dokaže da one nisu bile uzrok štete.“, upućuje i čl. 111. st. 1. Zakona o radu propisujući da ukoliko radnik pretrpi štetu na radu ili u vezi s radom, utoliko je poslodavac dužan radniku naknaditi štetu po općim propisima obveznog prava, odnosno po spomenutoj odredbi ZOO-a.¹⁸⁸ Tu predmnijevu potvrđuje velik broj sudskih presuda.

Primjer jedne u kojoj je oštećenik, prilikom obavljanja posla sječe drva, zadobio tešku tjelesnu ozljedu udarcem u glavu odlomljenog dijela stabla.¹⁸⁹ Na temelju predmnijeve, uz ispitivanje svih okolnosti, poslodavac mu je bio dužan nadoknaditi štetu, na temelju izazvane duševne boli i straha, smanjenja životnih aktivnosti, te činjenice da je tužitelj otišao u invalidsku mirovinu, s nemogućnošću obavljanja te djelatnosti u budućnosti. Nisu postojali temelji za oslobođenje poslodavca od odgovornosti jer je utvrđeno da je tužitelj bio iskusan šumski radnik koji bio obučen za siguran rad pri čemu je koristio sva sredstva za zaštitu i sve skupa obavljao sukladno pravilima struke. Iz toga je zaključeno da tužitelj nije pridonio nastaloj šteti. Sječa stabla u šumi svrstava se pod opasnu djelatnost, stoga je odgovornost poslodavca bila objektivna, odnosno bilo je dovoljno da je šteta posljedica obavljanja te djelatnosti kod tuženika kao poslodavca.

4.2.5 Protupravnost

4.2.5.1. *Objektivni element protupravnosti*

Zadnja pretpostavka odgovornosti za štetu je protupravnost koja se najjednostavnije definira kao povreda nekog pravnog pravila.¹⁹⁰ Pritom, nije riječ samo o povredama normi građanskog prava, jer do štete može doći i povredama pravnih pravila drugih pravnih područja. Zakonom je propisano da je svatko dužan uzdržati se od postupaka kojima se drugome može prouzrokovati šteta, te da postoji obveza štetnika na naknadu prouzročene štete. Međutim, da bi došlo do odgovornosti, nije potrebno njezino izričito propisivanje kod povrede pojedinih prava.

Pritom se postavlja pitanje kako znamo da je protupravnost jedan od elemenata odgovornosti s obzirom na to da nije izričito propisana zakonom. Međutim, isto se može zaključiti kako iz stranih pravnih sustava, tako i iz odredaba našeg zakona, prvenstveno onima u kojima se govori

¹⁸⁸ Zakon o radu (dalje u tekstu: ZOR), NN 93/14, 127/17, 98/19, 151/22, 64/23.

¹⁸⁹ Presuda Vrhovnog suda Republike Hrvatske, Broj: Rev 386/07-2.

¹⁹⁰ Gorenc, V., *op. cit.* u bilj. 179, str. 1610.

o situacijama isključenja protupravnosti.¹⁹¹ Ako ne postoji odgovornost za štetu kada se, u zakonom propisanim situacijama, protupravnost isključi, to znači da kada ona postoji, uglavnom postoji i odgovornost. Da bi se utvrdilo njezino postojanje, treba se razlučiti postojanje elemenata objektivne ili subjektivne protupravnosti. Objektivna se očituje upravo u toj povredi pravnog pravila štetnom radnjom. Ponašanje i stav počinitelja prema šteti nije uopće relevantan, te se ne uzima u obzir, za razliku od subjektivnog elementa protupravnosti, o čemu u nastavku.¹⁹²

4.2.5.2 Krivnja

Kako je već navedeno, krivnja bi bila subjektivni odnos štetnika prema prouzrokovanju štete. Razlikuju se dokazanu i predmnijevanu krivnju. Kod dokazane je oštećenik taj koji treba dokazati postojanje štetne radnje, protupravnosti, uzročne veze i naposljetku same štete. Ova krivnja, koju prošli zakon nije prihvaćao, postoji samo u posebnim situacijama koje su posebnim odredbama predviđene.¹⁹³ Za razliku od dokazane, kod predmnijevane oštećenik treba dokazati sve elemente odgovornosti za štetu, osim krivnje štetnika. U važećem zakonu, kao i u prošlom, prevladava kriterij predmnijevane krivnje, pri čemu se samo obična nepažnja može predmnijevati.¹⁹⁴

Kao što je također prethodno navedeno, važeći ZOO propisuje da je krivnja prisutna kad je šteta prouzrokovana namjerno ili nepažnjom. Kada počinitelj djeluje s namjerom, *dolus*, on djeluje hotimice i svjesno, znajući što čini.¹⁹⁵ Dakle, traži se prisutnost volje i znanja kod počinitelja jer on želi i štetnu radnju kao uzrok i štetu kao posljedicu. Ne traži se njegovo poznavanje protupravnosti te radnje, dovoljno je da je objektivno protupravna s obzirom na to da je namjera subjektivni element.

4.2.5.3 Nepažnja

Za razliku od krivnje, nepažnja *culpa*, objektivno se određuje. Kod njezinog određivanja ne uzima se odnos počinitelja prema djelu nego njegovo ponašanje općenito, u usporedbi s ponašanjem drugih ljudi, kako bi se ustanovilo je li upotrijebio dužnu pažnju, onu koja se

¹⁹¹ Baretić, M., *Protupravnost kao pretpostavka odštetnopravne odgovornosti u hrvatskom pravu*, Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu, vol. 70, br. 5, 2020., str. 602.

¹⁹² Klarić, P.; Vedriš, M., *op. cit.* u bilj. 3, str. 597.

¹⁹³ Vidi čl. 1059. ZOO-05.

¹⁹⁴ Gorenc, V., *op. cit.* u bilj. 179, str. 1611.

¹⁹⁵ Klarić, P.; Vedriš, M., *op. cit.* u bilj. 3, str. 597-598.

očekuje, uobičajena je, te se kao takva zahtijeva u pravnom prometu kod određenih obveznih odnosa.¹⁹⁶ Ona se može odrediti i subjektivno, te se kao takva koristi u kaznenom pravu pod nazivom nehaj. Prepoznaje se u situacijama u kojima je počinitelj htio uzrok, ali nije htio posljedicu ili je nije predvidio, a po zakonu je bio dužan. Razlikujemo dva stupnja nepažnje. Krajnja nepažnja *culpa lata* je ona koja se čak izjednačuje s namjerom, jer počinitelj nije u svom postupanju primijenio pažnju koja se očekuje od svakog prosječnog čovjeka, odnosno onu najuobičajeniju brižljivost. Primjera radi, jednom presudom je potvrđena krajnja nepažnja tuženika koji se vozilom kretao onom brzinom koja nije prilagođena uvjetima na cesti, s obzirom na kišom uzrokovan skliski kolnik.¹⁹⁷ On je unatoč tome, oštrim zavojem ulijevo, prešao na lijevu prometnu traku i izazvao sudar s vozilom koje se kretalo svojom trakom iz suprotnog pravca.

Nadalje, obična nepažnja *culpa levis*, odnosi se na onu koju počinitelj ne upotrijebi u svom ponašanju, a upotrijebio bi je dobar gospodarstvenik, odnosno domaćin, drugim riječima osobito pažljiv i savjestan čovjek. Radi se o pažnji koja se zahtijeva pri ispunjavanju obveze u pravnom prometu. Ona predstavlja lakši stupanj nepažnje i najlakši stupanj krivnje, te se naziva još i *culpa levis in abstracto* zato što je počinitelj upotrijebio pažnju koja je zahtijeva od svakog prosječnog čovjeka, ali nije onu osobitu, dobrog gospodarstvenika, stručnjaka ili domaćina. Još blaži oblik obične nepažnje je *culpa levis in concreto*, koja se određuje konkretnim mjerilom s obzirom na to da se traži uobičajeno ponašanje samog počinitelja. Naime, od njega se zahtijeva da sa tuđim stvarima i poslovima postupa barem onako kako postupa sa vlastitima, kao što je opisano i u tumačenju starog zakona.¹⁹⁸

4.2.5.4 Isključenje protupravnosti

Kao što smo naveli, da bi došlo do štete, između ostalog, potrebna je štetna radnja, koja je zapravo uzrok štete kao posljedice, te da ona bude protupravna. ZOO izričito propisuje i opisuje situacije isključenja protupravnosti. Prvi sklop takvih situacija je obrađen u čl. 1052. st. 1. ZOO-05, a obuhvaća nužnu obranu, krajnju nuždu i otklanjanje štete od drugog. Važno razlikovati stanje krajnje nužde od nužne obrane.¹⁹⁹ Prvenstveno, kod nužne obrane postoji pravo, dok kod krajnje nužde postoji samo opravdanje. Nadalje, napadaj ne smije dolaziti od čovjeka, za razliku od nužne obrane koja se upućuje samo protiv čovjeka od kojeg napadaj i

¹⁹⁶ *Ibid.*, str. 596-598.

¹⁹⁷ Presuda Vrhovnog suda RH, Broj: Rev 258/02-2

¹⁹⁸ Klarić, P.; Vedriš, M., *op. cit.* u bilj. 3, str. 598.

¹⁹⁹ *Ibid.*, str. 600-601.

dolazi. Dakle, iako štetna radnja u stanju nužde može zahvatiti čovjeka, uz stvari, životinje i stanja, ne smije doći od njega. Valja napomenuti da pravo na naknadu štete ima onaj koji se izložio opasnosti, otklanjajući je od druge osobe.

Ostali primjeri isključenja protupravnosti su nanošenje štete po dužnosti, primjerice kada policajac upuca nekoga u skladu s pravilima struke, jer se na njegovo upozorenje nije ponašao, odnosno prestao ponašati sukladno uputama. Zatim, u slučaju kada osoba pristane na poduzimanje neke radnje na svoju štetu, nema pravo zahtijevati naknadu, osim ako je riječ o zakonom zabranjenoj radnji.²⁰⁰ Isto tako je propisano čl. 1052. st. 1. da osoba ne odgovara za štetu nastalu u stanju samopomoći, ako ju je prouzrokovala osoba koja je odgovorna za to stanje potrebe samopomoći. Zakon dopuštenu samopomoć u st. 2. istog članka definira kao „pravo svake osobe da otkloni povredu prava kad neposredno prijete opasnost, ako takva zaštita nužna i ako način otklanjanja povrede prava odgovara prilikama u kojima nastaje opasnost“. Uz sve navedeno, zakon spominje situacije, koje autori nazivaju višom silom, te je definiraju kao izvanredni vanjski događaj, koji se naime nije mogao otkloniti, izbjeći, spriječiti ili predvidjeti.²⁰¹ Najčešće se radi o nekakvim prirodnim neprilikama, prilikom kojih za štetu nitko ne odgovara.

4.2.6 Popravljanje štete

Iako se uglavnom stavlja znak jednakosti između pojma popravljanja i naknade štete, naknada je samo jedan od načina popravljanja koje naše pravo poznaje. Prvi način kojeg ZOO propisuje je naturalna restitucija kojom je određeno da je osoba koja je prouzrokovala štetu, dužna uspostaviti ono stanje koje je postojalo prije nego što je šteta nastala. To se još naziva i uspostavom prijašnjeg stanja.²⁰²

Ako uspostava prijašnjeg stanja uopće nije moguća, cijela šteta se nadoknađuje se u novcu. Time je opisana naknada štete kao jedan od načina popravljanja štete, koja se sastoji u novčanom ekvivalentu. Njome se ne uspostavlja izravno ranije stanje, nego se isplatom odgovarajućeg iznosa nadomješta ono izgubljeno štetnom radnjom. Zbog toga ona ne smije biti veća ni manja od štete koja je pretrpljena. Ono bitno spomena kod naknade je naknada one imovinske štete nastale u slučaju povrede časti i širenja neistinitih navoda, čije se uređenje nije promijenilo u odnosu na stariji ZOO-78. Iako je riječ o povredi prava osobnosti, time je moguće

²⁰⁰ Čl. 1054. st. 1. i 2. ZOO-05.

²⁰¹ Klarić, P.; Vedriš, M., *op. cit.* u bilj. 3, str. 602.

²⁰² Čl. 1083. st. 1.-3. ZOO-05. Usp. Klarić, P.; Vedriš, M., *op. cit.* u bilj. 3, str. 628.

izazvati i imovinsku štetu, te pravo na zahtijevanje popravljivanja iste novčanom naknadom. Primjer bi bio gubitak posla i zarade uslijed takvih djelovanja drugoga na našu čast i dostojanstvo.²⁰³

Zadnji, i u kontekstu rada najvažniji oblik popravljivanja štete je satisfakcija, zato što se njime uglavnom popravljiva neimovinska šteta. Zapravo je riječi o svojevrsnom subjektivnom zadovoljenju. Razlikuje se moralna, nenovčana od novčane satisfakcije. Zakon u čl. 1099., po uzoru na onaj iz 1978., propisuje da oštećenik može na trošak štetnika, ako mu je povrijeđeno pravo osobnosti, zatražiti objavljivanje presude ili njenog ispravka, povlačenje one izjave kojom je povreda učinjena ili bilo što drugo usmjereno ostvarivanju one svrhe koja se postiže pravičnom novčanom naknadom. Novčana satisfakcija naime, spomenuta je pri obradi zakona iz 1978., koji je poznao situacije u kojima bi se ista mogla zahtijevati. To su bile one u kojima su bile pretrpljene fizičke, duševne boli, te strah. Pri tome duševne boli mogle su nastati uslijed smanjenja životne aktivnosti, smrti bliske osobe, povrede časti i ugleda, te naruženosti, a ključne okolnosti koje su se uzimale u obzir bile su jačina i trajanje boli i straha. Time je taj zakon zatvorio krug mogućih temelja za pravičnu novčanu naknadu, izvan kojeg se to pravo nije priznavalo. Tu je vidljiva razlika prema novom zakonu. Naime, povreda neimovinskih prava osobnosti nije oštećeniku davala automatski pravo na novčanu naknadu. Za postojanje neimovinske štete bilo je potrebno da uz povredu nekog zaštićenog dobra, bude izazvana psihička ili fizička bol, te strah.²⁰⁴ Time je zakon „*a priori* isključivao mogućnosti saniranja onih povreda prava osobnosti koje nisu rezultirale nikakvim bolima ni strahom.“²⁰⁵ Međutim, uvođenjem novog koncepta i pojma prava osobnosti novim zakonom, sama povreda prava osobnosti sada predstavlja neimovinsku štetu, a pretrpljene boli i strahovi služe samo kao mjerila za određivanje visine iznosa.²⁰⁶ Uzimajući u obzir težinu povrede i okolnosti, te jačinu i trajanje boli i straha, sud može bez obzira na potencijalno dosuđeno pravo na naknadu imovinske štete, dosuditi i pravo na pravičnu novčanu naknadu.²⁰⁷ Time su predviđene tri pretpostavke za dosudu – povreda prava osobnosti, težina povrede i okolnosti povrede koje bi opravdavale dosudu naknade, a teret dokazivanja istih je na oštećeniku.²⁰⁸

Međutim, jedno je ono propisano zakonom, a drugo ono što se primjenjuje u praksi. Naime, kako navode Matić i Baretić, „iako ZOO/05 uvodi u naš pravni sustav objektivnu koncepciju

²⁰³ Klarić, P.; Vedriš, M., *op. cit.* u bilj. 3, str. 629.

²⁰⁴ Gorenc, V., *op. cit.* u bilj. 179, str. 1714.

²⁰⁵ Baretić, M., *op. cit.* u bilj. 4, str. 472.

²⁰⁶ Gorenc, V., *op. cit.* u bilj. 179, str. 1715. Vidi i: Baretić, M., *op. cit.* u bilj. 4, str. 464.

²⁰⁷ Čl. 1100. st. 1. i 2. ZOO-05

²⁰⁸ Klarić, P.; Vedriš, M., *op. cit.* u bilj. 3, str. 637.

neimovinske štete u smislu da je pravno priznata neimovinska šteta ona tzv. primarna šteta koja nastaje samom povredom zaštićenog neimovinskog dobra, sudska praksa pokazuje kako su u procjeni postojanja neimovinske štete i nadalje odlučne činjenice koje tvore subjektivni koncept neimovinske štete, tj. takozvana sekundarna šteta u vidu jačine i trajanja fizičkih i duševnih boli te straha.²⁰⁹ Vrhovni sud RH, unatoč uvedenoj objektivnoj koncepciji neimovinske štete novim zakonom, kako obrazlažu autori, i dalje primjenjuje kriterije za određivanje visine naknade štete koji su prilagođeni subjektivnom konceptu iz ZOO-78. Ti kriteriji su s vremenom došli na metu kritika u kontekstu postavljanja samog tužbenog zahtjeva kada je došlo do povrede više osobnih dobara jednom štetnom radnjom ili kad nije bilo posljedica straha ili duševne i fizičke boli. Do problema posebno dolazi u situacijama nastanka štete u okviru tjelesne ozljede. Osim što dovode do povrede zdravlja, one često za sobom povlače i druge posljedice koje se manifestiraju u povredi neimovinskih prava, što potkrjepljuju primjeri presuda navedenih na početku rada. Tužitelji često u tužbi istovremenu ističu i zahtjev za naknadu materijalne štete i onaj za strah, naruženost, te fizičke i duševne boli. Isto tako, postoje tumačenja među pravnicima o tome postoji li samo jedno pravo osobnosti koje se manifestira u više oblika ili ih postoji više.²¹⁰

Sve to stvara probleme pri postavljanju tužbenog zahtjeva. Nije jasno treba li povrede prava osobnosti, ako bi bilo više aspekata, obuhvatiti jednim zahtjevom ili pak za svako pravo, ako se tumači da ih ima više, postaviti zaseban zahtjev.²¹¹ Generalno, autori su predložili da VSRH uvede nove mehanizme koji bi uskladili određivanje visine pravične novčane i objektivnu koncepciju neimovinske štete.²¹² Unatoč tome, dužnost je sudova već i sad da svakom pojedinom slučaju pristupaju u skladu sa Zakonom na snazi.

5. ZAKLJUČAK

Obrađujući pitanje povrede prava osobnosti i neimovinske štete u rimskoj pravnoj tradiciji, polazište razmatranja čini pojam i delikt *iniuria*, koji se izvorno općenito odnosio na sve ono što se činilo protiv prava, ali je vremenom fokus njegove primjene stavljen na razne oblike fizičkih i psihičkih povreda i uvreda nanesenih slobodnim građanima, fizičkim osobama. Prvi

²⁰⁹ Matić, Z.; Baretić, M., *op. cit.* u bilj. 4, str. 620-621.

²¹⁰ *Ibid.*, str. 622.

²¹¹ *Ibid.*, str. 621-623.

²¹² Autori na kraju dolaze do zaključka da neovisno o broju povrijeđenih prava osobnosti ili njihovih aspekata, oštećenih treba postaviti jedinstveni tužbeni zahtjev, kojim bi obuhvatio sve objektivne povrede i njihove subjektivne karakteristike, potkrijepljene iscrpno činjenicama i dokazima. Vidi. Matić, Z.; Baretić, M., *op. cit.* u bilj. 4, str. 638-639. Također vidi i: Radolović, A., *op. cit.* u bilj. 4, str.147.

podaci o tom deliktu dolaze iz Zakonika XII ploča, u kojem je nakon težih oblika fizičkih povreda, *membrum ruptum* i *os fractum*, za samu injuriju, kao opći i najblaži oblik fizičke povrede, bila fiksno propisana novčana kazna. Tumačili su se zajedno s njim. Uz to se u Zakoniku u posebnim odredbama spominju i verbalne uvrede pisanjem pjesama ili izvikivanjem, no kako je bila riječ o vrlo šturom uređenju, te iznimne važnosti osobne časti i ugleda rimskih građana, javila se potreba za reformama koje su provedene u okviru pretorskih edikata.

Posebni edikti su išli u prvom redu ka sprječavanju specijalnih oblika povrede časti i ugleda, primjerice upotrebom prisile pri odvajanju pratitelja od žrtava, glasnim izvikivanjem s posljedicom vrijeđanja osobe, pokušajem da se čovjeka u tehničkom smislu učini osramoćenim, te nanošenjem netjelesne *iniuriae* vlasniku premlaćivanjem ili mučenjem njegovog roba. Međutim, najvažniji je bio opći edikt kojim je uvedena nova i jedinstvena tužba, *actio iniuriarum aestimatoria*, koja je vremenom obuhvatila sve oblike povrede osobe.

Do iznimnog razvoja uređenja povrede prava osobnosti, a samim time, i naknade neimovinske štete, došlo je tijekom klasičnog perioda komentarima pretorskih edikata od strane klasičnih pravnika. Oni su svojim djelovanjem doprinijeli razvoju kompleksnosti sadržaja ovoga delikta, a pretorska tužba se povezuje sa sankcioniranjem *contumelia*, čime je obuhvaćen velik broj drugih tjelesnih ili moralnih, direktnih ili indirektnih oblika povreda osobnosti. Pritom se, uz činjenicu da je općenito bilo određeno da svatko tko djeluje suprotno pravnim normama i *contra bonos mores* postupa nezakonito, naglašava potreba postojanja namjere ostvarenja povrede kao pretpostavke usvajanja tužbenog zahtjeva. Određivanje visine kazne, koje se povezuje s pretorskom tužbom primjenjivom na različite oblike uvreda, provodilo se u skladu s onim što je bilo *bonum et aequum*, odnosno pravedno.

Slijedeći navedeno, a na temelju usporedbe sa uređenjem naknade neimovinske štete u suvremenom hrvatskom pravu, mogu se primijetiti određene poveznice razvoja prava osobnosti i sankcioniranja njegove povrede deliktom *iniuria*, sa promjenama koje su se dogodile time što je ZOO-78 zamijenjen sa ZOO-005. Naime, u potonjem razvoju najviše se naglašava sadašnja orijentacija neimovinske štete na opći pojam povrede prava osobnosti za razliku od ranijih fizičkih i psihičkih bolova i straha. Međutim, u sudskoj praksi je u većoj mjeri zadržan stari pristup ovom obliku štete, ne samo prilikom odlučivanja o visini naknade. U procjeni postojanja neimovinske štete, još su uvijek odlučne činjenice koje tvore subjektivni koncept neimovinske štete (jačina i trajanje fizičkih i psihičkih bolova i straha), za razliku od objektivnog kojim sama povreda prava osobnosti predstavlja neimovinsku štetu. Prema tome, može se zaključiti da se suvremeno pravo vraća na jedinstveni koncept *iniuriae* pripadan

klasičnom pravu, u biti uveden pretorskom tužbom, kojom su se štitili svi oblici uvreda i povreda.

6. POPIS LITERATURE

6.1 Knjige i članci

1. Aličić, S., *Justinijanova Digesta: Deveta knjiga*, Dersan, Tutin, 2013.
2. Baretić, M., *Pojam i funkcije neimovinske štete prema novom Zakonu o obveznim odnosima*, Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu, vol. 56, Posebni broj, 2006., str. 461-500.
3. Baretić, M., *Protupravnost kao pretpostavka odštetnopravne odgovornosti u hrvatskom pravu*, Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu, vol. 70, br. 5, 2020., str. 595-636.
4. Benke, N.; Meissel, F. S., *Roman Law of Obligations: Origins and Basic Concepts of Civil Law II*, Manz'sche Verlags- und Universitätsbuchhandlung, Wien, 2021.
5. Bryen, A. Z., *Crimes against the individual: Violence and Sexual Crimes* u: Du Plessis, P. J.; Ando, C.; Tuori, K. (ur.), *The Oxford Handbook of Roman Law and Society*, Oxford University Press, New York, 2016., str. 322-332.
6. Buckland, W. W.; Stein, P., *A Text-Book of Roman Law from Augustus to Justinian*, Third Edition, Revised, Cambridge University Press, Cambridge, 1975.
7. Cursi, M. F., *Roman Delicts and the Construction of Fault* u: McGinn, T. A. J. (ur.), *Obligations in Roman law: Past, Present, and Future*, University of Michigan Press, Ann Arbor, 2012., str. 296-319.
8. Cursi, M. F., *The scope and function of civil wrongs in Roman society* u: du Plessis, P. J.; Ando, C.; Tuori, K. (ur.), *The Oxford Handbook of Roman Law and Society*, Oxford University Press, New York, 2016., str. 596-605.
9. Daube, D., *Ne quid infamandi causa fiat*, in: Daube, D., *Collected studies in Roman law*, Vittorio Klostermann, Frankfurt am Main, 1991.
10. Dropulić, J., *Pravo na privatni život i duševni integritet*, Vizura, Zagreb, 2002.
11. Gavella, N., *Osobna prava I.*, Pravni fakultet Zagreb, Zagreb, 2000.
12. Gorenc, V., *Komentar Zakona o obveznim odnosima*, RRIF, Zagreb, 2005.
13. Grdinić, E., *Europski sud za ljudska prava i zaštita prava na život*, Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci, vol. 27, br. 2, 2006., str. 1089-1126.
14. Horvat, M., *Rimska pravna povijest*, knjižara Zlatko Streitenberger, Zagreb, 1943.
15. Horvat, M., *Rimsko pravo*, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1998.
16. Horvat, M.; Petrak, M., *Rimsko pravo*, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2022.

17. Jakab, E., *Inheritance* u: du Plessis, P. J.; Ando, C.; Tuori, K. (ur.), *The Oxford Handbook of Roman Law and Society*, Oxford University Press, New York, 2016., str. 498-509.
18. Jaramaz Reskušić I., *Iniuria u pretklasičnom rimskom pravu: pojam i zaštita*, Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu, vol. 61, br. 2, 2011., str. 545-571.
19. Jaramaz Reskušić, I.; Pavičić, M., *Iniuria u rimskom pravu*, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, vol. 18, br. 1, 2011., str. 221-254.
20. Kačer, H., *Tri novote iz novog koncepta neimovinske štete po Zakonu o obveznim odnosima iz 2005.*, Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu, vol. 62, br. 5-6, 2012., str. 1491-1511.
21. Klarić, P.; Vedriš, M., *Građansko pravo*, Narodne novine, Zagreb, 2009.
22. Matić, Z.; Baretić, M., *Izazovi postavljanja tužbenog zahtjeva u slučaju povrede prava osobnosti tjelesnom ozljedom*, Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu, vol. 71, br. 5, 2021., str. 619-644.
23. Radolović, A., *Pravo osobnosti u novom Zakonu o obveznim odnosima*, Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci, vol. 27, br. 1., 2006., str. 129-170.
24. Romac, A., *Izvori rimskog prava*, Informator, Zagreb, 1973.
25. Romac, A., *Justinijan Institucije*, Latina et Graeca, Zagreb, 1994.
26. Romac, A., *Rimsko pravo*, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2002.
27. Romac, A., *Rječnik rimskog prava*, Zagreb, 1983.
28. Stanojević, O., *Gaj Institucije*, Nolit, Beograd, 1982.
29. Šarac, M.; Lučić, Z., *Rimsko privatno pravo*, Pravni fakultet u Sarajevu, Sarajevo, 2006.
30. Vervaet, F. J., *Magistrates who maid and applied the law* u: du Plessis, P. J.; Ando, C.; Tuori, K. (ur.), *The Oxford Handbook of Roman Law and Society*, Oxford University Press, New York, 2016., str. 219-223.
31. Vizner, B., *Komentar zakona o obveznim (obligacionim) odnosima*, vol. 1 i 2, Biblioteka Pravnog fakulteta Zagreb, Zagreb, 1978.
32. Watson, A., *The Digest of Justinian, Volume 4 (Books 41-50)*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 1998.
33. Zimmermann, R., *The Law of Obligations: Roman Foundations of the Civilian Tradition*, Juta & Co, Ltd, Cape Town, Wetton, Johannesburg, 1990.
34. Žiha, N., *Deliktna odgovornost liječnika u rimskom pravu*, Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu, vol. 72, br. 6, 2022., str. 1401-1435.

6.2 Zakoni

1. (Europska) Konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda, Narodne novine, Međunarodni ugovori, br. 18/97, 6/99, 14/02, 13/03, 9/05, 1/06, 2/10, 13/17.
2. Zakon o obveznim odnosima, Narodne novine, br. 35/05, 41/08, 125/11, 78/15, 29/18, 126/21.
3. Zakon o obveznim odnosima, Službeni list SFRJ, br. 29/1978, 39/1985, 46/1985, 57/1989, Narodne novine, br. 53/1991, 73/1991, 3/1994, 111/1993, 107/1995, 7/1996, 91/1996, 112/1999, 88/2001, 35/2005.
4. Zakon o radu, Narodne novine, br. 93/14, 127/17, 98/19, 151/22, 64/23.
5. Ustav Republike Hrvatske, Narodne novine, br. 56/1990, 135/1997, 113/2000, 28/2001, 76/2010, 5/2014.

6.3 Sudska praksa

1. Presuda Vrhovnog suda RH, Broj: Rev 258/02-2 od 07.07.2004.
2. Presuda Vrhovnog suda Republike Hrvatske, Broj: Rev 386/07-2 od 19.06.2007.
3. Presuda Županijskog suda u Koprivnici, GŽ-770/09-2 od 11.02.2010.
4. Presuda Županijskog suda u Bjelovaru, GŽ-3074/2012-2 od 21.03.2013.
5. Presuda Županijskog suda u Splitu, Poslovni broj: Gžnš-251/2014-2 od 04.09.2014.
6. Presuda Vrhovnog suda RH, Broj: Rev 151/2015-2 od 30.09.2020.
7. Presuda Županijskog suda u Rijeci, Poslovni broj GŽ-2226/2021-2 od 09.05.2022.